

СПИСАНИЕ

НА ДРУЖЕСТВО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ
ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ—ВАРНА

Главенъ редакторъ С. Т. ЧОЛАКОВЪ
Редактори: Б. БОЙЧЕВЪ и ИВ. ПАНДОВЪ

ГОДИНА III

1938

КНИГА 3

КВИТАНЦИИТЪ ЗА ИЗПЛАТЕНЪ АБОНАМЕНТЪ Г. Г.
АБОНАТИТЪ ЩЕ ПОЛУЧАТЪ СЪ 4-а КНИГА, КОЯТО ЩЕ
ИЗЛЪЗЕ ДО КРАЯ НА НОЕМВРИЙ Т. Г.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. СТАТИИ	стр.
Станчо Чолаковъ, ред. проф. при В. т. у.—Идеята за стопански напредък и ролята на държавата	217
Кирилъ Т. Кирчевъ — Нуждата и ползата отъ една правилна регистрация на заведенията	246
Бойчо П. Бойчевъ, ред. доцентъ при В. т. у. — Класификация на разносикътъ въ индустриалнитъ предприятия въ зависимостъ отъ производителността и нейното значение	254
Ив. Ст. Влаховъ, подначалникъ при осигур. д-во „Балканъ“ — Регламентиране търговията на неутралнитъ държави презъ време на война. Задълженията на неутралната държава и нейнитъ поданици	265
 II. КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ	
Теория на счетоводството отъ проф. В. Гериловски. Рецензира С. Ч.	276
 III. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ	
Заплатитъ на държавнитъ служители у насъ, отъ Д-ръ Д. Т.	277
Капацитетътъ на тютюневото производство отъ Родопския районъ, отъ К.	280
Бремето на външнитъ ни държавни дългове, отъ К.	282
 IV. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ	
Новата стопанска програма на Рузвелтъ, отъ К.	287
Проблемътъ за сурогатитъ на суровитъ материали, отъ К.	288
Житната проблема	290
Регулирането на търговията съ зърнени храни въ Германия, отъ М. Ц.	290
Швейцарскитъ житни и брашнени търговски разпореждания	294
Земедѣлскитъ контроленъ институтъ въ С. Щати, отъ Х.	295
Пропадналиятъ опитъ съ 40 часовата работна седмица и днешнитъ голѣми стопански проблеми на Франция, отъ К.	298
Какъ Дания е разрешила въпроса за излишното селско население, отъ К.	301
 V. СТОПАНСКИ КНИГОПИСЪ	
1. Български	302
2. Чуждестраненъ	303

Списанието излиза тримесечно, съ повече отъ 25 печатни коли годишно. Абонаментътъ му е 125 лв. годишно както за членове на дружеството (въ тѣхъ е включенъ и членския вносъ), така и за външни лица, и 200 лв. почетенъ абонаментъ. Отдѣлна книга струва 50 лв. Списанието се изпраща само въ предплата.

Редакция и администрация: Дружество на завършилитъ Висшето търговско училище, Варна, телефонъ № 2265
 Чековата сѣка на дружеството носи № 1373.

Редакционни сведения сѣ помѣстени на стр. 304 отъ книгата.

СПИСАНИЕ

НА

ДРУЖЕСТВО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ
ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ — ВАРНА.ВАРНЕНСКА ГРАД.
ОБЩ. БИБЛИОТЕКА

ИДЕЯТА ЗА СТОПАНСКИ НАПРЕДЪКЪ И РОЛЯТА НА ДЪРЖАВАТА

ОТЪ

Проф. СТ. ЧОЛАКОВЪ

I.

1. Стопанският напредък е нѣщо, за което се говори отъ всички хора. Той е изразъ на растящо материално благоденствие, благодарение на което всѣки човекъ очаква да управи положението си и да подобри живота си и живота на семейството си. Стопанският прогресъ е основата за цѣлия духовенъ прогресъ на човечеството — поне при капиталистическото стопанство.

Но колкото интересътъ на хората къмъ единъ стопански прогресъ е ясенъ и живъ, толкова мжно е за науката да опредѣли сжщността на това понятие и да даде недвусмисленъ критерий за сжщото. И действително, като сравнява човѣкъ схващанията на отдѣлни автори, вижда голѣмитъ различия въ становищата по този въпросъ. Въ всѣки случай напоследъкъ все повече си пробива пътъ схващането, че стопанскитъ науки, теоритически и практически, сж науки за общественото благоденствие. По този начинъ се връщаме къмъ една проблема, която бѣше характеристична за класическата школа¹⁾

Настоящата статия има за цель да изнесе и у насъ този въпросъ и да изложи едно схващане, но разбира се въ най-общи линии, доколкото размѣрътъ на едно списание позволява.

2. Опитаме ли се да говоримъ за стопански напредъкъ, ще имаме работа съ понятие, което съдържа две съставни части: първо, сравнение на две състояния споредъ избрани отъ насъ признаци и второ, очертаното отъ това сравнение нарастване на общественото благосъстояние.

Първата основа на убеждението за стопанския напредъкъ на човѣчеството лежи въ натурфилософията и въ частностъ въ Дарвиновото учение, че свѣтътъ произлиза отъ най-проститъ клетки и че днешниятъ културенъ човѣкъ води началото си отъ животинско състояние. По силата на вѣчния законъ на борбата за сжществуване, оставатъ да живѣятъ само най-годнитъ и, следователно, по-напредналитъ индивиди. Втора основа на убеждението за напредъка на човѣчеството лежи въ очевидното увеличение на научнитъ познания. Размѣрътъ на човѣшкитъ звания и възможности расте отъ день на день. При това, човѣшкитъ

¹⁾ D-r M. J. Elsas, Volkswohlstand und Volkseinkommen, 1934, S. 11

познания не се разстилатъ само екстензивно, хоризонтално, чрезъ при-
вличане на нови обекти подъ свѣтлината на познанието, а се развиватъ
и интензивно, вертикално, когато единъ пжтъ спечеленитѣ познания се
критизиратъ, прецизиратъ и задълбочаватъ. Третата основа за вѣрата въ
непрекъснатия напредѣкъ на човѣчеството се корени въ очевидния тех-
нически напредѣкъ изъ всички области на човѣшката проява.

3. Стопанскитѣ напредѣкъ е секторъ отъ общочовѣшкия напредѣкъ
и зависи както отъ националния трудъ, тъй и отъ естественитѣ богат-
ства на една страна, отъ нейното географско положение и т. н.

Понятието за общочовѣшкия напредѣкъ, казано съ думитѣ на профе-
соръ Тьонисъ, е равнозначно на идеята за непрекъснато отдалечаване
отъ състоянието на една оскѣдна култура, мислима като такава, въ коя-
то се подвизава само животинската природа на човѣка.¹⁾ Напредѣкътъ е
едно развитие отъ простото къмъ сложното, отъ малкото къмъ голѣ-
мото, отъ еднообразното къмъ многообразното, отъ разпрѣснатото къмъ
концентрираното — нажсо казано, напредѣкътъ е едно диференциране
и сжщевременно интегриране.²⁾ Това движение отъ непълното къмъ пъл-
ното, този убогатаващъ човѣшката култура процесъ става ясенъ чрезъ
сравнение. Е ли, обаче, така лесно да сравнимъ две състояния на кул-
турата? Отдѣлнитѣ етапи на човѣшката история сж отъ изненадващо
ценна разнообразностъ. Безбрежната сума отъ признаци на всѣки, дори
и на най-малкия периодъ отъ човѣшката история е невъобразимо пѣстра.
Тия отдѣлни състояния едва ли биха могли да бждатъ обхванати безъ
нѣкакви съмнения. За щастие, за практическитѣ ни цели е достатъчно,
ако се взематъ предвидъ само нѣкои по-характерни качества. Тѣкмо тука,
обаче, лежи неограничената и неограничима свобода на изследователя.
Кои признаци, даже кои числа ще бждатъ взети и поставени въ осно-
вата за по-нататъшно разработване, зависи изцѣло отъ мировъзгледа на
изследователя. Да се избира, значи де се оценява. А оценяването е су-
бективно явление. „Какво засягамъ въ моята сказка и какво разработ-
вамъ въ една книга, е избрано отъ мене като сжществено, като важно,
като интересно“, пише проф. Моллъ.³⁾ Въ основата на този изборъ лежи
не само една съзнателна, но и несъзнателна преднаучна работа. „Сжщо
тамъ кждето единъ авторъ описва една домашна или едра индустрия
или единъ занаятъ видимо безъ теория, пакъ въ основата на изложе-
нието лежи една теория, съ помощта на която се подчертаватъ сжщес-
твенитѣ явления и се отминаватъ несжщественитѣ“⁴⁾

Субективно избранитѣ белези, респективно съзнатата или несъзната
теория, върху чиято основа е станалъ изборътъ, решаватъ при обсжж-
дането на културнитѣ процеси. Затова и едновременно сжществуване
на противоположни идеи или на взаимноизключващи се възгледи е нѣщо
обикновено. Тѣкмо затова нѣма защо да се очудваме, какъ Листъ и Брентано,
които се въодушевяватъ отъ сжщата идея да служатъ на своя народъ,
могатъ да застъпватъ точно противоположни становища. Какъ би могълъ
иначе Оппенхаймеръ да говори за Малтуса, че му „липсва всѣкаква де-

¹⁾ Prof. Tönis, Begriff und Gesetze des menschlichen Fortschritts, in Archiv für Sozw. u. Sozpol. 1925, S. 1.

²⁾ Prof. Tönis, a. a. O. S. 4.

³⁾ Prof. Bruno Moll, Gibt es eine exakte Nationalökonomie, 1924, S. 13.

⁴⁾ Prof. Meerwarth, Wirtschaftsstatistik, S. 1.

дуктивна способностъ, който е лишенъ отъ всѣкаква здрава логика, който е написалъ една пълна съ противоречия книга“,¹⁾ докато сѣщия Милтусъ въ очитѣ на Budge е единъ гениаленъ човѣкъ²⁾. Сѣщо нѣма защо да се очудваме какъ Knut Wicksel и Waterstardt възъ основа на едни и сѣщи Howard'ови числа сѣ могли да дойдатъ до противоположни заключения относително закона за подпропорционално разтящата доходностъ на земята³⁾. Ако живѣеше Шопенхауеръ, сигурно би повторилъ още единъ пѣтъ своята философия: разумътъ е необвиняемиятъ слуга на волята.

Да обобщимъ: не може да се намѣри единъ обективно признатъ и важащъ за всички лица и мѣста мащабъ за развитието на културата и математически погледнато не може да се измѣри нито общата култура, нито културното съдържание на отдѣлнитѣ епохи и да се сравняватъ помежду си. Могатъ да бждатъ сравнявани само отдѣлни избрани отъ насъ характерни, типични белези, вземани и наблюдавани въ тѣхното непрекъснато развитие, като напримѣръ броятъ на издаденитѣ и прочетени книги, развоятъ на изкуството, производството на желѣзо, употребяване на житния хлѣбъ, трайността на живота, броятъ на престѣпленията и т. н. По тѣхъ правимъ заключение за общото развитие. Тѣ сѣ неговитѣ симптоми.

4. Но какъ да се отнесемъ къмъ по-специалния въпросъ за стопанския напредѣкъ и до колко той е доказуемъ?

Човѣкъ стои въ една срѣда, която е неособено гостоприемно настроена. Това, което е необходимо за него като материални блага, за да подпомогне и допълни своето сѣществуване, не се намира въ готово състояние и въ излишѣкъ. Природата трѣбва да бжде овладявана, приспособявана и направена годна за употребяване чрезъ активното въздействие на човѣка. Всѣка частица отъ общата дейностъ на човѣка, която се насочва къмъ влияние върху съотношението между потрѣби и блага, се нарича „стопанисване“. Смисълътъ на стопанисването, като дейностъ, е грижливото задоволяване на потрѣби⁴⁾. Подбутванъ отъ потрѣбноститѣ, които сѣ съзнание за една липса, свързана съ желанието да бжде отстранена, човѣкътъ се стреми да докара природнитѣ блага до отговарящо на потрѣбноститѣ му състояние. Професоръ Стюартъ нарича напрежението между неограниченото количество потрѣбности и ограниченото количество блага дефицитъ на благосъстоянието⁵⁾. Целта на стопанисването е да намали това напрежение. Следователно, благосъстоянието е толкова по-добро, колкото това напрежение е по-малко. Това ще рече, че когато се движимъ къмъ все по-слаби напрежения, бихме могли да говоримъ за стопански напредѣкъ.

Но намаляването на казаното напрежение може да стане по два начина: или чрезъ единъ натискъ върху потрѣбитѣ, или чрезъ увеличаване на блага. Коя отъ тия влияещи прояви наричаме напредѣкъ? Дали

¹⁾ Prof. Oppenheimer, Zum Malthus — Problem, въ Archiv für Sozwiss. und. Sozpol Bd. 35, S. 530.

²⁾ Budge, Zum Malthus — Problem, въ Archiv für Sozwiss. u. Soz. pol., Bd. 37.

³⁾ Wicksel, Über einige Fehlerquellen bei Verifikation des Bodengesetzes, въ Thünen — archiv, 1907, Bd. II, S. 347.

⁴⁾ Prof. Gottl — Ottilienfeld, Wirtschaft als Leistung, въ Weltwirtschaftliches Archiv, 1925, S. 23.

⁵⁾ Prof. C. A. Stuart, Die Grundlagen der Volkswirtschaft, 1923, S. 8.

стѣсняването на количеството потрѣби или увеличението на сумата отъ блага? Безъ съмнение второто.

Prof. Lehmann изразява националното благосъстояние чрезъ формулата: „Благосъстоянието = $\frac{\text{Сума на богатата}}{\text{Сума на потребноститѣ}}$ “¹⁾ „Благосъстоянието ще расте, когато се увеличава числителятъ или намалява знаменателятъ. Това е математическата страна на въпроса. Стопански мислимо, ще отговоримъ както при „напрежението“ на Prof. Stuart: благосъстоянието расте, когато числителятъ се увеличава, защото днешниятъ културенъ човѣкъ се характеризира съ многообразието на потрѣбитѣ си. Това многообразие е началото на всѣка човѣшка дейтелностъ.

Човѣшкитѣ потрѣбности сж отъ такова естество, че никога и никжде не преставатъ да импулсиратъ стопанисването. Историята на стопанскитѣ идеи познава опити, които се стремятъ да схващатъ човѣшкитѣ потрѣбности като биологически или физиологически ограничено количество калории. Ако възприемемъ това схващане, тогава би трѣбвало да се справимъ съ тежкия въпросъ, защо предпочитаме едно благо предъ друго, когато това последното може да даде същото количество калории, стига да бѣде взето въ по-голѣмо или по-малко количество. Защо предпочитаме, напримѣръ, хлѣба предъ картофитѣ, когато една еденица житенъ хлѣбъ въ калорична сила, може да бѣде замѣстена съ $x + y$ единици картофи. Действително, минималнитѣ граници на човѣшкитѣ потрѣбности сж биологическитѣ енергетични единици, но тѣхната горна граница, въ качественъ смисълъ на думата, извишява до психологически и дори до метафизически допълнения и усъвършенствувания. „Не необходимото само по себе си, нито целесъобразното или удобното бива търсено, а най-усъвършенствуваното и най-разкошното въ своя видъ“²⁾ Потрѣбността не е въ никой случай сборъ отъ биологични или физиологични количества енергии, а е стремежъ къмъ най-хубавото, както то се разбира споредъ духовната култура на своето време. Нѣма ли възможностъ човѣкъ да разполага съ най-хубавото и най-доброто благо за задоволяване на потрѣбитѣ си, тогава той излиза въ материалния свѣтъ и търси лежащитѣ въ неговитѣ възможности блага, но пакъ най-добритѣ отъ възможния изборъ. „Оптималнитѣ блага и ценности напушчатъ постепенно тѣхния фантастиченъ, имажинеренъ и илюзоренъ характеръ и взематъ реалистичнитѣ форми на стопански произведения, които идватъ на стокския и размѣнния пазаръ пакъ като „най-хубави и предпочетени“ по своя видъ“³⁾. Така, по този начинъ, потрѣбитѣ слизатъ отъ своитѣ проблематични и нереални форми къмъ реалното осъществяване въ стопанското производство⁴⁾. Времената се промѣнятъ, една култура следва друга, а съ тѣхъ и човѣшкитѣ потрѣби, въ които се съединяватъ биологическитѣ, социологическитѣ и културнитѣ явления⁵⁾, се преобразуватъ непрекъснато. Животътъ е измѣнение, а измѣнението се причинява преди всичко отъ незадоволеностъ отъ настоящето, отъ стремежа на човѣка да

¹⁾ Prof. M. R. Lehman, *Echte Rationalisierung als Zentralproblem positiver Wirtschaftspolitik*, 1931.

²⁾ Ziegler, *Vom Sinn des Wirtschaftens*, въ *Weltwirtschaftliches Archiv*, 1926, S. 14.

³⁾ Ziegler, a. a. O. S. 24.

⁴⁾ Ziegler, a. a. O. S. 17.

⁵⁾ Сравни Plenge, *Kapital und Geld*. въ *Weltwirt. Archiv* 1926, S. 302.

се нагоди къмъ изискванията на живота по-добре и по-плътн¹⁾). Това, което вчера бѣше излишно, днесъ е въпросъ на животъ; това, което днесъ е жадно желано, утре може да стане съвсемъ излишно. И въпрѣки това, отъ днешнитѣ дни до дълбокото митологично минало, винаги остава желано едно неизмѣнно „нѣщо“, което е общо за всички времена, за всички страни и за всички култури: то е че, желанитѣ блага трѣбва да бждатъ най-хубавитѣ, най-изгоднитѣ и най-пълноценнитѣ²⁾).

Днешното човѣшко съзнание създава погледъ на хората за цѣлото живототраене и дори още по-нататѣкъ, извънъ неговитѣ граници. Човѣкъ не живѣе вече отъ днесъ за утре или день за день, а съ предварителни грижи смекчава и дори отстранява всички евентуални мъжнотии за бждашето. Освенъ това, не вече всѣки човѣкъ само за себе си, а и за своитѣ близки. Така, по този естественъ пѣтъ, социалната култура се вързва съ стремежа за „въченъ“ стопански животъ. Въ името на това „най-хубаво“, въ името на това „по-нататѣкъ“, „повече“ човѣчеството бива шиба³⁾но презъ хилядилѣтията въ пламѣцитѣ на мисльта и въ нуждитѣ на духа³⁾. Потрѣбноститѣ, тѣзи странни синтези на физиологичното съ психологичното, на реалното съ мистичното, тѣ сж, които зашпорватъ всѣко стопанско занимание. Тѣ сж непоклатимата основа за всѣко подновяване и продължение на продуктивния процесъ. Чрезъ тази „земна“ човѣшка деятелностъ се осжществява целъта на стопанисването: чрезъ плано³⁾мѣрна, осъзната грижа да се разширятъ възможно-ситѣ за задоволяване на нарастващитѣ човѣшки потрѣбности.

Ако потрѣбноститѣ сж такова висше качество на човѣшката личностъ, тогава безспорно е, че стопанскиятъ прогресъ ще се изразява чрезъ постоянно растящата сума блага за тѣхното задоволяване. Сумата на потрѣбноститѣ е математически неуловима величина, както по-горе се вижда, смѣтаме ги безкрайно много, безкрайно разнообразни, винаги промѣнящи се, но ако за практическитѣ ни цели се наложи да имаме работа съ тѣхъ, тогава вземаме предвидъ известни типични потребности и наблюдаваме тѣхното задоволяване чрезъ наличнитѣ количества съответни блага. Съ такива типични потрѣбности работимъ, нап³⁾римѣръ, когато е дума за тѣй наричания екзистенци³⁾минимумъ. Той може да бжде схващанъ като единъ сборъ на признавани отъ човѣшкия разумъ насжщни типични физически потрѣбности на живия човѣкъ въобще, може да бжде схващанъ като сборъ на признавани отъ човѣшкия разумъ насжщни типични физически и духовни потрѣбности на единъ обикновенъ човѣкъ, а може да бжде схващанъ и като различенъ сборъ отъ духовни и материални потрѣбности на човѣкъ отъ една или отъ друга обществена срѣда. Важното е, че за практическитѣ се цели можемъ да говоримъ за известни насжщни човѣшки и обществени потрѣбности, чието задоволяване става посрѣдствомъ произвеждани стоки и услуги. Тжко като наблюдаваме количествата на тѣзи или на нѣкои отъ тѣзи стоки и услуги и като ги сравняваме за нѣколко последователни времена, можемъ да говоримъ за очертаванъ чрезъ тѣзи симптоми стопански прогресъ, застой, или регресъ.

5. Увеличаването на срѣдствата за задоволяване на потрѣбноститѣ,

¹⁾ C. A. Stuart, a. a. O. S. 10.

²⁾ Ziegler, a. a. O. S. 18.

³⁾ Ziegler, a. a. O. S. 21.

тѣхниятъ по-лесенъ достѣпъ за обществото, по-пълното задоволяване на потребноститѣ на всички лица въ това общество — това е то, което можемъ да наречемъ стопански напредѣкъ. Нѣкои автори смѣтатъ стопанския прогресъ направо равнозначенъ съ народостопанския продуктивитетъ. Разбира се, такова идентифициране не е погрѣшно, но е непълно, както по-нататѣкъ ще видимъ. „Подъ народостопански продуктивитетъ ще разбираме дееспособността на едно народно стопанство като нѣщо цѣло. . . Народостопанскиятъ продуктивитетъ е изразъ на цѣлата продуктивна сила на цѣлия народъ“¹⁾

6. Подъ този възгледъ, именно схващането на стопанската общностъ като нѣщо цѣло, проблемата за стопанския напредѣкъ е била дискутирана много пѣти, но по различни начини.

Къмъ края на миналия вѣкъ и въ началото на текущия въпросътъ за стопанския прогресъ наново бѣше станалъ любима и сериозна тема особено на нѣмскитѣ автори. Въ специални заседания на Verein für Sozialpolitik, както и въ отдѣлни студии, проблемата за стопанския прогресъ е поставена подъ освѣтлението на две гледища: 1) техническо и 2) ценностно. Първото разбира подъ стопанско благосъстояние единъ сборъ отъ блага, а второто — единъ сборъ отъ ценности. Нито едно не можа да се наложи надъ другото. По-късно тѣзи две гледища бѣха обединени отъ нѣкои автори въ схващането, че е по-добре да се говори за условия и предпоставки на стопанския прогресъ, вмѣсто да се занимаваме съ едни или други опредѣления на това понятие.

Напоследѣкъ, най-вѣроятно поради кризата, идеята за стопанския прогресъ пакъ изплува, само че се изрази въ една по-опредѣлена посока. Социалниятъ духъ на нашето време улесни опредѣлението на понятието стопански прогресъ, а новиятъ математическо-статистически духъ на стопанската наука обръща вниманието къмъ числовото установяване на единъ индексъ на благосъстоянието, въ който сж включени стоящитѣ въ функционална връзка симптоми на стопанския прогресъ. За симптоми се взематъ по-характернитѣ стопански прояви на дадено народно стопанство (производство на едни артикули, експортъ на други артикули, консумация на трети, брой на безработнитѣ лица, движение на нѣкои пера по търговския или по платежния балансъ на страната, данъчни постѣпления и т. н.). Както Prof. Haberler казва, наблюдаванитѣ циклични движения въ едно народно стопанство сж резултатъ на множество причини и могатъ да се изразяватъ чрезъ сѣщо тѣи множество симптоми, но всѣки отъ тѣхъ споредъ времето си. Даже когато една обясняваща теория е била валидна за всички цикли, възможно е да представи нѣколко и различни обяснения. Всѣко отъ тѣзи обяснения почива на единъ даденъ факторъ, или на едно дадено обстоятелство, което би могло да се опредѣли като доминанта или детерминанта²⁾. Именно тѣзи доминанти или детерминанти могатъ да бждатъ продуктивно-технически, могатъ да бждатъ стопанско оценителни, а могатъ да бждатъ и извъ областта на разпредѣлението на доходитѣ. Зависи отъ духа, който запълва дадена стопанска епоха. Днесъ вече като че ли си пробива пѣти схващането, че стопанското благосъстояние се състои въ сумата на реалния нацио-

¹⁾ Prof W. Sombart, *Der moderne Kapitalismus*, 1924, Bd. II. S. 939.

²⁾ Prof G. Haberler, *Prosperité et dépression*, Genève, 1937, p. 7—9.

наленъ доходъ и неговото разпредѣление между класитѣ и лицата. Такава идея подразбираме и въ наскоро публикуваната отъ г-нъ Д-ръ Чакаловъ книга „Националниятъ доходъ на България“, когато установява разпредѣлението на националния доходъ между лица и съсловия. Но споменатитѣ по-горе техническо и ценностно схващания запазватъ значението си като теоритическа база за едно научно разсѣждение. Въ края на краищата, следователно, научното освѣтление на проблемата за стопанския прогресъ не може да избѣгне сътрудничеството на идеи отъ казанитѣ три разклонения на научната мисль.

II

Техническото гледище носи въ себе си голѣми заслуги, защото обръща внимание върху техническо-продуктивнитѣ процеси.

1. Още Адамъ Смитъ посочи като продуктивенъ всѣки трудъ, който е вложенъ въ производството на продукти. Той отрече продуктивитета на личнитѣ услуги. Нему се противопостави французина Garnier съ примѣри, че работата на единъ фабрикантъ на цигулки трѣбва да бѣде продуктивна, а тази на свирача — непродуктивна, въпрѣки че продуктътъ (цигулката) нѣма никаква друга цель, освенъ съ него да бѣде свирено. Сѣщо му се противопостави и Fr. List съ своя сполучливо избранъ примѣръ за свиневѣда, чийто трудъ би трѣбвало да бѣде продуктивенъ, а трудътъ на единъ учителъ — непродуктивенъ.

Негмапп направи опитъ да проведе една разлика между частно-стопански и народостопански продуктивитетъ. Частностопанскиятъ продуктивитетъ се изразява чрезъ получаванитѣ доходи, а народостопански продуктивенъ трудъ, споредъ Херманъ, е тоя, който увеличава количеството предлагани на пазара блага. Това чисто техническо схващане за стопанския напредѣкъ се намира и въ теориитѣ на Ротбертусъ, Марксъ, Енгелсъ и др.

Prof. Sombart се движи по сѣщата посока, като се рѣководи отъ желанието да освободи идеята за стопанския напредѣкъ отъ субективнитѣ оценки, както самъ се изразява. За да спасѣлъ реномето на политическата економия като наука, той препорѣчва изключването на чистия субективитетъ, а да се борави съ обективни понятия. Обективното понятие на стопанския напредѣкъ се заключавало въ количеството на продуктитѣ. Продуктивитетътъ е отношението именно между единъ даденъ разходъ за производство, който трѣбва да си го мислимъ редуциранъ въ трудъ, и едно съвсемъ опредѣлено количество продуктъ.¹⁾

Въ своята статия „Икономика на работата“²⁾ проф. Mombert се опитва да докаже, че е производителенъ само трудътъ, който произвежда веществени блага. Това свое схващане, обаче, той не може да доведе до логически край и допусна така наречения отъ него „посредствено продуктивенъ трудъ“. Трудътъ на една слугиня, споредъ него, не е продуктивенъ. Замѣства ли, обаче, слугинята една домакиня, която работи въ фабрика, тогава нейниятъ трудъ е посрѣдствено продуктивенъ.

2. Изложенитѣ до тука разяснения свеждатъ понятието за стопанския прогресъ до идеята за увеличаване на количествата блага.

¹⁾ Prof. W. Sombart въ *Schriften des Vereins f. Sozpol.* Bd. 132, S. 71.

²⁾ Prof. Mombert, въ *Jährb f. Nationalökonomie und Statistik*, 1917.

Като спира вниманието върху производството и количествата на продуктите, чрез които въ същност задоволяваме потребностите си, тази теория обяснява много от елементите на понятието стопански прогрес, но все пак допуска и някои празноти. Преди всичко трябва да се каже, че всяка работа, която служи за задоволяването на потребности, е продуктивна, независимо от това, дали отблизо или отдалече е свързана с това задоволяване.

Едно друго възражение срещу техническо продуктивното гледище се състои въ това, че материалните блага са от хетерогенно естество, поради което не са събираеми. Не може да се съберат въ една сума машини, вжглища, сладкиши, захар и др., за да се определи дали имаме прогрес, или нямаме. Можем да наблюдаваме движението на едно или на друго производство, но то си е все още една частична работа.

По-важното е, че не е все едно дали това по-голямо или по-малко количество произведени блага стига до всички консуматори, или се насочва само към част от тях. Въ последния случай ще имаме един голям брой хора, които не се докосват до намножените продукти. Независимо от това, не може и да се предполага, че това относително неравенство между количество продукти и консумация ще наклонява към уравнивяване чрез намаление на производството, за да забележим все пак едно движение въ същото, изразяващо регрес или прогрес, тъй като днешните свързкапитализирани предприятия предпочитат да работят, вместо да бездействуват, даже и при намален пласмент, понеже въ първия случай загубата им ще бъде по-малка, отколкото при втория. Големите инвестиции въ машини и сгради налагат постоянни разходи за лихви, амортизация, подържане и пр., които често пъти са по-големи, отколкото загубите при произвеждане, макар и безпълен пласмент, понеже колкото производството е по-голямо, толкова по-силно използвана става дегресивността на разходите (намаление на разходите върху всяка отделна единица продукт). Съ това се обяснява и унищожаването на големите количества блага (кафе, ориз, памук и т. н.), вместо да бъде спрено производството им.

3. Техническото гледище за стопанския прогрес показва още една вариация. Тя е, че стопанският прогрес се обуславял и измървал чрез капиталовите инвеститори. Един от големите авторитети на това гледище е Prof. G. Cassel. Върно е, че инвестициите растат, когато растат и изгледите за пласирането на произведенията. Също върно е, че по-големите инвестиции представляват условия и за по-голямо количество произведения, обаче не е върно, че тези иначе последователно свързани помежду си процеси се развиват на практика тъй, както изглежда по теорията. Много инвестиции биват правени по подражание, или съ надеждата да изместят инвестициите въ други предприятия, така че действителното им производство остава под размърите на действителния им продуктивен капацитет. Въпреки това, могат и да бъдат правени още инвестиции, когато държавата предлага едно силно покровителство.

¹⁾ Prof. L. Pohle, „Produktive und unproduktive Arbeit, въ Schriften für Sozialwissenschaften, 1917, Bd. 8, S. 718.

Независимо отъ всичко, инвестициитъ на капитали не сж разпре- дѣлени равномѣрно между всички производства, които сж необходими за равномѣрното задоволяване на потребноститъ. Често пжти се случва, че инвестициитъ въ единъ браншъ нарастватъ неимовѣрно много, като увеличаватъ общата сума инвестиции, обаче отъ това още не следва, че имаме стопански прогресъ, ако инвестициитъ въ другитъ браншове сж останали назадъ. Такъвъ е случаятъ съ днешния растежъ на военната индустрия.

На всѣка цена трѣбва да се иматъ предвидъ и други качества на растящитъ инвестиции. Това е тѣй наричаната „машинна проблема“. Машината измѣства работната ржка. Технически прогресъ и безработица сж два съпжтника. Действително, компенсационната теория се опитва да докаже, че освободенитъ отъ едно мѣсто работници се ангажирани на друго мѣсто, но тя изпуска изпредвидъ, че освободенитъ отъ едно мѣсто работници не всѣкога намиратъ работа въ сжщата мѣстностъ, а изпуска изпредвидъ и фактора време (отъ освобождаването на работника до повторното му ангажиране изтича време, за което не казва какъ ще се изживѣе отъ уволнения работникъ). Тя изпуска още изпредвидъ, че темпото на машинизирането е всеобщо, тѣй че отъ всѣкжде освобождаватъ работници¹⁾. Това значи, че една голѣма частъ отъ населението е обречено на стопански застои и даже регресъ.

4. За дветъ вариации на техническото гледище за стопанския напредъкъ важи съображението, че едно чисто техническо сравнение е възможно само при такъвъ видъ производство, кждето се отбелязва тѣсна последователностъ и приемственостъ на сурови материали и продукти, напримѣръ: съ единици инвестиции се произвеждатъ у еденици ржкавици. Следъ протичането на известно опредѣлено време, при приемствено и последователно производство, отъ $x \pm a$ инвестиции сж произведени $x \pm b$ ржкавици. Смѣтаме инвестициитъ, или количеството производство равно на единица и виждаме въ какво отношение стоятъ съответнитъ величини за началното и крайното време. Въ този случай и по отношение на този конкретенъ видъ производство можемъ да говоримъ, че има прогресъ или регресъ. „Действително, задоволяването на желанията или потрѣбноститъ става чрезъ физически величини, които въ никой случай не сж зависими само отъ даденото количество блага, но все би било нѣщо, ако бихме могли да установимъ, дали онѣзи количества блага, чиято природа за щастие, малко се измѣнява поне въ едри линии, стои още въ сжщото количество на разположение на човѣка, както по-рано²⁾“.

Най-после умѣстно е да се каже, че за обществото е важно не само по-ограниченото или по-голѣмото натрупване на отдѣлни видове блага, но още и какъ, при развиващитъ се инвестиции, се урежда и развива трудовиятъ процесъ и доколко неговото осществяване отговаря на човѣшкото достойнство. Простото пресмѣтане на трудови часове не е достатъчно. „Не можемъ сериозно да говоримъ за едно повишение на продуктивитета тамъ, кждето наистина числото на работнитъ часове

¹⁾ Dr A. Kruse, Technischer Fortschritt und Arbeitslosigkeit, 1936, S 77.

²⁾ Neisser, a. a. O. S. 460.

е намалено, но кждето самият труд се развива по-угнетително, по-опасно, по-ужасящо¹⁾.

Въ всѣки случай почти всички досегашни опити за статистическо улавяне и изразяване на стопанското развитие си служатъ съ едни или други индекси за производството на едни или други стоки или услуги.

III.

Ценностната теория се опитва да избѣгне принципнитѣ празноти на техническата, като поставя понятието „ценностъ“ на мѣстото на понятието „продуктъ“. Тази теория се раздѣля, отъ своя страна, на размѣнно ценностна и консумативно ценностна.

1. Теорията на размѣнната ценностъ води разсжденията си по следния начинъ: Въ една продуктивно и консумативно преплетена стопанска общностъ, като днешната, размѣнната ценностъ е единствениятъ мостъ между отдѣлнитѣ стопанства, всѣко отъ които си произвежда за пазара. Всѣко произвежда размѣнни ценности. Колкото повече пазарно-размѣнни блага произвежда всѣки производителъ въ сравнение съ други, толкова по-добро е неговото стопанско положение. Отъ тукъ именно и мнението, че напредѣкътъ е измѣримъ чрезъ сумата на размѣннитѣ ценности.

Обаче размѣнната ценностъ се образува на пазара и е до голѣма степенъ въ зависимостъ отъ общото количество на предлаганитѣ блага. Тя се повишава, когато общото количество блага намалява и обратно, намалява, когато предлаганитѣ блага сж повече. Може ли тогава да се говори за намаленъ продуктивитетъ, даже за регресъ, когато произведенитѣ блага толкова много се увеличатъ, че тѣхната размѣнна ценностъ спадне?²⁾ Тогава потопяването на пълни параходи съ оризъ въ марсилското пристанище би следвало да се признае за продуктивно, защото се увеличава размѣнната ценностъ на ориза. Унищожаването на ориза може да бжде рентабилно отъ частно стопанско гледище, обаче отъ народостопанско гледище не е въ никой случай продуктивно, защото има голѣмъ брой консуматори, които съ удоволствие биха яли оризъ. Така като се разсждава, вижда се какъ това ценностно схващане завършва парадоксално: колкото по-оскъдни сж търсенитѣ блага, толкова по-напредващо би следвало да бжде народното стопанство, или още по-рѣзко казано, колкото по-бедно е народното стопанство отъ търсени блага, толкова по-богато би следвало да бжде то.

Самата размѣнно ценностна школа се раздвоява.

а. Първото разклонение вижда стопанския напредѣкъ въ повишеното движение на ценитѣ. Но често лѣти ценитѣ се повишаватъ, защото производството се затруднява въ техническо отношение. Поради това не всѣко покачване на ценитѣ изразява стопански прогресъ, както и не всѣко повишение на ценитѣ е причинено отъ техническото затруднение на производствения процесъ. Повишаването на ценитѣ има още и други причини. Това сж: търсенето, въ неговото екстензивно напрежение (увеличение на населението, увеличение на надницитѣ); 2) увеличаване на паритѣ, което независимо отъ нездравата инфлационистическа политика,

¹⁾ Herkmer, Schriften des Vereins f. Soz. pol., Bd. 132, S. 552.

²⁾ Prof. Philipowich, въ Schriften des Vereins f. Sozpol., Bd. 132, S. 333.

може да стане и чрезъ други безупречни начини за увеличаване на паричното обръщение, като напримѣръ нарастване на златното производство, жиралнитѣ пари, доколкото тѣ почиватъ на кредитнитѣ отношения и ускоряване на паричния оборотъ, което едно парично мислящо стопанство носи съ себе си. Друга причина за повишение на ценитѣ е и споменатото вече свѣрхкапитализиране на предприятията. Въ времена на стопански оживления, при надежда, че повишението на потребноститѣ ще се задържи, биватъ инвестирани голѣми капитали, особено въ машинната и тежката индустрии, които, обаче, не могатъ да останатъ въ действие непрекъснато време. Тогава предприемателитѣ се стремятъ да отстранятъ връщането на бързо разстиящитѣ цени чрезъ най-разнообразни мѣрки (напр. картелиране). Едно подобно надсиметрично инвестиране на общитѣ капитали въ народното стопанство води къмъ капиталово обедняване въ другитѣ стопански области и отъ тамъ къмъ повишаване на ценитѣ. Това, обаче, не ще рече, че имаме стопански напредѣкъ.

б. Второто разклонение на размѣнно-ценностната теория взема като мѣрка на стопанския напредѣкъ движението на националния доходъ. Всички резерви, които приведохме за първото разклонение на размѣнно-ценностната теория, ваятъ и за това, понеже доходътъ се образува чрезъ реализирането на цената, а и срѣднитѣ числа, съ които оперира статистиката, не безрезервно могатъ да бждатъ единъ действителенъ масщабъ за стопанския напредѣкъ. Все пакъ, както и по-горе бѣше казано, идеята за движението на доходитѣ като изразъ на единъ стопански прогресъ придобива голѣмо значение, но ако земаме предвидъ реалната покупателна сила на доходитѣ на лицата, а не номиналната сума на общия националенъ доходъ. Ако въ два случая разполагаме съ по хиляда лева доходи, но ако въ едина случай купуваме два пѣти повече стоки, тогава еднаквитѣ суми на дохода не сж изразъ на еднакво благосъстояние.

2. Консумативно-ценностната теория вижда въ лицето на размѣната единъ негоденъ начинъ за установяване на стопанския напредѣкъ и на мѣстото на размѣната ценностъ поставя консумативната ценностъ. Споредъ тази теория, народостопанскиятъ смисълъ на стопанската деятельность лежи въ консумативната ценностъ, само която може да задоволява човешкитѣ нужди. Колкото по-пълно е задоволяването на тѣзи нужди, толкова по-силенъ е народостопанскиятъ продуктивитетъ. Всѣко разсуждение по смисъла на техническата теория е само едно обсъждане на отдѣленъ актъ отъ производството или по-добре казано, обсъждане на резултатността на средствата за производството. Отъ народостопанско гледище не бива да изследваме просто само техническия процесъ на производството на благата, но сжщо и всички условия за едно всестранно развитие на цѣлото. „Това, което търсимъ при опредѣление на продуктивитета, то е винаги отговорътъ на въпроса: дали наличната маса отъ блага подпомага целитѣ, които човѣкъ преследва чрезъ добива, владението и употребяването на блага, или по-добре казано, дали то става по-леко и по-пълно отъ колкото по-рано. Сж ли повече блага отъ сжщата ценностъ на лице, отколкото по-рано? Или: подпомагатъ ли настоящитѣ разполагаеми блага по-висши и по-благородни цели, отколкото по-рано?¹⁾ Щомъ като единъ пѣтъ човѣкъ се постави въ връзка съ материалния свѣтъ, тоя свѣтъ

¹⁾ Philipowich, Schriften des Vereins für S. zpol Bd. 132, S. 335.

бива обхващанъ отъ духовното съдържание на човѣшкия животъ. Човѣшкиятъ духъ, е който дава смисъла и целта на всѣка стопанска деятелностъ. Човѣкъ стои срещу стопанската култура, както Богъ срещу природата. Производството както и стопанството изобщо, получава своето истинско значение едва чрезъ отношението му къмъ общото съдържание на човѣшкия животъ и преценката за сжщото е свързана действително съ количеството на материалнитѣ блага, но не е само отъ него зависимо¹⁾“ Човѣкътъ живѣе въ една общностъ, която, наистина, включва всички отношения между отдѣлнитѣ стопанства, но отива и далечъ задъ тѣхъ. Поради това, желяемъ ли да говоримъ за напредъка на тази общностъ, трѣбва да обсъждаме тия отношения отъ гледището на известни етически принципи. Обсъждането само на стопанската страна на въпроса и изоставянето на етическия масщабъ оставя едно чувство на незадоволеностъ²⁾. „Производството би престанало да бжде културна работа, ако доставя произведения, които вредятъ на физическото и духовното здраве на консуматоритѣ“³⁾.

Ако стопааскиятъ прогресъ бива обсъжданъ отъ едно всеобщо етическо гледище, ще се види фланкиранъ отъ величината за общественитѣ разноси и отъ величината на добититѣ общественно употребителни ценности⁴⁾. Въ сжщностъ стопанскиятъ прогресъ е толкова по-голямъ, колкото по-широко е разстоянието между тѣзи две величини. Обществени разноси сж всички жертви, които обществото, като цѣлостъ, изразходва въ производствения процесъ. Обществено потрѣбителни ценности сж всички блага, които правятъ възможно задоволяването на потрѣбноститѣ на общността.

Най-важната частъ на общественитѣ разноси сж разносиктѣ за труда. Трудътъ е проява на тѣлеснитѣ и душевнитѣ сили на човѣка. Той е самата човѣшка личностъ. Не трѣбва да се забравя етическиятъ принципъ на Канта, че човѣкъ е самоцель. И ако човѣкъ е самоцель, и ако стои въ центъра на стопанската деятелностъ, не трѣбва ли стопанскиятъ напредъкъ да бжде измѣрванъ чрезъ едно отношение къмъ труда? Колкото по-далечъ се отива въ намаляване на отегчителната работа, толкова осжществяваниятъ напредъкъ е по-голямъ. „Сжщо следва, щото видѣтъ и начинътъ, по които се води производството, да бждатъ така съобразени, че да не увреждатъ или пакостятъ на по-висши и най-висши човѣшки и обществени блага“⁵⁾ Какво е спечелено по отношение на труда? По-рано се мислѣше, че машината е най-важниятъ врагъ на човѣчеството. Историята може да изброи много случаи, когато ненавистта на работничеството противъ машината е довеждала до печални изстѣпления. Не особено кжсно, обаче, възбудениятъ човѣкъ се побратими съ машината. Тя произвежда потрѣбителни срѣдства по-бързо и позволява повече свободно време за друга културна работа на работника, тя произвежда и по-евтино и позволява чрезъ това по-пълно задоволяване на потрѣбноститѣ. Съ сжщитѣ досегашни доходи човѣкъ си доставя повече блага; което пѣкъ отъ своя страна означава едно разширение на

¹⁾ Philipowich, a a O. S. 337.

²⁾ Philipowich, a. a. O. S. 334.

³⁾ Pesch, a. a. O. S. 315.

⁴⁾ Herkner, Schriften usw. S. 550.

⁵⁾ Pesch, a. a. O. S. 315.

производството и оттамъ разширяване на възможноститѣ за работа. Стига само обществената система за разпредѣлението на доходитѣ да действува въ сѣщото направление. И действително, най-голѣмото недоволство отъ труда се среща тъкмо при работници, които не работятъ съ машини, а именно при миньоритѣ. Жаждата на миньоритѣ за слънчеви лъчи намира своя изразъ въ картинното описание, споредъ което слънчевитѣ лъчи биватъ сравнявани съ морално падналитѣ жени, понеже и еднитѣ и другитѣ обичали само червенитѣ бузи и никога не се доближавали до рабатическитѣ чела¹⁾.

Къмъ общественитѣ производствени разноси принадлежатъ сѣщо и всички веществени разходи, осигуровки на работницитѣ, справедливи възнаграждения и пр., независимо отъ това, дали сѣ направени отъ частнитѣ предприятия, или не. Тѣзи разноси сѣ полезни за общността и сѣ органически свързани съ хармоничното ѣ развитие. Когато частнитѣ лица съкращаватъ действителнитѣ разходи отъ този родъ, увеличаватъ печалбитѣ си, но сплхватъ прогреса на цѣлото общество. Най-голѣмиятъ идеалъ на една социална политика, споредъ проф. Herkner, се състои въ едно по-пълно уеднаквяване между общественитѣ и частнитѣ разноси.²⁾

И така, доколкото общественитѣ разноси и общественитѣ потрѣбителни ценности трѣбва да бждатъ разгледани подъ известни етични принципи, като обществено полезни или вредни, консумативноценностната теория за стопанския прогресъ придобива и една етична украска.

Въпросътъ, обаче, е дожде можемъ да отидемъ въ измѣрването на народостопанския продуктивитетъ чрезъ етически преценки. Всѣко етическо оценяване е чисто субективна работа и не може да ни доведе до една общо важаща обективна истина. Всѣки трудовъ процесъ, всѣки стопански моментъ може да бжде оцененъ като достоенъ за човѣка, или противенъ на културата. Всѣко производство може да бжде обсъдено или като честно, или като нечестно. Това зависи всецѣло отъ субективната култура. Независимо отъ всичко, при една безработица отъ 10% никога не се говори за безработица. Обаче при 30% и повече безработни, безработицата става очевидно явление. Следователно и количеството играе роля, на само епическото качество. Кжде лежи тогава границата?

Сѣщо и оценкитѣ на маситѣ не могатъ да служатъ за мѣрило на стопанския напредѣкъ. Въ това отношение достатъчно е да се припомни за психологията на онази маса, която ликуваше съ „осанна“, а малко по-късно ревеше отъ яростъ „разпни Го“.

Отъ своя страна и опитътъ на Филиповичъ да постави преценката за едно действие като продуктивно или непродуктивно въ зависимостъ отъ бждащото приложение на продукта отъ това действие, затруднява задържането на тази школа. Да допуснемъ, че всички единици произведенъ динамитъ се прилагатъ за пробиване на единъ тунелъ. Безъ съмнение, въ тоя случай производството на динамита е продуктивна работа. Да допуснемъ, обаче, по-нататъкъ, че не цѣлото количество динамитъ е употребено за пробиване на тунелъ, а само х—2 единици. Съ останалитѣ 2 единици злосторници сѣ хвърлили единъ желѣзоплѣтенъ мостъ въ въздуха. Събарянето на моста е, народостопански погледнато, безспорно

¹⁾ Herkner, Schriften usw. S. 553.

²⁾ Herkner, Schriften usw. S. 558.

непродуктивна работа. А производството на динамита? То бѣше единъ пътъ продуктивно, защото, за щастие, употребяваното на цѣлото количество бѣше продуктивно. До каква степенъ второто приложение на частъ отъ динамита прави производството на сѣция непродуктивно? Очевидно е, че едно подобно двусмислено схващане за продуктивитета е безполезно за науката.

Въ края на краищата, за консумативноценностното направление на научната мисль можемъ да кажемъ:

1) То стои на правъ пътъ при опредѣлянето на стопанския напредъкъ, защото потребителнитѣ ценности сж, които иматъ значение за цѣлото общество и защото е невъзможно каквото и да е обсъждане на народното стопанство, като цѣло, безъ включването на съображения, които иматъ значение за цѣлата общность.

2) За народостопанския напредъкъ, обаче, то не може да предложи единъ общоважашъ масшабъ, защото нито субективната преценка на отдѣлнитѣ личности, нито тѣзи на маситѣ, сж обективни понятия. Преценката за продуктивни и непродуктивни действия варира въ зависимостъ отъ това, какъ човѣкъ схваща целитѣ на стопанството, дали това е поощряване на благосъстоянието, или на народното богатство, или на националната мощъ, или на удобния животъ на личността.

3) Най-важното е (то е и заслугата), че консумативно-ценностната теория за стопанския напредъкъ включва въ себе си както идеята за техническия продуктивитетъ, тѣй и идеята за размѣнната и консумативна ценностъ, защото консумативнитѣ ценности се отнасятъ до блага, които се даватъ именно отъ производството споредъ неговия продуктивитетъ, а същевременно консумативнитѣ ценности получаватъ реаленъ изразъ чрезъ отношението на покупателната сила на доходитѣ спрямо произвежданитѣ блага и услуги. По този начинъ проблемата за народното благосъстояние слиза отъ своята обща абстрактна висота, кждето се оперираше само съ общи величини, за да вземе характера едновременно на една народостопанска продуктивна проблема и на една частностопанска консумативна проблема, кждето се оперира съ хора и съ доходитѣ имъ.

IV.

1. Ако е безспорно, че стопанскиятъ прогресъ се заключава въ възможното по-пълно задоволяване на потребноститѣ на всички лица, то за неговото установяване не можемъ да се задоволяваме само съ срѣдни числа и показатели, защото тъкмо тѣ забуватъ процеса на разпредѣлението; ако стопанскиятъ прогресъ се осъществява чрезъ едно засилвано задоволяване на потребности, което пъкъ става чрезъ едно увеличено производство на блага, остава да си казва думата процесътъ на разпредѣлението. Отъ него зависи какви количества блага ще отиватъ къмъ едни лица, какви количества блага ще отиватъ къмъ други лица и т. н. Едно и сѣщо общо количество блага въ два случая, което би се изразявало чрезъ едни и сѣщи срѣдни числа, обуславя различенъ стопански прогресъ, ако въ първия случай се разпредѣлятъ между лицата по единъ начинъ, а въ втория — по другъ.

Но процесътъ на разпредѣлението зависи отъ доходитѣ, съ които едни и други лица разполагатъ. Така, и по този начинъ на разсѣждане,

стигаме до идеята за изразяване на стопанския прогресъ чрезъ разпредѣлението на доходитѣ. Стремехътъ къмъ доходъ, къмъ повече ценностъ, произтича отъ философския, както и отъ стопанския индивидуализмъ на нашето време. Потрѣбнитѣ, така както ги описахме, не сж никога нивелируеми. Всѣки опитъ за шаблонизиране на потрѣбнитѣ и за приравнение на хората е единъ печаленъ опитъ да приближи човѣчеството до животинското състояние, защото стопанскиятъ животъ варира между два полюса отъ чисто индивидуалистично естество: съзнанието за потрѣбнитѣ и съзнанието за задоволяването имъ. Този, който чувствува потрѣбността, ще работи съ по-голѣма енергия и привързаностъ за нейното задоволяване. На тоя индивидуалистиченъ подтикъ се дължи стопанскиятъ напредѣкъ¹⁾.

2. Индивидуализмътъ на стопанския животъ се характеризира съ това, че всѣкому е предоставено свободното постигане на стопанскитѣ цели, разбира се, доколкото общественитѣ условия опредѣлятъ тази свобода и позволяватъ проявлението ѝ. Всѣки се стреми къмъ увеличена ценностъ. Всѣки се стреми да разшири по какъвто и да е начинъ разликата между костуемитѣ разноски и приходитѣ си. Всѣки търси да си осигури една диференциална печалба предъ другитѣ. Другъ остава въпросътъ, кой доколко успѣва и при какви условия може въобще да се успѣва. Подъ флага на стопанския принципъ, както ние го дадохме, пжтува отдѣлниятъ стопански субектъ по откритото море на стопанското състезание. Неговото единствено кормило е рентабилитетътъ. По този пжтъ на собствена отговорностъ човѣкъ си намалява дефицита на благосъстоянието. По пжтя на конкретния производственъ процесъ, който се развива подъ конкретни, технически, правови, географически и временни дадености, човѣкъ изковава своето стопанско щастие. Ржководството на тия конкретни продуктивни действия лежи изключително въ ржцетѣ на лицата, чиито субективни цели сж все по-голѣмитѣ доходи.

Е ли, обаче, рентабилитетътъ годенъ да бжде едно общо важащо понятие на икономическата наука за стопанския напредѣкъ? Е ли стопанскиятъ напредѣкъ чисто и просто една сума отъ рентабилитета на всички отдѣлни стопанства, или е по-висше понятие? Ний видѣхме, че поради рентабилитета лицата провеждатъ такава дейностъ, която не всѣкога може да бжде призната полезна за обществото. Потопяването на цѣли параходни товари съ оризъ, за което още Quesnay е писалъ, неприбирането на житната реколта, за която говори Liefmann²⁾ въ никой случай не могатъ да бждатъ полезни за обществото. Сжщиятъ случай се е наблюдавалъ и у насъ. Въ нѣкои области преди 1887 година е имало много голѣма винена реколта. Ако сжщата е трѣбвало да се прибере, то трѣбвало е да бждатъ купувани бѣчви, които обаче по силата на закона за свързанитѣ цени биха стрували повече отъ наливането въ тѣхъ вино. Неразвититѣ транспортни срѣдства сж осуемявали пренасянето на бѣчви отъ едни мѣста на други, затова и голѣма частъ отъ гроздето е било изоставено по лозитѣ.

¹⁾ C. A. V. Stuart, a. a. O. S. 70

²⁾ Liefmann, Grundlagen einer Ökonomischen Produktivitätstheorie, въ Jahrb. f. N ök. u. Statistik, 1912, Bd. 43, S. 327.

Dr. Hans Petersen се опитва да се върне към този въпросъ, като смѣта, че печалбата на едни лица заразява други лица, че и тѣ засилватъ гонитбата на печалба и по този начинъ печалбата постепенно залива всички. Това му дава основание да разбира стопанския прогресъ като едно количествено растящо, качествено подобрявано и по време по-трайно задоволяване на потребнитѣ¹⁾.

3. Съ схващането на Dr. Petersen за стопанския прогресъ сме съгласни, но можемъ да се съгласимъ, че той се осществява по описанитѣ отъ него начини. Процесътъ на разливане печалбитѣ съвсемъ не се развива по описания начинъ. Процесътъ на концентриране печалбитѣ днесъ е по силенъ отъ процеса на разпространението имъ. Още много години преди D-r Petersen се усвоява становището, че „стопанскиятъ напредъкъ, за щастие, не може да се идентифицира съ печалбата на частното стопанство. Той не е сума отъ печалбитѣ на частнитѣ стопанства, отъ която да зависи народостопанскиятъ напредъкъ. Чистъ доходъ, печалба, сж понятия на частния животъ, които стоятъ само въ индиректно отношение къмъ народостопанския продуктивенъ процесъ“²⁾.

Сполучливъ заводъ къмъ по-правилното схващане за стопанския прогресъ, дефиниранъ чрезъ доходитѣ, намираме при Prof. Laur. Подъ стопански напредъкъ той разбира стопанския подеиъ на всички хора отъ социалната и държавна общностъ, нарастването на дохода на всички хора отъ социалната и държавна общностъ, нарастването на доходитѣ на всички участвуващи въ предприятията лица отъ едно общество³⁾. Стопанската дейностъ дава възможностъ за съвмѣстенъ животъ на най-голѣмата частъ отъ хората, улеснява и подобрява съвмѣстния животъ, както се изразява другъ авторъ⁴⁾.

Въ този духъ Prof. Herkner продължава: „Най-важната стопанска задача на социалната реформа се състои въ това, тѣй да ръководи цѣлия създателенъ процесъ на доходитѣ, тѣй да уреди изхранването на общественото тѣло, че всички органи да бждатъ задоволявани достатъчно и да бждатъ поставени въ цѣлата широта на тѣхната дееспособностъ⁵⁾. Другъ по-новъ авторъ, продължава: „Националното имущество и националенъ доходъ въ зависимостъ отъ тѣхното разпредѣление между различнитѣ слоеве на обществото и доколкото е дума за материално измѣрими фактори на благосъстоянието, сж единственитѣ източници на общественото благосъстояние. Доходътъ отъ капиталъ и трудъ, въ неговото реално значение, или иначе казано, величината на социалния продуктъ на единъ народъ представлява благосъстоянието на сжия въ неговата цѣлостъ“⁶⁾.

4. Като се съгласяваме съ идеята, че реалниятъ доходъ е изразъ на стопанския прогресъ или регресъ, продължаваме, че за установяване на общото благосъстояние на единъ народъ не е постатъчно да се изчисли само общата сума на реалния националенъ доходъ и да се

1) Dr. H. Petersen, Besteuerung von technischen Fortschritten, 1938, S. 22.

2) A. Voigt „Produktion u. Erwerb, въ Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, 1893, Bd. 43, S. 277.

3) Laur „Das volkswirtschaftliche Einkommen aus der Landwirtschaft, въ Thünen-archiv, 1907, Bd. II, S. 229.

4) Thönis, a. a. O. S. 2.

5) H. Herkner; Arbeiterfrage; 1922, Bd. I, S. 70.

6) Dr. M. I. Elsas, a. a. O. S. 26.

работи съ статистически срѣдни, а трѣбва да се установи и неговото разпредѣление. „Разпредѣлението на народното благосъстояние между отдѣлнитѣ класи е толкова много решающе за самото народно благосъстояние, че въ първия случай, ако даже чрезъ събиране на единичнитѣ доходи се дойде до едно число на извънредно голѣмо народно благосъстояние, то, отъ социално гледище, би следвало да се смѣта за далечъ по-малко благоприятно, отъ колкото въ една друга страна, където общата сума на националния доходъ е по-малка, но разпредѣлението на доходитѣ е сравнително равномѣрно“¹⁾ Тъкмо поради това едно статистическо изразяване на народното благосъстояние въ неговото движение, което ще рече статистическо улавяне и изразяване на стопанското прогресивно и евентуално регресивно развитие следва да не се задоволява само съ общата сума на дохода, а следва да се залови и съ изразяването на неговото разпредѣление между съсловията и класитѣ, „защото срѣднитѣ числа на народното благосъстояние не могатъ да се смѣтатъ за типични“²⁾ Така говори единъ авторъ, който е привърженикъ не на нѣкакви сантиментални стопански школи, а разработва стопанскитѣ въпроси чрезъ приложение на математическо-статистически методи. Искамъ да кажа, че голѣмото значение на разпредѣлението на доходитѣ е признавано и отъ хора, които сж склонни да мислятъ най-хладнокръвно.

Разпредѣлението на доходитѣ зависи отъ два фактора: 1) отъ движението на ценитѣ и 2) отъ времето на заетостъ въ работа. Всѣко лице получава такава частъ отъ националния доходъ, която е равна на произведението отъ добиванитѣ цени за продаванитѣ отъ него стоки и услуги, отъ една страна, и времетраенето на неговата стопанска дейность, отъ друга страна. Това сж двата сжществени симптома на националното благосъстояние.

Но нито ценитѣ на предлагания трудъ или на предлаганитѣ стоки, нито степенята на стопанската заетостъ на лицата се развиватъ по единъ сравнително равномѣренъ начинъ. Съвременното капиталистическо стопанство се развива подъ знака на капиталовата сила на отдѣлни стопански групи. Колкото е по-силна една стопанска група (разполага съ капитали и е организирана или покровителствувана), толкова по-голѣмъ натискъ упражнява върху ценитѣ: продажнитѣ си цени да увеличава, а покупнитѣ да намалява. Освенъ това, колкото по-капитализирано е едно предприятие, толкова по-осезаемо машината замѣства работническия трудъ, което ще рече, че работното време е толкова по-кратко. Въ сжзия смисълъ Dr. Heimbürger говори за техническо-социални основи на безработицата³⁾. Следователно, съвременното стопанство проявява две свои вътрешни тенденции: да внася неравенство въ ценитѣ и да създава безработица. По тази причина участието на много лица и групи отъ лица въ разпредѣлението на националния доходъ става едностранчиво. Това ще рече, че при свободната игра на силитѣ, благосъстоянието на едни лица расте, на други намалява и то въ различна гжстота, споредъ количеството на лицата отъ една или друга стопанска и социална прупа. Тѣзи две посоки

¹⁾ Dr. M. I. Elsas, a. a. O. S. 39.

²⁾ Dr. M. J. Elsas, a. a. O. S. 39.

³⁾ Dr. Heimbürger, Die Theorie von der industriellen Reservearmee. 1928, S. 105.

могатъ не само да се неутрализиратъ, за да не можемъ да говоримъ за прогресъ, но може да остане и отрицателенъ остатъкъ, въ който случай можемъ да говоримъ за регресъ. Следователно, стопански прогресъ ще бжде наречено само онова развитие, когато расте благосъстоянието на всички съсловия и класи. Разбира се, това нарастване може да не бжде равномерно, защото впрочемъ и нуждитъ на отдѣлнитъ съсловия и класи сж различни, важното е да има нарастване.

V.

1. Такова основно значение има проблемата за разпредѣлението. Но тя е не само условие за едно разпредѣление на възможната сума общо благосъстояние, а е и условие за по-нататъшенъ прогресъ при създаването на общото благосъстояние. Преди всичко получаванитъ отъ лицата доходи даватъ възможностъ да се изхрани, запази и подобри трудовата енергия на сегашнитъ и бждецитъ поколения на единъ народъ. Сжщитъ даватъ възможностъ за напрежение на стопанскитъ способности, защото организирането и воденето и на най-дребното продуктивно предприятие не става само съ помощта на умствени способности и физически трудъ; необходими сж и парични срѣдства. Това е смисълътъ на закона за оптимума, за който ще стане дума по-късно. Да приемемъ, че въ даденъ моментъ едно селско стопанство влага въ производствения процесъ разполагаемитъ си 100 единици трудъ, заедно съ 100 единици земя и съ 50 единици капиталъ, чрезъ продуктивното взаимодействие на които получава 1000 единици доходъ. При удвояването на труда (каквто е случаятъ съ нашето селско стопанство, кждето имаме много работни ржце, ненапълно оползотворени), добиваниятъ доходъ сигурно нѣма да нарастне съ още 400 единици, а може би само съ 50—100 единици, защото и безъ друго трудътъ е несъразмѣрно много; при удвояването на капитала, добиваниятъ доходъ сигурно нѣма да нарастне само съ 200 единици, а може би съ 300—400, защото увеличениятъ капиталъ ще даде възможностъ на труда и на земята да се проявяватъ въ пълна сила. Но селското стопанство, да продължимъ съ сжщия примѣръ, може да се снабдява съ капитали чрезъ заеми и чрезъ спестявания отъ досегашнитъ си доходи! Не ще-и дума, че тѣзи спестявания сж възможни, само ако доходитъ му сж по-голѣми отъ сумата на най-неотложнитъ му нужди. А то, отъ своя страна, зависи отъ разпредѣлението на доходитъ. И тѣй, разпредѣлението на доходитъ дава възможностъ за всички лица да си образуватъ капитали, едва когато могатъ да засилятъ цѣлото си производство и ще осъществятъ обществено-стопанския прогресъ.

Въ този редъ на мисли трѣбва да се добави, че вече е оборено старото схващане, споредъ което спестявали и, следователно, образували националенъ капиталъ само онѣзи лица, които получавали голѣми доходи. Движението на влоговетъ въ спестовната каса, въ кооперативнитъ банки и пр. показва, че спестяванията на по-дребнитъ доходополучатели сж огромни. И това е лесно обяснимо: дребниятъ стопанинъ е повече загриженъ за утрешния день, защото той му носи много повече неизвестности; отколкото за единъ богатъ човѣкъ. Искамъ да кажа, че не сжществува никаква опасностъ за образуването на националенъ капиталъ, ако имаме едно по-равномѣрно разпредѣление на доходитъ. Напротивъ, ще бждемъ дори и по-добре, защото ще се даде възможностъ за само-

финансиране на предприятията. Отъ това гледище, значи, едно разпределение на националния доходъ, което ще засегне всички лица, ще даде възможностъ за едно повсемѣстно подобрене и засилване на продуктивната енергия и предприемчивостъ на цѣлия народъ. А това сж главнитѣ предпоставки за стопански прогресъ, чрезъ който националния доходъ ще бжде още увеличаванъ.

Разпределението на доходитѣ се отразява и върху консумацията. При неравномѣрно разпределение на доходитѣ между отдѣлнитѣ лица тя не само намалява, но се и рѣзко раздвоява: по-богатитѣ хора разширяватъ покупкитѣ си на луксозни стоки, а беднитѣ се задоволяватъ съ покупки на стоки отъ първа необходимостъ. По този начинъ се причинява и едно рѣзко концентриране на продуктивнитѣ сили къмъ двата полюси: Тѣй да се каже междиннитѣ производства изоставатъ. Не сж необходими нѣкакви доказателства, за да се разбере, че такава дисхармония на производството не е всѣкога полезна и безвредна за обществото взето като цѣло.

Когато разглежда сжщността на подоходния данѣкъ, Prof. Lampe говори и за стопанския прогресъ, като поставя въпроса, при какви условия пазарното стопанство би могло да функционира оптимално? „Този оптимумъ не би могълъ да бжде иначе опредѣленъ, освенъ като беззагубно сумиране на най-силнитѣ добивни проявления на единичнитѣ стопанства. Най-силнитѣ добивни прояви на единичнитѣ стопанства изискватъ наличността на възможното най-голѣмо знание, желание и може и следъ това, че всѣки човѣкъ трѣбва да бжде на своето мѣсто. Беззагубното сумиране изисква, щото всѣко изразходване на цената отъ страна на единичното стопанство трѣбва да стане по правилна посока, т. е. предварително да отговаря на покупателно-способната достигаема воля на консуматоритѣ и следъ това тѣй обоснованитѣ действия на единичнитѣ стопанства да не се ошетяватъ едно друго като се кръстосватъ взаимно“¹⁾. Идеята за беззагубното кръстосване на единичнитѣ стопанства не значи друго, освенъ че оптималното, т. е. прогресивното развитие на народното стопанство се осжществява, само когато всички единични стопанства работятъ и печелятъ, безъ едно друго да се ошетяватъ. Но това именно е идеята за разпределението! То значи, че и Prof. A. Lampe признава проблемата за разпределението на труда и богатата като първостепено условие за народо-стопанския прогресъ.

2. И тѣй, стопанскиятъ прогресъ, въ резултатъ на който се създава общото благосъстояние, се изразява чрезъ увеличението на реалния националенъ доходъ и чрезъ неговото повсемѣстно разпределение.

Увеличението на реалния националенъ доходъ се извършва чрезъ общата продуктивна дейностъ на народа, а разпределението му става по пжтя на свободната пазарна размѣна и по пжтя на държавната намѣса, кждето свободната игра на стопанскитѣ сили се проявява едностранично, както по-горе бѣше изведено.

Затова осжществяването на стопанския прогресъ става по пжтя на една двустранна борба: съ съпротивителнитѣ сили на производителността и борба съ съпротивителнитѣ сили на по-равномѣрното разпределение.

¹⁾ Prof. A. Lampe, Neue Verteidigung der Einkommenssteuer, въ Finanzarchiv, 1935. Bd. 3, S. 249.

VI.

1. Съпротивителните сили срещу по-голямата производителност могат да се обобщят в общото понятие невъзстановен оптимум между продуктивните фактори.

За него ще кажем няколко думи, но преди това да се спрем на една друга мисъл, която понякога се среща при някои автори.

Prof. Wolf, например, смята, че много отделни производства са като че ли стигнали последната възможност на развитие и следователно при тях не може да се говори за по-нататъшно напрежение на всички продуктивни сили. В този смисъл той говори за тъй наречения от него „закон за техническо икономическите граници на развитието“. В някои области на стопанството е бил направен такъв напредък, че едва ли би имало място за ново напредване. Така например, в продължение на три четвърти век за производството на 100 килограма захар са били необходими 2000 килограма цвекло. Днес същото количество захар се произвежда от 600 кг. цвекло. Едно повторно намаление на цвеклото пак с 1.400 кг. все за 100 килограма захар е невъзможно. Не може от 600 килограма да се спаднат 1400 кг. В 1.779 година памучната прежда № 40 струваше 10 шилинга за фунт. Днес тя не струва повече от 10 пенса. Имаме едно спадане от 120 на 10 пенса. Ново спадане с 110 пенса е невъзможно. Този напредък по отношение на един и същи продукт Волф нарича „вертикален напредък“.¹⁾

Все пак по-уместно и по-практично е да се видоизмени тезата, че техническо-икономическите граници на развитието се поставят от противодействието на инвестираните капитали. Един път построените производствени инсталации не могат да останат за винаги най-целесъобразните. По-късно приивждат нови капитали и създават нови предприятия в същата област, които често пъти стоят по-добре технически организирани от досегашните. Новите предприятия, по силата на техническия напредък, произвеждат по-евтино и могат да продават по-евтино. Новото ниво на цените носи загуба на по-отдавна съществуващите предприятия. Тези от заварените предприятия, които са неподвижно инсталирани, мъчно могат да бъдат преобразувани. Те биха предприели едно преобразуване само тогава, когато загубата, която предприятията понесат при досегашния начин на производство, е по-голяма от загубата, която би се понесла чрез обезценяването на досега вложените капитали, или пък второ, когато печалбата при обезценката и ново възприетото производство е толкова голяма, че дава възможност за амортизиране на загубата от преобразуването на предприятието и олихвяването на новоинвестираните капитали. Dr Reith говори с право, че силно капитализираните предприятия носят в себе си тенденцията за спяване на техническо-стопанския прогрес.²⁾

2. Независимо от всичко, действията на формулирания от Prof. Wolf закон биват оспорвани по няколко посоки. Преди всичко „вертикалният напредък“ дава възможност за спестяване. Тези спестявания дават възможност да бъдат купени други, досега непродавани блага и следователно, да се развие и засили тяхното производство. За случая

¹⁾ Prof. Wolf, Die Volkswirtschaft der Gegenwart, 1912.

²⁾ Dr. Fr. Reith, Hemmung des technisch-wirtschaftlichen Fortschritts, 1931.

можемъ да си послужимъ съ примѣра на Prof. Liefmann: „една стока е продадена въ 1,000,000 парчета по 2 марки. Чрезъ поевтиняване на производственитѣ начини, могатъ да бждатъ продадени 2,000,000 парчета по 1 марка. За предприеманото задоволяване на потребноститѣ е мѣрдавенъ не физиологично-естествениятъ, а стопанскитѣ порядъкъ на потребноститѣ. Естествено-интензивни потрѣбности могатъ да не бждатъ задоволявани, когато други по-малко естествено-интензивни могатъ да представляватъ по-благоприятно съотношение между разходи и полезностъ¹⁾. За това е възможно, щото всѣки отъ досегашнитѣ купувачи да купува две, вмѣсто по една, или пакъ по една единица. Да приемемъ, че досегашнитѣ купувачи купуватъ по една единица и спестяватъ значи 1,000,000 марки. Останалитѣ 1,000,000 еденици ще бждатъ купени отъ други купувачи, при които цената отъ една марка е износна и ще причини размѣстване въ реда на настойчивостта, по който става задоволяването. Тѣзи нови купувачи сж се отказали отъ други покупки за 1,000,000 марки. Да приемемъ по-нататъкъ, че тѣзи стоки, отъ покупката на които втората група купувачи (новитѣ купувачи) се отказаха, сж закупени отъ първата група. Съ това значи сж продадени всички до сега продавани стоки и дветѣ групи купувачи не сж направили по-голѣми отъ досегашнитѣ си разходи. Само 1,000,000 еденици отъ нашата стока ще бждатъ въ повече продадени²⁾. Това означава, че пжтътъ на хоризонталния напредъкъ — разширяване кръга на консуматоритѣ — остава откритъ и че, следователно, законътъ за техническо-икономическитѣ граници на развитието не е безусловенъ отъ стопанско гледище.

Второ, може да се организира производството на новъ видъ стоки. Въ началото вече обърнахме вниманието върху чисто индивидуалния характеръ на потрѣбноститѣ. Именно споредъ тѣхъ се насочва и производството. Но отъ друга страна и тѣ могатъ да бждатъ създадени отъ производството, за да му съдействуватъ следъ това. Историята може да ни изброи случаи, когато производителтъ дава многобройни подарѣци, за да създаде вкусъ и навикъ и да поощри всички други купувачи да купуватъ. Така се създаватъ и измѣняватъ потребноститѣ, а заедно съ тѣхъ се измѣняватъ предметитѣ на консумацията по качество и количество, съ други думи видоизмѣня се производството. Следователно, и по този начинъ се извършва свѣрхкомпенсация на споменатия законъ за техническо-стопанскитѣ граници на развитие.

Може още да се добави, че времена на благоприятна конюнктура даватъ възможностъ за нови производства, при които действително преди това не е било възможно никакво по-нататъшно вертикално разширение. Сега обаче по-високитѣ цени на произведенитѣ продукти заплащатъ тѣхнитѣ високи производствени разноски.

Сжщата благоприятна нова обстановка създава и обезценката на паритѣ, причинявана не само поради смѣтаната отъ икономическата теория като болезнено явление инфлация, но и поради споменатитѣ погоре три специфични на стопанския животъ парични явления: а) увеличаване на златното производство; в) увеличаване на жиралнитѣ пари и с) ускоряване на паричния оборотъ.

¹⁾ Herkner, Die soziale Reform usw., S. 23.

²⁾ Liefmann, a. a. O. S. 297.

Така, следователно, се убеждаваме, че законът на Wolf за техническо-икономическият граници допуска много изключения, които, поради това, му отнемат качеството на закон.

VII.

1. Минаваме към закона за оптимума, който включва условията за едно прогресивно производство. Стопанската добивна работа е едно взаимодействие между всички производствени фактори. Последният биват търсени в различни степени, в зависимост от вида на производството. Един от тези производствени фактори, който се намира в минимален размер, пречи на останалите да се проявят в пълната си сила. Всъщност прибавъкът на минимално намиращия се фактор действувa не само директно той самият върху производството, но и индиректно, понеже досега спъваните части от другите фактори получават възможност да вземат по-голямо участие в производството. Състоянието, при което всички производствени фактори действуват безостатъчно, с всички свои части, се нарича оптимум. Не минималната, не и максималната, а оптималната наличност на всички производствени фактори създава най-благоприятния производствен резултат. Тези директни и индиректни действия на всички фактори наново повдигат сериозният въпрос за тъй нареченото учение за припадащите се на всички фактор доходи, което не е нищо друго, освен въпросът за разпределянето. Чрез намаляването или увеличаването на един фактор се изменя не само неговият ефект, а и ефектът на другите фактори, затова всички следва да участвуват в разпределянето на националния доход сравнително по-равномерно, а не само според слъпата игра на пазарните сили. Ето, и по този начин на разсуждение ний стигаме до идеята за по-равномерното разпределяне на доходите.

2. Първата област на стопанската дейност, при която за пръв път се забеляза отрицателното влияние на фактора, намиращ се в минимално състояние, беше земеделското стопанство. Материалните явления сж винаги по-осезаеми и затова не е случайно, че учението за оптимума на производствените фактори исторически намира своята изходна точка в закона за непропорционално нарастващия добив от земята¹⁾. Този закон е преминал различни варианти, върху обсъждането на които нѣма да се спираме.

Първоначалното обяснение на този закон се корени в чисто естествени факти. За вирѣнето на растенията сж необходими топлина, свѣтлина, влага и хранителни материали. Всички процеси на земеделско-стопанското производство сж свързани с наличието на тези условия. При всѣко по-нататъшно използване на почвата, намиращите се в почвата хранителни материали намаляват в размер на разликата между изсмуканите и връщаните пак в почвата от хлорофилните растения количества хранителни вещества. Затова добивите от земята намаляват при сѣщити производствени методи, при статично състояние на производството. Ако увеличаваме капиталовите разходи за хранителни

¹⁾ Weiss, „Abnehmender Ertrag“, в Handwörterbuch der Staatswissenschaft, 1923, Bd. I. S. 12.

вещества и наторяваме почвата, ще се увеличава и добивът ѝ, но от известна граница нагоре увеличението на добива ще върви по-бавно от капиталовитъ разходи, ако последнитъ надминатъ оптималната пропорция между хранителни вещества, топлина, влага и т. н. Може би по тази причина Prof. Diehl¹⁾, напримѣръ, смѣта, че при закона за земелния добивъ се касаело за чисто естествени явления, понеже нѣкои отъ човѣка независими сили спѣвали производството. Ако почвата би била въ достатъчни размѣри, както, напримѣръ, по времето на неуседналото стопанство, тогава убогатаването на почвата съ хранителни продукти би ставало чрезъ последователното смѣняване на земелнитъ участъци. Върху това обстоятелство Д. Рикардо изгради учението си за диференциалната поземлена рента. Първата предпоставка на Рикардовата землена рента е цената, защото споредъ него рентата не е фактора на цената, а резултатъ отъ нея. Привлича ли се, обаче, въ съображение и цената, тогава въпросътъ за закона за земелния добивъ се обръща въ единъ въпросъ за ретабилитетъ на земеделско-стопанското производство, който не зависи само отъ наторяването на почвата и отъ размѣра на жетвата, а и отъ ценитъ на произведенята.

3. Има автори, които смѣтатъ, че действията на закона на намаляващия се приръстъ на дохода отъ почвата се компесиратъ отъ действията на закона на намаляващитъ се костуеми разноски въ индустриалното производство. Споредъ този законъ всѣко увеличение на инвестиранитъ срѣдства въ индустрията при сжщата техника на производството предизвиква поне едно пропорционално повишаване на произведенитъ количества. Почвата е само щандортъ (мѣстоположение) за индустрията, но не и първостепененъ факторъ въ производството, както при земеделството. За нуждитъ на индустрията тя се намира въ достатъчно голѣмо количество. Практически взето, едва ли нѣкога би настѣпилъ недостигъ на почва за индустрията. Логически мислимо, обаче, почвата може да постави граници и за индустриалното интензивизиране²⁾. Разликата между индустрията и земеделството по отношение на почвата е качествена, а не количествена. Тукъ, обаче, трѣбва да се каже, че всѣки производственъ факторъ е обобщение отъ много елементи, които сътрудничатъ въ производството. Ние можемъ да разложимъ труда, капитала или почвата на тѣхнитъ съставни части и всѣка отдѣлна трудова частъ, всѣка отдѣлна частъ на капитала или всѣка отдѣлна частъ на почвата да смѣтаме като дадена и неувеличаема. Въ таквъ случай всѣки прибавкъ отъ други съставни части причинява изпървомъ повишаващи, кулмируващи и следъ това спадащи доходи³⁾, а това значи, че законътъ за оптимума е еднакъ ваящъ, както за земеделството, тъй и за индустрията. Въ това отношение Английско-американската литература си извоюва една голѣма заслуга, като се опита да разшири закона за оптимума върху цѣлия стопански животъ. При всѣко комплементарно (съставно) стопанско явление, минимално намиращитъ се компоненти действуватъ отслабващо върху другитъ. Сжщата мисль намираме и у Dr P. Kläb въ една негова статия за „поземелния доходъ“, публикувана

¹⁾ Prof. Diehl, Gibt es ein allgemeines Ertragsgesetz für alle gebiete des Wirtschaftslebens, въ Nat. Ökonomie u. Statistik, 1923, S. 2.

²⁾ Vogelstein, a. a. O. S. 779.

³⁾ Vogelstein, a. a. O. S. 778.

презъ 1935 год.¹⁾ При статично състояние, както Шумпетеръ го описва безъ промѣни на капиталови, трудови и организационни отношения, безъ никакво разширение и безъ никакви открития, при сжщото функциониране на ржководството²⁾, всѣко повишено производство причинява и повишение на костуемитѣ разноски. Като че не се проявява нито закона за намаляващата доходност, нито закона за намаляванитѣ разноски. Това статично състояние, обаче, е само единъ мислимъ абстрактенъ моментъ. Стопанскиятъ животъ е динамика. „Обстоятелствата не оставатъ непромѣнени. Раздѣленето на труда и обединението на труда крачатъ напредъ съ сгжстияването на населението и повишаватъ продуктивитета на труда“³⁾. Законътъ за оптимума попада въ действие.

4. Други автори изобщо отричатъ действията на закона за земенъ добивъ. За доказателство на едно подобно твърдение Waterstrad привежда многобройни счетоводни материали⁴⁾.

Prof. Aereboe мисли, че има още много почва, както въ тѣсентъ, тъй и въ широкъ смисълъ на думата, която би могла да бжде обработваема. „На всѣкъде, кждето погледнемъ, виждаме, че не площта и не плодородието на почвата опредѣлятъ размѣритѣ на продоволственитѣ възможности, а срѣдствата за експлоатация на земята, интелигентността, енергията и икономността на човѣка. Тѣзи качества сж, които успѣватъ да намѣрятъ „нова земя“ въ широкъ смисълъ на думата, което ще рече, нови методи за използване на почвата и нови помощни срѣдства за обработване на нивитѣ, тѣ сж, които поставятъ земеделското стопанство на все по-нови бази, така че отрицателнитѣ прояви на земенъ законъ върху земеделското производство биватъ непрекъснато отстранявани“⁵⁾.

Цѣлиятъ въпросъ е само тамъ, че днесъ решителната роля се играе отъ рентабилитета. Тѣй напримѣръ, подъ натиска на американската конкуренция, английското земедѣлие се видѣ принудено да премине отъ интензивно къмъ екстензивно стопанство. Стопанското отражение на тази конкуренция се вижда отъ нѣколкото числа, които Prof. Skalweit дава въ своята книга „Английското земедѣлско стопанство“

		въ 1000 ha		1906/10	
		ниви	пасаща	ниви	пасаща
Англия, безъ Ирландия	ниви	5.554	(57,3%)	4.333	(43,1%)
	пасаща	4.135	(42,7%)	5.614	(56,9%)
		100%		100%	
Уелсъ и Шотландия					

5. Въ края на краищата, общата валидностъ на закона за оптимума подсказва, че както индустриалното, тъй и земеделското производство може да се разширява, поне практически погледнато, стига да се създава и пресъздава своевременно целесъобразната пропорция на продуктивнитѣ фактори, чрезъ една напредваща техника за добиване и преработване чрезъ обезводняване, оросяване, торене и др., чрезъ подобрене на транспорта и т. н.

Още по-важното е, че едно или друго съчетание на продуктив-

¹⁾ Въ Weltwirtschaftliches Archiv 1935, Bd. 42 S. 2.

²⁾ J. Schumpeter, Das Rentabilitätsprinzip in der Verteilungslehre, въ Schmollers Jahrbuch, 1907, S. 44.

³⁾ Herkner, Die Arbeiterfrage, S 151.

⁴⁾ Въ Thünenarchiv 1906, S. 639—709.

⁵⁾ Prof. Aereboe, Das Ernährungsproblem der Völker, въ Weltwirtschaftliches Archiv, 1925, S. 167.

нитѣ фактори трѣбва да бѣде финансирано, а произведенията му трѣбва да бѣдат поглѣщани отъ пазара. Ако системата на капиталобразуването или обществената система за разпредѣление на доходитѣ и за задоволяване на потребноститѣ не работятъ въ тактъ, тогава стопанскитѣ прогресъ се забавя или даже осуетява. Тѣзи два момента обаче, въ никой случай не сѣ причина и следствие по една права линия, а образуватъ единъ каузаленъ кръгъ, както всички стопански явления.

VIII.

1. Понятието за капитала, доколкото е дума за финансирането на предприятията, е едно целево понятие, защото обхваща всички материални и идеални сръдства, които служатъ за производството¹⁾. Скрититѣ блага сѣ имущество и ставатъ капиталъ, само следъ като бѣдат посветени за дохододобиване. Затова въпросътъ за образуването на капитала се разпада на два подвъпроса: а) предпоставки за спестяване и б) предпоставка за влизане на спестеното въ дохододобивателенъ процесъ.

а. образуването на капитала въ смисълъ на спестявания става или чрезъ приоритетна рента на производителитѣ, или чрезъ спестявания на консуматоритѣ. (Маршалъ нарича тѣзи спестявания консумативна рента). Всѣки отдѣленъ производителъ се стреми къмъ намаляване на производственитѣ разноси, за да получава една рента, докато ценитѣ паднатъ до сѣщата степенъ и чрезъ това да си образуватъ капиталъ. Спестяването е до тамъ единъ културенъ изразъ, доколкото неговата главна предпоставка е по-пълния погледъ върху цѣлия бѣдащъ животъ. Оценява ли човѣкъ бѣдащитѣ потреби по-високи отъ настоящитѣ, за които има възможность днесъ да задоволи, тогава той спестява онази частъ отъ доходитѣ си, съ която днешнитѣ потребности биха могли да бѣдатъ задоволени, за да осигури задоволяването на бѣдащитѣ потреби. Въ наше време лихвата стимулира спестяването по сѣщия начинъ: ако сумата на облагитѣ, които се получаватъ чрезъ задоволяването на бѣдащитѣ потребности съ помощта на спестяванията, отъ една страна, и облагитѣ отъ днесъ задоволениитѣ потребности посрѣдствомъ лихвитѣ, отъ друга страна, е оценявана по-високо отъ сумата на потребноститѣ, задоволявани безъ спестяване на части отъ наличнитѣ доходи, тогава човѣкъ спестява.

б. Предпоставкитѣ за вливането на спестеното въ производството, сѣ нѣколко. Първата предпоставка е, както се спомена, лихвата. Втората е довѣрието на спестителитѣ къмъ спокойното и последователно протичане на стопанския животъ. Лицата спестяватъ заради бѣдащитѣ си потребности. Тѣзи бѣдащи потребности биватъ преценявани и очаквани въз основа на днешното състояние на стопанството и неговото приемствено развитие. Догаждатъ ли спестителитѣ дори най-лекото разклащане на стопанския животъ, тогава нѣма да пестятъ, защото никой не може да си даде смѣтка за бѣдащето разположение на потребноститѣ. Довѣрието къмъ бѣдащето, довѣрието къмъ неговото правово съдържание, това е последниятъ моментъ на капиталобразуването. Професоръ Hirsch пише, че подобряването и стабилизирането на стопанската организация въ Ан-

¹⁾ Prof. Gruntzel Allgemeine Volkswirtschaftslehre, S. 44.

глия сж създали отъ нея класически примѣръ на капиталобразуването¹⁾.

IX.

1. Поглътането на производството отъ пазари се улеснява както отъ нискитѣ цени, тъй и отъ по-равномѣрното разпредѣление на доходитѣ.

а. Общеизвестно е станало вече, че поевтиняването на производството се достига чрезъ рационализирането му. Подъ това понятие се разбира приложението на по-целесъобразни методи, които до сега не сж били въведени и които създаватъ по възможностъ по-голѣмъ резултатъ²⁾

Различаваме рационализиране на производството въ единичнитѣ предприятия и рационализиране на цѣлата народостопанскѣ организация. Изобщо, рационализирането става по посока на целитѣ (поставяне на целитѣ) и по посока на срѣдствата (изборъ на техническитѣ срѣдства).

Рационализирането на отдѣлнитѣ предприятия преследва повишаване на рентабилността, изразявана чрезъ отношението между костуеми разноси и добивъ. Както казахме, то се отнася до целитѣ, въ зависимостъ отъ състоянието на продуктивното съоръжение, или въ зависимостъ отъ предугажданията за движението на пазара, въ който случай може да се включи и споменатото по-горе подбуждане и създаване на потребности, а може да се отнася и до изборъ и подреждане на срѣдствата.

Последното, именно, рационализирането на производствено-техническитѣ срѣдства, е по-честиятъ случай на рационализиране. То обхваща разположението на труда спрѣмо машинитѣ, съ цель да се намали костуемата стойностъ и после на дветѣ спрѣмо пазара, съ цель да се осигури пласмента.

Относително рационализирането на стопанскитѣ предприятия е писано и направено твърде много.

б. Направено е много относително организирането на труда, като се цели най-отмѣреното и пълното използване на трудовитѣ сили така щото силата на работника да бѣде напълно използвана. Не е чудно, че тази тенденция е стигнала своя връхъ въ така наречената Тайлоръва система въ Америка. Тайлоръ и Фордъ доведоха принципа за разпредѣлението на труда до последна степенъ. Рационализирането на труда за Америка бѣше въпросъ на животъ, защото производството трѣбваше да бѣде нагледено къмъ неквалифициранитѣ и съ по-слаба индустриална култура преселници (славяни и италиянци). Не замѣстване на срѣдното качество трудъ съ по-квалифициранъ, а рационализиране на срѣдния типъ трудъ бѣше американската повеля. Не бива да се забравя, че никоя държава отъ културна Европа не познава правото за уволнение на работника само съ ежедневно предупреждение. Независимо отъ това, усвоява се и механическото урегулиране на трудовия процесъ (движущата се лента), което ще рече, че отдѣлнитѣ трудови етапи сж свързани единъ съ другъ механически. Темпото на началния трудовъ процесъ се предава върху всички единъ следъ другъ следвани етапи.

Обикновено това механизирание на производството става за смѣтка на заетитѣ работни рѣце, съ други думи, то става за смѣтка на разпре-

¹⁾ Prof. J. Hirsch, a. a. O. S. 139.

²⁾ Prof. Bonn, Rationalisierung als finanzielles Problem, въ Arch. f. Soz. w. u. Soz. pol. 1926, S. 289.

дѣлението на доходитѣ. Ако нѣмаме една компенсираща и противодействаща организация на народното стопанство, тогава процесътъ на общественото благосъстояние ще бѣде поставенъ на изпитание.

в. Рационализирането на труда може да засѣгне и надниците, което е естествено, понеже излишнитѣ чрезъ машината работни рѣже ще развиятъ една дива конкуренция помежду си.

Въ връзка съ това не желяемъ да се занимаваме съ различнитѣ системи на работническитѣ надници, които въ своята най-висша форма извишаватъ до участие въ дохода. Само бихме желали да подчертаемъ, че всѣко повишение на надницата води къмъ повишена производителностъ на труда. Една добре промислена система на надниците поставя човѣка въ положение да импулсира труда си. Освенъ това, надниците сж разноси за предприятието, но сж и доходъ за работниците. Всѣко намаляване на надниците означава отслабване на търсенето отъ страна на последнитѣ. „Този духъ бива проповѣданъ въ Америка, че високитѣ надници засилватъ общата покупна сила и че засилването на масовата покупна способностъ сжщо значително повишава производството, а съ това и възможността за по-голѣма печалба на отдѣлния предприемачъ“¹⁾.

г. На свой редъ идва и рационализирането на пласмента (търговията). Пазарътъ бива проучванъ съ неговата висока и ниска конюнктурa, която можемъ да се опитваме да овладѣемъ. Чрезъ систематически анализи се установяватъ условията за пласмента на известни артикули. На мѣстото на оценкитѣ по чувство и по опитностъ се поставя заключението, гледано върху познаването на условията и на закономѣрноститѣ. Безъ да се забравя, че сжщо и при аналитичния похватъ и при използването на статистически материали могатъ да се случатъ заблуждения и сж се случвали, все пакъ трѣбва да се признае, че въ така прилагания методъ лежи по-голѣма сигурностъ и се очакватъ по-малко вѣроятни грѣшки за вземане на решения отъ страна на предприемача. Чрезъ многобройнитѣ данни, които статистиката предлага, човѣкъ си създава представа за обективнитѣ условия на пазара за своя продуктъ. Въз основа на това се стремимъ да опредѣлимъ най-вѣроятната поемателна способностъ на пазара за следующата година. Въ такъвъ случай разсъждаваме така: потенциалнитѣ нужди плюсь нормалнитѣ количества на складъ на края на годината, минусъ сегашното количество е равно на количеството производство за следващата година. Това количество на производство трѣбва да бѣде разпредѣлено равномерно за цѣлия пласментенъ периодъ, за да отстраня всѣка нередовностъ и смущения въ производствения процесъ.

д. Опредѣлението на цената е частно-стопански въпросъ, до колкото всѣки предприемачъ очаква увеличенъ оборотъ чрезъ поевтиняване на цената на единица стока и доколкото увеличениятъ оборотъ ще донесе сжщата печалба, която предприемачътъ би получилъ и безъ намалението на цената за единица стока. Доколкото, обаче, намалението на цената би могло да донесе по-добро задоволяване на народостопанскитѣ потребности, до толкова опредѣлението на цената е въпросъ на стопанския напредѣкъ.

2. Рационализирането на народното стопанство има за цель да повишава благосъстоянието на народа.

¹⁾ Hirsch, а. а. О. S. 152.

„Ако рационализирането на предприятията има за целъ да понижава костуметѣ разности, за да се увеличи рентабилността му, а рационализирането на народното стопанство има за целъ да повиши благосъстоянието на народа, тогава общата целъ за двата вида рационализиране остава разширението на общия пласментъ, защото той донася по-голяма доходностъ при намалени цени, той разширява производството и ангажира повече трудъ, а това ще рече, че пакъ той дава възможностъ на повечето и дори на всички лица да участвуватъ въ разпредѣлението на реалния националенъ доходъ. А всичко това е изразъ на благосъстоянието. Поради това, още тука трѣбва да кажемъ, че само рационализирането на предприятията, безъ рационализиране на народното стопанство ще доведе до едностранчиво развитие въ нѣкои браншове, а други ще изостанатъ назадъ. Безработицата ще се шири, а изобщо консумативнитѣ слоеве ще бждатъ поставени сравнително по-зле. Рационализирането на предприятията трѣбва да върви ржка за ржка съ рационализирането на разпредѣлението, защото едностранчивото разпредѣление на дохода създава не само едно движение, което застрашава да разруши държавния и общественъ животъ, но то се очертава все по-убедително като една спъваща верига, която ни спира по пътя на стопанския напредѣкъ“¹⁾.

X.

1. Рационализирането на цѣлокупното народно стопанство се изразява въ такова разпредѣление на труда и капитала между отдѣлнитѣ продуктивни цели (земедѣлие, индустрия, минни предприятия, занаяти и пр.), което обещава да донесе възможния най-голямъ националенъ доходъ. Следователно, рационализирането на цѣлокупното народно стопанство цели да ангажира всички продуктивни сили на народа, за да участвуватъ въ създаването и въ разпредѣлението на националния доходъ. За тази целъ се води индустриална политика, земедѣлска политика, търговска политика, занаятчийска политика и т. н. Изобщо цѣльта на стопанската политика е подобрене на благосъстоянието. Наистина, слѣпитѣ стопански сили действуватъ въ сжщото направление, но много лица и групи отъ лица притежаватъ вече изключително голѣма стопанска сила, изграждана върху по-голямата наличностъ на капитали и върху по-голямата професионална организираностъ, съ помощта на която измѣстватъ слѣпитѣ стопански процеси. Prof. Lehmann сполучливо заключава, че тази слѣпа либерална система би могла да действува, само ако имаме безкрайно много предлагатели и то на безкрайно малки количества, за да може действително да се прояви възхваляваната регулативна роля на конкуренцията²⁾.

2. Самъ по себе си техническиятъ прогресъ на съврѣменото стопанство създава неравенство въ разпредѣлението на доходитѣ, като ги насочва къмъ капиталиститѣ (въ широкъ смисълъ на думата), а ощетява лицата, които разполагатъ само съ трудовата си енергия. Поради това, нуждитъ на по-правилното разпредѣление на доходитѣ, което само трѣбва да се схща като изразъ на повсемѣстенъ стопански прогресъ, налагатъ нѣкаква външна намѣса. Това е то държавната намѣса, провеждана чрезъ държавно-стопанската ѣ политика.

¹⁾ Herkner, Die soziale Reform usw. S. 85.

²⁾ Prof. Lehmann, Echte Rationalisierung als Zentralproblem positiver Wirtschaftspolitik, 1931.

Ролята на стопанската политика на държавата за разпредѣлението на продуктивнитѣ сили въ едно народно стопанство се проявява по следнитѣ посоки:

1) Чрезъ създаване рентабилитетни условия за търсене и прииждане на трудъ и капиталъ (подобрені доходи, а чрезъ тѣхъ подобрені надници и по-високи лихви на заемани капитали);

2) Чрезъ непосредствено нормиране на ценитѣ съ цель да се създаде по-равномѣрно разпредѣление на доходитѣ и тѣхната покупателна сила (повишени или намалени цени на земеделски, индустриални и др. цени);

3) Чрезъ данъчно облагане пакъ съ цель да се проведе едно по-равномѣрно разпредѣление на покупателнитѣ сили (взема се отъ едни хора и се дава на други подъ формата на заплати, помощи и др.);

4) Чрезъ организиране на държавни предприятия съ цель да развие онѣзи производства, които частната инициатива не е развила или пъкъ да внесе по-голѣма обществена справедливостъ въ иначе развиванитѣ отъ частната инициатива производства. Тази обществена справедливостъ се заключава въ по-равномѣрното разпредѣление на богатата, което ще рече и на покупателнитѣ сили: ако лицата получаватъ известни стоки или услуги по-евтино или безплатно, то е все едно, че имъ сж дадени доходи, чрезъ които биха купили тѣзи стоки и услуги по сравнително по-високитѣ имъ цени.

Действията на държавата по първа и втора точка изчерпватъ сжщността и съдържанието на стопанската политика на страната, действията по трета и четвърта точка изразяватъ сжщността на финансовото стопанство, съ неговата финансово-стопанска политика.

3. Въ края на краищата, фокусътъ на всѣка стопанска политика се състои въ процеса на разпредѣлянето, а срѣдството ѝ е манипулирането съ цената. Така се оформява колосалната и незамѣнима роля на държавата въ създаването на общественото благосъстояние. Безъ нея процесътъ на разпредѣлянето на доходитѣ би се развивалъ слѣпо и едностранчиво, а съ него заедно сжщо тѣй едностранчиво биха се насочвали продуктивнитѣ сили на единъ народъ. Въ такъвъ случай сигурно бихме имали отдѣлни класи и съсловия по-богати, но още по-сигурно е, че общото благосъстояние на народа, взетъ като цѣло, а съ него и на държавата, би било далечъ по-ниско, отколкото при разпредѣлителната роля на държавата. Разбира се, крайниятъ резултатъ зависи и отъ знанието, умѣнието и идеологията на държавниците, които поставятъ конкретнитѣ цели на стопанската политика и избиратъ срѣдствата за постигането имъ.

XI.

Да заключимъ: стопанскиятъ прогресъ се изразява и осжществява чрезъ увеличението на реалния националенъ доходъ, но недѣлимо свързано съ сравнително по-равномѣрното му разпредѣление. Поради естеството на днешното стопанско устройство на предприятията, намѣсата на държавата е съставенъ елементъ на понятието стопански прогресъ.

НУЖДАТА И ПОЛЗАТА ОТЪ ЕДНА ПРАВИЛНА РЕГИСТРАЦИЯ НА ЗАВЕДЕНИЯТА.

отъ
КИРИЛЪ Т. КИРЧЕВЪ.

I.

При проучване въпроса за регистрацията на разнитъ заведения на първо мѣсто бие въ очи голѣмиятъ брой оторизирани власти, които, по силата на разни закони или административни наредби, сж задължени да водятъ такава регистрация или пъкъ я водятъ по традиция. По-нататъкъ прави сжщо особено впечатление голѣмата разхвърляность на съответнитъ законни постановления, правилници и пр., които засягатъ регистрирането на заведенията. При това виждаме, че чрезъ прехвърляне правото на регистриране на заведенията върху редица обществени институти, законитъ сж създали едно такова смѣшение на понятията и опредѣленията за заведенията, че самитъ власти често изпадатъ въ недоумѣние, коя отъ тѣхъ е „компетентна“ между „компетентнитъ“ за даденъ случай. Поради неудачно опредѣление явяватъ се често неизбѣжни съмнения, къмъ кой отраслъ на стопанския животъ да се причисли известно заведение и отъ тукъ — коя е съответната компетентна власт, която споредъ закона ще се грижи за него и предъ коя ще трѣбва да се регистрира. Така, напимѣръ, Законътъ за индустрията дава едно опредѣление за понятието „индустриално заведение“, Законътъ за организирането на индустриалцитъ — друго, Законътъ за данъка върху приходитъ — трето, а чл. 74 п. 20 отъ Закона за градскитъ общини (отнася се до общинския налогъ отъ 4% върху производството) — четвърто и пр. Нѣкои отъ така даденитъ опредѣления сж напълно произволни, несъобразни съ действителността, нито съ теорията и, което е най-важното, противоречатъ си едно на друго.

Законътъ за индустрията, както и Законътъ за данъка върху приходитъ, намиратъ едно, ако и изкуствено, но сравнително по-приемливо опредѣление за понятието „индустриално предприятие“. За такова се счита, споредъ Закона за данъка върху приходитъ, онова предприятие, което се занимава съ машинно преработване на сурови материали, като за тази целъ си служи съ двигатели най-малко отъ 10 к. с., съ най-малко 10 работника въ продължение на 6 месеца отъ годината и съ машини и уреди на стойность най-малко 500,000 лв. (чл. 74 отъ сжщия законъ). Опредѣленито на понятието „индустриално предприятие“ въ Закона за индустрията е приблизително сжщо, както и въ Закона за данъка върху приходитъ, като предвижда всѣки отъ споменатитъ елементи по отдѣлно, само че броятъ на работниците е покаченъ на 50 души. За всѣки видъ производство, което може да бѣде предметъ, както на индустриалната тъй и на занаятчийската или близка до занаятчийската дейность, министерътъ на търговията на промишлеността и труда, следъ като вземе мнението на Индустриалния съветъ, установява размѣра, отъ който нагоре заведенията ще се смѣтатъ за индустриални и ще подлежатъ на разпорежданията на Закона за индустрията. При установяване на тоя размѣръ се изхожда отъ една пре-

ценка на това, какъв е срѣдно за даденото производство броят на заетитѣ лица и размѣрътъ на машинния инвентаръ въ отдѣлното заведение, надъ които е нормално да има едно разпредѣление на труда до степенъ, щото ръководната и изпълнителната работа да се извършватъ отъ отдѣлни лица. Това значи, че тукъ законодателятъ избѣгва да даде едно точно, ясно и веднѣжъ за винаги установено опредѣление на понятието „индустриално предприятие“, като спорни случаи, които при нашата действителностъ изобилствуватъ остава да се разрешаватъ по бюрократиченъ пътъ.

Съгласно чл. 74 п. 20 отъ Закона за градскитѣ общини, се опредѣля за индустриално всѣко заведение, което употребява повече отъ 5 к. с. механична енергия, или при производството си служи съ повече отъ 10 души работници. При това опредѣление на понятието „индустриално предприятие“ липсва единъ отъ сжщественитѣ елементи, който именно е характерниятъ белегъ на индустриалното производство — капиталътъ. Една сжществена разлика между занаятчийското и индустриалното производство, се крие именно въ размѣра на вложения въ предприятието капиталъ: Докато истинското индустриално предприятие е организирано на чисто капиталистически начала, занаятчийското е трудово. Изключването на елемента капиталъ при опредѣляне понятието „индустриално предприятие“ е станало, безъ друго, съ намѣрение, щото въ рамкитѣ на този новъ данѣкъ да попаднатъ и срѣднитѣ и по-големитѣ по размѣръ занаятчийски предприятия. Новото опредѣление на понятието „индустриално предприятие“, дадена въ закона за градскитѣ общини, се базира на елементитѣ: моторна сила и работенъ персоналъ. И двата елемента сж взети съвършено произволно. Предвидената норма отъ 5 и повече к. с. при днешната тенденция е съвършено несъобразна съ техническия прогресъ. Всѣкому е известно, че нѣма занаятчийска работилница — срѣдно обзаведена — кждето да не се чувствува нуждата отъ едно електромоторче отъ 5 к. с. Докато държавата и всички други фактори, загрижени за подобрене положението на българския занаятчия полагатъ усилия да бждатъ създадени повече добре обзаведени и организирани занаятчийски работилници, докато се създава специаленъ законъ за безмитно внасяне на машини и уреди за подобрене техниката на занаятчийското производство, докато най-после у самия занаятчия, отъ всички почти браншове, се забелязва напоследѣкъ стремежа да допълни и отчасти да замѣсти непосилния си трудъ съ механична енергия, на сжщия се прѣчи отъ друга страна и той остава въ съмнение, ако механизира производството си, да не бжде взетъ за индустриалецъ.

Що се отнася до другия елементъ — броят на ангажирания въ предприятието работенъ персоналъ, то и той е сжщо произволно взетъ и не съобразенъ съ действителността и особеността на занаятчийското производство. Той е въ пълна зависимостъ, както отъ сезона на работата, така и отъ самата стопанска конюнктура.

Не е въ рамкитѣ на настоящата статия да се впускаме въ анализъ на опредѣленията на разнитѣ понятия въ тия закони отъ гледна точка на практиката на економическата теория, но искаме да подчертаемъ, че самото сжществуващо законодателство ни затруднява да опредѣлимъ известна стопанска дейностъ, къмъ кой отраслъ ще трѣбва да се причисли.

Наистина, трудно е да се постави една рѣзка граница между стопанскитѣ дейности, преплитачи се една въ друга и при липсата на точни опредѣления въ законитѣ, при спорѣ въпроситѣ трѣбва да се разрешаватъ отъ специалнитѣ органи, което е свързано съ отекчителни протакания за заинтересованитѣ.

По този начинъ, ако известно лице пожелае да открие заведение и потърси съответната властъ, предъ която ще трѣбва да извърши узаконяването, мжно се ориентира въ голѣмия лабиринтъ закони, правилници, наредби, заповѣди, окръжни и пр. Не рѣдко заинтересуваниятъ дохожда до печалния фактъ да обхожда редица „компетентни“ учреждения, да се натоварва съ цѣла дузина „необходими“ документи, да се „регистра“ на нѣколко мѣста, та да стигне най-после до окончателно легализиране. А когато сжествуващитѣ закони не опредѣлятъ добре стопанската категория, къмъ която трѣбва да се причисли едно заведение, то заинтересуваниятъ трѣбва да се въоръжи съ голѣмо търпение, та да изчака събирането на разни „комисии“, да търси преписи отъ протоколи и често пжти изпуска благоприятни конюнктури, докато стигне до узаконяването.

Отъ една точна, цѣлостна и навременна регистрация на заведенията се нуждаятъ не само държавнитѣ учреждения, но и общинитѣ, особено голѣмитѣ градски общини и най-вече столицата. И ето защо прѣснатостта, противоречията, закъсненията и пропуцанията въ регистрацията на заведенията се отразяватъ особено вредно въ София. Голѣмитѣ общини, наредъ съ държавата иматъ изключително голѣма нужда да бждатъ ориентирани всѣки моментъ върху стопанския животъ, който кипи въ града. За жалостъ, обаче, тъкмо въ това отношение ние сме много слаби, защото още не знаемъ най-елементарното, основата, върху която се гради стопанската дейностъ, а именно всички отдѣлни мѣста (заведения), кждето се стопанствува, нито пъкъ се знае точния тѣхенъ брой.

Въ по-малкитѣ провинциални общини, кждето нуждата отъ регистрация и статистика е сравнително малка, регистрацията на заведенията е почти пълна, защото като единствена компетентна властъ се явява само общината. Въ голѣмитѣ градове, обаче, се явява горепосочената прѣснатостъ въ регистрацията, защото тамъ регистрирането става при най-различни оторизирани власти (за София специално — Дирекция на полицията, Търговско-индустриалната камара, разни министерства и пр.) Чрезъ изземването на регистрацията отъ ржцетѣ на Софийската голѣма община и чрезъ прехвърлянето ѝ съ разни закони и наредби върху други учреждения, освенъ че се затрудняватъ самитѣ стопани, но се премахва възможността за създаване една обща и точна текуща статистика за заведенията и сжщевременно общината губи връзката съ стопанския животъ въ голѣмия столиченъ градъ.

II.

Съгласно чл. 129 отъ наредбата-законъ за държавната полиция (Д. в. бр. 157/23.VII 1937 год.), всѣки който иска да открие нѣкое... общо-достъпно заведение, трѣбва да се снабди предварително съ полицейско разрешение.

Смисълът на регистрацията е, да се контролиратъ лицата, които посещаватъ тия заведения, съ огледъ на обществения редъ и сигурность. Самото заведение, като мѣсто на стопанска дейность или като обектъ на изследване, не интересува полицията. За нея е важно да знае броя на „общодостъпнитѣ“ заведения въ населеното мѣсто, за да може чрезъ своитѣ органи да ги наблюдава, за да не ставатъ тѣ гнѣзда на обществена поквара и държавна опасность. Ако, обаче, въ друго едно учреждение, напримѣръ, общината, която има много по-голѣмъ и всестраненъ интересъ, се водѣше обща и цѣлостна регистрація на заведенията, полицията лесно би могла отъ тамъ да се снабдява съ необходимитѣ за нея сведения, засягащи интересувачитѣ я заведения, безъ да има нужда отъ отдѣлна полицейска регистрація. При това, при голѣма разтегливостъ и неясность на понятието „общодостъпно заведение“, полицията днесъ не регистрира редица заведения, за които въ бъдеще, поради измѣнитѣ се обстоятелства, може да има нужда отъ сведения за тѣхъ. По този начинъ самата сегашна полицейска регистрація, отъ гледна точка на нуждитѣ на полицията, се явява като непълна и недостатъчна. При пълна и обща регистрація на заведенията въ общината, това последно неудобство ще се премахне.

Съгласно чл. 1 отъ Наредбата-законъ за уреждане на вътрешната търговия (Д. в. бр 296/1936 год.), всѣко физическо или юридическо лице, включително и кооперативнитѣ сдружения, което желае да открие въ нѣкое населено мѣсто въ царството заведение за продажба на стоки (на едро, на дребно, на едро и дребно), или се занимава съ хотелиерство, трѣбва да получи за това нуждното разрешение. То е необходимо за всѣки клонъ, агенция или складъ за продажба, които даденъ търговецъ открива въ населено мѣсто.

Разрешенията за търгуване се издаватъ отъ кметовѣтъ на съответнитѣ общини, гдето се открива търговското заведение, възъ основа решението на една комисия, състояща се отъ кмета на общината или неговъ замѣстникъ — за председателъ и двама членове, председателя на мѣстното търговско сдружение или неговъ замѣстникъ и представителъ на мѣстното браншово сдружение. Ако въпросътъ се отнася до откриване търговско заведение отъ кооперативно сдружение — вмѣсто представителъ на браншовитѣ сдружения, участвува представителъ на кооперациитѣ.

Къмъ този членъ отъ закона има забележка, която гласи: „въ градоветѣ — седалища на търговско-индустриалнитѣ камари — разрешенята се издаватъ отъ председателя на търговско-индустриалната камара, председателятъ на която председателствува комисията, предвидена въ настоящия законъ“. По нататъкъ чл. 13 на закона казва: „издаденитѣ разрешителни се вписватъ въ специаленъ регистъръ на общината или търговско-индустриалнитѣ камари за случаитѣ, предвидени въ забележка II къмъ чл. 2 (гореказаната забележка).

Следователно, съ постановленията на чл. 13 отъ закона, най-голѣмитѣ градски общини се лишаватъ отъ регистрирането и изгубватъ всѣка връзка съ живота на най-многобройната група заведения — търговскитѣ. Докато въ общинитѣ на всички други по-малки градове въ Царството се води специаленъ регистъръ на търговскитѣ заведения, градскитѣ общини седалища на търговско-индустриалнитѣ ка-

мари сж лишени отъ тази възможност. Отъ друга страна значителна частъ отъ търговскитѣ заведения, съгласно Закона за държавната полиция, попадатъ на двойна регистрация — въ търговската камара и полицейското коменданство. Това става, защото поради естеството си всички „общодостъпни“ сж и търговски заведения.

Трѣбва при това да се отбележи, че отъ небрежностъ и за спестяване на трудъ и време, много важни отъ стопанско, социално и статистическо гледище сведения не се попълватъ, а като че ли отъ недоглеждане, законътъ не е предвидилъ събиране на сведения за народността на отдѣлнитѣ търговци, което сжщо е отъ капитално значение.

Съгласно чл. 3 отъ Закона за занаятитѣ (Д. в-къ бр. 46/ 1.VII.1932 г.) никой не може да започне самостоятелно да упражнява който и да е занаятъ, въ смисъла на закона, ако не притежава майсторско свидетелство и ако не е съобщилъ предварително въ съответното общинско управление и търговско-индустриалната камара.

Общинското управление е длъжно въ 7 дневенъ срокъ отъ съобщението, до вписа безплатно въ специална книга открититѣ занаятчийски работилници.

При занаятчийскитѣ предприятия съ нѣколко заведения, всѣко едно отъ тия последнитѣ трѣбва да се ръководи отъ лица, притежаващи майсторско свидетелство и да се регистрира въ общината.

Всѣко лице, което иска да упражнява за своя лична смѣтка, който и да е отъ посоченитѣ въ закона занаяти, трѣбва да притежава свидетелство за майсторъ и да извърши предварително за регистриране на занаятчийската си работилница въ съответното общинско управление и търговско-индустриална камара.

Не знаемъ какъ, но този пътъ законодателятъ не е пренебрегналъ градскитѣ общини покрай търговско-индустриалната камара. Но защо се предвижда една и сжща регистрация и въ общината и въ търговско-индустриалната камара, не ни е известно. По всичко личи, че законодателятъ е искалъ да създаде по-голямъ контактъ на занаятчийскитѣ съ общинскитѣ власти. Ние допускаме, че законодателятъ е ималъ навѣрно предвидъ и воденитѣ въ германскитѣ общини регистри (така нареченитѣ Handwerksrolle), където всѣки майсторъ бива тържествено регистриранъ и които регистри служатъ като настолна книга на занаятчийското съсловие въ дадено населено мѣсто. За жалостъ, сега воденитѣ занаятчийски регистри въ общинитѣ могатъ да се смѣтатъ само като едно рахитично подражение на чужди образъ.

Съгласно закона за индустрията (Д. в-къ бр. 193/1936 год.), индустриално заведение може да се открие само съ предварително разрешение на М-вото на търговията, промишлеността и труда. За всѣко разрешение м-вото издава разрешение на заявителя, удостоверение, безъ каквото техническитѣ власти не даватъ ходъ на искания за строежъ и узаконяване на индустриално заведение.

Следъ като се открие и заработи новото заведение, въ седмиченъ срокъ отъ започване на работата, собственикътъ му трѣбва да подаде въ общинското управление сведение, съ специаленъ формуляръ (обр. „В“), който се попълва въ три екземпляра.

Който не подаде формуляра въ дадения срокъ, подлежи на глоба отъ 200 до 5000 лева (чл. 59 т. 3). Заедно съ подаването на формуляра „В“, собственикътъ на заведението внася и такса за регистриране — 300 лева въ полза на общината (чл. 18 ал. I).

Отъ подадения въ три екземпляра формуляръ, общината задържа единия, втория праща въ М-вото на търговията и третиятъ — въ съответната търговско-индустриална камара. Общината трѣбва да изпрати тия два екземпляра въ седмиченъ срокъ отъ постѣпването имъ (чл. 18 ал. I).

Общината вписва новото предприятие въ специаленъ индустриаленъ регистъръ, като използва сведенията отъ формуляра „В“. И това регистриране трѣбва да се извърши въ срокъ до една седмица отъ постѣпването на формуляра въ общината.

Ако се яви споръ дали едно заведение е индустриално или не и следователно трѣбва ли да се иска разрешение за откриване, премѣстване или разширение, общинското управление отнася въпроса въ М-вото на търговията. Тамъ специална индустриална комисия проценкава и решава въпроса.

Отъ законнитѣ разпореждания за регистриране на индустриалнитѣ заведения се вижда, че законодателятъ е ималъ силното желание да създаде единъ реаленъ, точенъ и практиченъ индустриаленъ регистъръ при общинитѣ. Доколкото можяхме, обаче, да проверимъ въ Софийската община, напримѣръ, идваме до заключението, че и тукъ законодателятъ донѣкъде се е измамилъ въ своитѣ очаквания. На първо мѣсто предвидениятъ срокъ за регистрирането на заваренитѣ индустриални заведения е изтекълъ много отдавна, но регистрирането имъ продължава и досега. Въ индустриалния регистъръ на столичната община до този моментъ има регистрирани 260 заварени отъ закона индустриални предприятия и само 16 нови предприятия, основани следъ влизането на закона въ сила. Тѣзи цифри по наши разбирания сж невѣроятнo малки за столицата.

Съ огледъ на практическитѣ и косвенитѣ ползи отъ създаването на здрави индустриални предприятия въ районитѣ имъ, общинитѣ иматъ интересъ да извършватъ регистрирането на индустриалнитѣ заведения най-упорито и да водятъ най-правилно и пълно регистъра на индустриалнитѣ заведения.

Впечатление прави обстоятелството, че въ общинитѣ покрай тоя индустриаленъ регистъръ съществува и другъ подобенъ. Съгласно чл. 13 отъ Наредбата-законъ за професионалното организиране на индустриалцитѣ (Д. в. бр. 51 отъ 3. III. 1935 г.) Министерството на търговията е издало едно окръжно (№ IV-6, 38-3746 отъ 14. III. 1935 год.), съ което се задължаватъ лицата, които се записватъ въ организацията на индустриалцитѣ за членове, да се вписватъ още въ единъ регистъръ на индустриалцитѣ, който се води отъ общинитѣ и се попълва съ сведения, събрани чрезъ едно особено заявление — формуляръ.

Този регистъръ, който представлява фактическия индустриаленъ регистъръ, поради това, че съдържа много по-подробни и ценни данни за индустриалнитѣ заведения, се води много по-неточно, понеже не всички индустриалци се записватъ за членове на организацията. Следователно, при констатиранитѣ непълноти, нередовности и неточности и въ двата

регистра, ние сме лишени въобще отъ материалъ за едно цѣлостно изследване върху индустриалнитѣ заведения въ София. Отъ друга страна, воденето на два регистъра за едни и сѣщи предприятия създава излишенъ трудъ, губене на време и безцелни разходи.

Задоволяваме се засега съ разглеждането на горепосоченитѣ видове регистрирации, които засѣгатъ почти всички категории и видове заведения у насъ.

Има и други видове регистрирвания и водене на редица тефтери и списъци на заведения, които сѣж обектъ на специални наблюдения отъ разнитѣ санитарни, ветеринарни, данъчни и други власти.

Тѣхъ нѣма да засѣгаме тукъ поради липса на време и поради това, че не представляватъ особенъ интересъ за насъ. Повечето отъ тѣзи власти сѣж принудени, поради естеството на своята работа, да търсятъ заведенията, които ги интересуватъ и тамъ кждето ги намѣрятъ, вписватъ ги въ списъци или въ регистри, за да ги наблюдаватъ по-нататѣкъ отъ гледна точка на тѣхнитѣ служебни функции. Тия регистрирвания не почиватъ на никакви принципи и сѣж нагодени изключително за специфичнитѣ нужди на съответнитѣ власти.

Но, както видѣхме, дори уреденитѣ съ разни закони регистрирвания, които сѣж насочени доста правилно отъ законнитѣ текстове, не се извършватъ както трѣбва и качеството имъ съвсемъ не е задоволително. Още по-малко бихме могли да се довъримъ на инцидентно или по традиция воденитѣ тефтери или списъци, предназначени да задоволятъ специалнитѣ нужди на отдѣлнитѣ служби.

Това е една печална констатация съ голѣмо значение. Днесъ за състоянието на търговскитѣ, занаятчийскитѣ и други заведения, т. е. за състоянието на стопанския животъ въ нѣкое населено мѣсто въ царството и специално въ столицата, като единственъ сигуренъ източникъ на материали се явява Главната дирекция на статистиката, съ своитѣ общи преброявания на заведенията. Тѣзи преброявания сѣж редки, а за въ бъдеще, поради материални причини, навѣрно ще ставатъ на още по-голѣми интервали. Презъ тѣзи промежутѣци отъ време, стопанскиятъ животъ на столицата и на другитѣ голѣми градове остава винаги въ тъмнина. А не липсватъ възможности да се създаде едно трайно и систематично наблюдение върху всички заведения, тѣй като съответното законодателство е създадо вече достатъчно условия за това. Трѣбва, обаче, първо да се кодифицира законодателството, като законитѣ за търговията, за индустрията, за занаятитѣ трѣбва да се съединятъ въ единъ общъ „законъ за търговията и промишлеността“, въ който да се уеднаквятъ и опредѣлятъ всички понятия за разнитѣ категории заведения, като се предвиди и една обща регистрация на всички заведения. Чрезъ това ще се създаде общъ регистъръ на всички търговска, занаятчийски и индустриални заведения за дадена община. Този регистъръ ще може да се допълни и съ регистриране на всички други заведения, които не биха подпадали подъ закона за търговията и промишлеността. Така както имаме регистъръ за населението на дадена община, ще имаме, значи, регистъръ на всички заведения. Тази регистрация ще трѣбва да се води отъ подготвени лица, на които да се възложи и разработването на събранитѣ данни. По този начинъ ще имаме едно непрекъснато допълване на резултатитѣ отъ об-

щитѣ преброявания на заведенията, отъ което се чувствува голѣма нужда и което ще бѣде крайно полезно, тъй като стопанския животъ днесъ доминира надъ всичко.

Въ западно-европейскитѣ държави, особено следъ войната, сѣщо се е почувствувало много силно нуждата за попълване резултатитѣ отъ преброяването на заведенията, съ непрекъснато събиране на данни и на много мѣста този въпросъ вече е уреденъ, като се използватъ даннитѣ събирани отъ административнитѣ власти. Естествено, че сѣ били взети специални мѣрки за уеднаквяване и повдигане стойността на събираниѣ по този начинъ материали.

Въ чужбина самитѣ административни учреждения проявяватъ голѣмъ интересъ къмъ статистическитѣ материали за разнитѣ заведения, поради което не само следятъ за редовното и правилно водене на административното регистриране на заведенията, но произвеждатъ и сами преброявания на последнитѣ. Така напримѣръ, въ Прусия се извършватъ чрезъ полицейскитѣ органи, всѣка година две преброявания на промишленитѣ заведения: презъ пролѣтѣта — на всички занаятчийски и други работилници, а презъ есенѣта — на всички фабрични заведения.

За жалость, така както се води регистрацията на заведенията у насъ, не биха могли да се използватъ, регистритѣ както се използватъ другаде. Както видѣхме, регистрирането на много заведения е предвидено да става на много мѣста, но никѣде не се води както трѣбва. Така напримѣръ, индустриалнитѣ заведения се регистриратъ въ общината въ два регистѣра, следъ това въ търговско-индустриалната камара, после въ Министерството на търговията, промишленостѣта и труда и най-после въ сдружението на индустриалцитѣ. Всички тия органи записватъ, вписватъ, разкарватъ индустриалцитѣ и въ края на краищата бъркатъ отъ пусто въ праздно, защото никой и никога не се е ползвалъ отъ тая задължителна регистрация, съпроводена съ подаване на редица формуляри, по които се лепятъ марки и събиратъ такси.

Това положение се чувствува и отъ самитѣ административни органи, които извършватъ или сѣ задължени да извършватъ регистрацията на заведенията. Досега нито дирекцията на полицията, която извършва регистрирането на разнитѣ „общодостъпни“ заведения, нито търговско-индустриалната кама, която води регистри за всички търговски, занаятчийски и индустриални заведения, нито М-ството на търговията, което води сѣщитѣ регистри, нито общината, която регистрира занаятчийскитѣ и индустриални заведения сѣ се решили, пъкъ едва ли ще се решатъ нѣкога, да публикуватъ събираниѣ въ тази областъ данни. Както видѣхме самитѣ тѣзи данни сѣ крайно непълни и недостатъчни, а подобни данни, ако сѣ точни и пълни, биха представлявали голѣмъ интересъ и за наука, и за администрация, и за заинтересованитѣ съсловия. Но днесъ никой не може да се ползува отъ тѣхъ, нито дори самитѣ учреждения, които ги събиратъ.

Въ заключение трѣбва още веднѣжъ да подчертаемъ, че съ огледъ на посоченитѣ нужди и ползи, часъ по-скоро е необходимо да се помисли сериозно за правилното и пълно уреждане на регистрацията на заведенията. Това може да стане единствено и само чрезъ кодифициране на съответнитѣ многобройни закони, въ които е прѣсната материята регулираща понастоящемъ регистрацията.

КЛАСИФИКАЦИЯ НА РАЗНОСКИТЪ ВЪ ИНДУСТРИАЛНИТЪ ПРЕДПРИЯТИЯ ВЪ ЗАВИСИМОСТЪ ОТЪ ПРОИЗВОДИТЕЛНОСТЪТА И НЕЙНОТО ЗНАЧЕНИЕ.

отъ
БОЙЧО П. БОЙЧЕВЪ

Частното стопанство представлява клетка отъ народостопанския или общостопанския организъмъ. Изследването живота на отдѣлнитѣ клетки дава възможностъ да се установи тѣхната дейностъ, да се прецени състоянието имъ въ даденъ моментъ и да се опредѣли влиянието което тѣ по отдѣлно оказватъ върху общото състояние на организма. Отъ тукъ изпъква и голѣмото значение за частното и общо благополучие, което има изследването живота на отдѣлнитѣ предприятия, защото въ резултатъ на това изследване могатъ да се предприематъ редица мѣроприятия, реализирането на което ще направи дейността на отдѣлното предприятие успѣшна и ще подобри общото благосъстояние.

При изследване дейността на предприятието необходимо е да се направи класификация на разноснитѣ въ отдѣлни групи. Последното може да стане като при всѣки случай се изхожда отъ различни гледища и то въ връзка съ калкулациитѣ, опредѣлянето на ценитѣ и др., като всѣка класификация може да бѣде използвана само за опредѣлени цели. Така, раздѣлението на разноснитѣ може да стане като се изхожда отъ степенъта на производителността, отъ вида на употребенитѣ блага, отъ важността на разноснитѣ (главни или основни и допълнителни разноси), отъ основнитѣ функции на предприятието, отъ това дали разноснитѣ се отнасятъ за единица продуктъ или за цѣлата продукция, отъ това дали разноснитѣ взематъ прѣко или непрѣко участие при образуване на костуемата стойностъ, въ зависимостъ отъ нормалния имъ или случаенъ характеръ и т. н. Особено важно значение, обаче, при изследване дейността на предприятията има класифицирането на разноснитѣ въ зависимостъ отъ степенъта на производителността, което тукъ ще разгледаме.

Степенъта на производителностъ представлява продуктивността на предприятието за определенъ периодъ време, която може да бѣде изразена посредствомъ количеството произведени единици, сумата на производствения оборотъ, броя на изработенитѣ часове и др. Въ нашия случай степенъта на производителностъ ще изразимъ въ количествени единици, защото въ индустриалнитѣ предприятия количеството на продукцията представлява основната величина, къмъ която се отнасятъ направенитѣ разноси. Поради това и характеризирането на последнитѣ трѣбва да стане като се опредѣли тѣхната зависимостъ къмъ производителността, изразена въ количествени единици.

Трѣбва да различаваме абсолютна и нормална степенъ на производителностъ. Действителната производителностъ на предприятието презъ опредѣленъ периодъ време, изразява неговата абсолютна степенъ на производителностъ. Нормална степенъ на производителностъ се получава при използване на максималнитѣ производствени сили и възмож-

ности на предприятието, безъ да се смѣта, че последното е претоварено. Въ този случай се дава възможностъ на предприятието да достигне до минималенъ размѣръ на разности за единица продуктъ, поради което нормалната степенъ на производителностъ се счита въ повечето случаи като най-благоприятна за предприятието. Последното обстоятелство добива особено значение, въ случай че предприятието желае да получи минимални продажни цени, при които може да продължава успѣшно своята дейностъ, като е въ състояние да се бори съ конкуренцията или да спечели нови пазари, което при обикновени условия на работа не може да бжде постигнато безъ да се изложи предприятието на сътресения.

Абсолютната степенъ на производителностъ се изразява по-ясно и по-нагледно като се постави въ съотношение съ нормалната. За тази целъ се намира коефициента на производителността, който представлява частно отъ абсолютната и нормална производителностъ. Когато абсолютната степенъ на производителностъ се изрази въ проценти отъ нормалната, тогава се получава релативната степенъ на производителностъ въ тѣсенъ смисълъ. Така напримѣръ, ако дадено индустриално предприятие е произвело презъ известенъ месецъ 32000 кгр. отъ даденъ продуктъ при нормаленъ производственъ капацитетъ 40000 кгр., то абсолютната производителностъ ще бжде 32000 кгр., коефициентътъ на производителността е $\frac{32000}{40000} = 0.8$, а релативната степенъ на производи-

телностъ въ тѣсенъ смисълъ е $\frac{32000 \times 100}{40000} = 80\%$. Ако ли действител-

ното производство е 44000 кгр., то ще имаме: абсолютна производителностъ 44000 кгр., коефициентъ на производителността 1.1, и релативна степенъ на производителностъ 110%. Отъ тукъ се вижда, че колкото коефициентътъ на производителността се приближава до 1, а релативната степенъ на производителностъ до 100, толкова и предприятието се приближава до нормалната си производителностъ и до използване пълния си производственъ капацитетъ. Ако съответните величини сж по-малки отъ 1 и 100, то това показва, че използването на производителните сили е непълно, а ако тѣ сж по-големи отъ 1 и 100, то това означава претоварване на производствените сръдства и превишаване на производителните сили. И колкото повече разликите нагоре или надолу сж по-значителни, толкова повече предприятието се отдалечава отъ нормалните условия на работа поради което нито едното, нито другото състояние е желано.

Освенъ това, тѣзи данни, давайки възможностъ да се прецени въ каквъ размѣръ предприятието използва своите производствени възможности, идатъ да покажатъ въ каква степенъ трѣбва да се увеличи, или намали производителността, съ целъ да се реализиратъ по-добри стопански резултати, като се взематъ предвидъ пласиментните възможности на предприятието и следъ като се прецени влиянието, което ще окаже тази промѣна на производствения темпъ върху политиката на цените, следвана отъ предприятието и върху размѣра на печалбите.

Твърде отдавна на нѣкои отъ авторите по частно-стопанско учение обърна внимание обстоятелството, че степенята на производителността оказва твърде различно влияние върху размѣра на отдѣлните видове

разноски и че това различно влияние има важно значение при изследване и направляване дейността на предприятието. Тъ съзрѣха тѣсната връзка и зависимостъ, която съществува между елементитѣ на костуемата стойностъ и количеството на произведенитѣ продукти. Тъ съзрѣха нееднаквата зависимостъ на отдѣлнитѣ разноси отъ степенѣта на производителността, която е причина щото отдѣлнитѣ видове разноси да иматъ не еднакво значение въ костуемата стойностъ на продукта. Ето защо, влиянието на степенѣта на производителността върху костуемата стойностъ добива особено важно значение и то тъкмо сега, когато предприятията полагатъ своята дейностъ на анализъ и точна преценка, предприематъ редица технически подобрения и усъвършенствувания и използватъ най-изгоднитѣ пазарни условия, за да могатъ да сведатъ костуемата стойностъ на единица произведенъ продуктъ до възможния минимумъ съ цель да засилятъ своята конкурентноспособностъ или да увеличатъ размѣра на благоприятния резултатъ. Поради това, необходимо е най-напредъ да се уясни влиянието, което оказва степенѣта на производителността върху отдѣлнитѣ видове разноси и отражението на това влияние при отдѣлнитѣ случаи върху костуемата стойностъ на общата продукция и на единицата продуктъ.

Въ този случай трѣбва да се обърне особено внимание на обстоятелството, че по-раншната практика, при която разносикитѣ се отнасятъ къмъ единицата продуктъ и така се изследватъ, има голѣми недостатѣци и прикрива едно стопанско явление, което е отъ голѣмо значение за предприятията. Тази практика не дава възможностъ да се познае същността на отдѣлнитѣ видове разноси и да се открие действителното имъ значение въ костуемата стойностъ на продукцията. Тя се въвежда въ голѣми заблуждения отъ пропорционалността на разносикитѣ, която въ действителностъ по отношение всички разноси не съществува. Ето защо, за да се даде правилна характеристика на отдѣлнитѣ видове разноси и да се познае истинското имъ влияние отъ степенѣта на производителността, трѣбва да се изхожда отъ общата сума на отдѣлнитѣ разноси и отъ общото количество произведени продукти. Освенъ това тукъ не трѣбва да се взематъ предвидъ и каквито и да било други условия, които оказватъ влияние върху размѣра на разносикитѣ, освенъ степенѣта на производителността. Подобно влияние може да бѣде, на примѣръ, увеличение ценитѣ на суровитѣ материали. Ето защо, когато се говори, на примѣръ, за пропорционални разноси, то пропорционалността се отнася само къмъ степенѣта на производителността, като всички други обстоятелства, които влияятъ върху сумата на разносикитѣ, не се взематъ въ съображение.

Въ зависимостъ отъ влиянието, което оказва степенѣта на производителността върху разносикитѣ, различаваме: а) пропорционални разноси, б) постоянни или твърди разноси, в) регресивни, г) прогресивни и д) регресивни разноси.

Пропорционални разноси сѣ тѣзи, които се увеличаватъ и намаляватъ съразмѣрно съ степенѣта на производителността. Сумата на тѣзи разноси образува право пропорционална величина съ количеството на продукцията. Тази зависимостъ на разносикитѣ отъ степенѣта на производителността, се вижда ясно отъ следния примѣръ:

	Продукция	Разноски	Разн. за 1 кгр.
Януарий	20000 кгр.	600000	30
Февруарий	50000 "	1500000	30
Мартъ	40000 "	1200000	30

Отъ този примѣръ се вижда, че размѣрътъ на разноските за цѣлата продукция презъ отдѣлнитѣ периоди се измѣня съобразно степента на производителността, докато припадащитѣ се разноски на единица продуктъ оставатъ постоянна величина — 30 за 1 кгр. Поради последното обстоятелство нѣкои наричатъ пропорционалнитѣ разноски още и константни или постоянни. Това наименовние, обаче, е неправилно и вѣвежда въ заблуждение, защото подъ константни разноски трѣбва да се разбира съвсемъ другъ видъ разноски т. е. такива които сж точно обратни на пропорционалнитѣ. Именно пропорционалнитѣ разноски не се характеризиратъ съ константностъ, а постоянно измѣнятъ своя размѣръ и то въ пропорция съ количеството на придобититѣ предмети. Това показва, че ако при установяване характера на известни разноски се избере такава изходна база, която не е въ състояние да характеризира вѣрно природата на тѣзи разноски, се влиза въ противоречие съ тѣхната сжщностъ. Вследствие на това и полученитѣ названия на разноските предизвикватъ невѣрна представа за сжщността имъ, каквото е наименованието константни разноски, за което току що споменахме.

Въ едни или други предприятия преобладаватъ повече или по-малко пропорционалнитѣ разноски, но нѣма предприятия въ които всички разноски да сж пропорционални. Ако отнесемъ понятието пропорционални разноски къмъ елементитѣ на коштуемата стойностъ ще констатираме, че въ много случаи суровитѣ материали, спомагателнитѣ материали (или само нѣкои отъ тѣхъ) и работническитѣ заплати въ индустриални предприятия отъ най-различенъ типъ, могатъ да бждатъ причислени къмъ пропорционалнитѣ разноски. Има, обаче, такива предприятия, въ които общата сума на разноските се приближава до пропорционалнитѣ разноски.

Постояннитѣ разноски оставатъ индеферентни къмъ промѣнитѣ въ степента на производителността, като и тукъ другитѣ обстоятелства, които могатъ да окажатъ влияние върху тѣхния размѣръ, не се взематъ предвидъ. Такъвъ постояненъ характеръ могатъ да иматъ най-различни разноски въ индустриалното предприятие, като наемътъ на фабричнитѣ сгради, на складоветѣ за материали и фабрики, заплатитѣ на щатния персоналъ, разноските за освѣтление и отопление, амортизацията на постояннитѣ срѣдства, опредѣлена за равни интервали отъ време и др. макаръ, че нѣкои разноски по своя основенъ характеръ показватъ признаци на постоянни разноски, точното установяване на последнитѣ трѣбва да стане чрезъ изследване на отдѣлнитѣ разноски и опредѣляне на тѣхното отношение къмъ степента на производителността

Следниятъ примѣръ посочва ясно сжщността на постояннитѣ разноски:

	Продукция	Разноски	Разноски за 1 тона
Мартъ	160000 тона	16000000	100
Априлъ	200000 "	16000000	80
Май	180000 "	16000000	88.89

Отъ тукъ се вижда, че постояннитѣ разноски по сжщество сж обратни на пропорционалнитѣ, защото общия имъ размѣръ не се влияе

отъ количеството на продукцията, докато онази частъ отъ тѣхъ, която се пада на единица продуктъ, е промѣнлива величина. Съ увеличаване на производителността по-малка частъ отъ постояннитѣ разноси се включва въ костюемата стойностъ на единица продуктъ и обратното съ намаление на продукцията се увеличава и участието имъ въ частната костюема стойностъ. Установяването на това влияние е отъ голѣмо значение за предприятията, защото чрезъ увеличаване на продукцията тѣ иматъ възможностъ да намалятъ костюемата стойностъ на единицата продуктъ. За тази целъ предприятието може да използва пълния си производственъ капацитетъ, като понижи до възможната минимална граница единичната костюема стойностъ на продукта, чрезъ минималното участие на постояннитѣ разноси въ последната. Чрезъ увеличаване на продукцията може да се опредѣли при каква степенъ на производителностъ ще се получи най-ниска единична костюема стойностъ на продукта която може да се нарече рационална костюема стойностъ. Установяването на последната е отъ особено значение за предприятията, които срѣщатъ конкуренцията на други предприятия, защото чрезъ намаление на продажнитѣ цени ще имъ се откриятъ нови пласментни възможности, а вѣроятно и увеличение на печалбитѣ вследствие на по-голѣмия оборотъ, което при една висока единична костюема стойностъ на продукта невъзможно е да бѣде постигнато.

Нѣкои сжщо така разглеждатъ и тѣзи разноси отъ гледна точка на влиянието имъ върху костюемата стойностъ на единицата продуктъ и понеже това влияние е различно и е въ зависимостъ отъ степенъта на производителността, то и тѣзи разноси се причисляватъ къмъ категорията на промѣнливитѣ разноси. Това, обаче, е неправилно, защото мѣрдаватната изходна база за опредѣляне сжщността на тѣзи разноси е общата имъ сума, а не влиянието имъ върху единичната костюема стойностъ. Именно общата имъ сума остава постоянна величина, докато въ сжщото време количеството на продукцията може да се увеличава или намалява. А общата сума на разноситѣ е, която най-първо има значение за предприятието, а не онази частъ отъ тѣхъ, която се пада на единица продуктъ. Промѣнливото влияние, което оказватъ постояннитѣ разноси върху единичната костюема стойностъ не е първопричина, а само едно следствие отъ постоянния размѣръ на тѣзи разноси за цѣлата продукция.

Сжщо така има и такива разноси, които не се влияятъ отъ размѣра на продукцията, докато последната не е преминала известна граница. Обаче, щомъ продукцията премине тази граница, то разноситѣ се увеличаватъ съ известна сума, следъ което отново оставатъ константна величина. Поради това, че тѣзи разноси отбелязватъ скокове се наричатъ Sprungkosten. Въ сжщностъ, обаче, тѣзи разноси иматъ смѣсенъ характеръ. Ако се разгледатъ въ пълното имъ развитие, когато продукцията отбележи най-низка степенъ и се достигне до нормалната ѝ степенъ, то тѣ нѣматъ характеръ на постоянни разноси, защото размѣра имъ, макаръ и на скокове, все пакъ се измѣня. Измѣнението имъ може даже да има характеръ на пропорционалностъ. Разгледани тѣзи разноси въ отдѣлнитѣ интервали на производителността, то тѣ иматъ характеръ на постоянни разноси. Ето защо, влиянието имъ върху единичната стойностъ на продукта трѣбва да се опредѣли въ зависимостъ отъ това, дали

при дадена степенъ на производителностъ тѣ иматъ характеръ на постоянни разноси или не.

Дегресивни разноси сж тѣзи, които се увеличаватъ заедно съ увеличението на продукцията, но по такъвъ начинъ, че увеличението при тѣхъ е въ по-малка степенъ, отколкото увеличението въ продукцията. Въ резултатъ на тази зависимостъ при увеличение на производителността ще се получи едно постепенно намаление въ единичната стойностъ на продукта. Ако продукцията се намали, то намалението ще бжде въ по-голѣма степенъ, отколкото намалението на разноситѣ, въ резултатъ на което сравнително ще се увеличи единичната стойностъ на продукта. Следователно, тѣзи разноси се характеризиратъ съ едно дегресивно увеличение или намаление на тѣхната абсолютна сума спрямо увеличението или намалението въ степенъта на производителността. Следниятъ примѣръ ни показва сжщността на дегресивнитѣ разноси:

	Продукция	Разноси	Разноси за единица
1934 год.	20000	2000000	100
1935 "	24000	2160000	90
1936 "	32000	2560000	80
1937 "	40000	3000000	75

Отъ този примѣръ се вижда, че когато продукцията презъ 1935 г. спрямо 1934 г. се увеличи съ 4000 тона, то разноситѣ се увеличаватъ съ 160000, което ще рече, че единъ тонъ увеличение причинява срѣдно разноси 40. Между втората и третата година увеличението е 8000 тона, при увеличение въ разноситѣ 400000, или единъ тонъ увеличение срѣдно струва 50. Между третата и четвъртата година увеличението е съответно 8000 тона и разноси 440000, или 55 за тонъ. Сжщата зависимостъ между продукцията и разноситѣ ще се констатира и при сравнение на първата съ третата и на първата съ четвъртата година. Въ сжщото време частъта отъ дегресивнитѣ разноси, която се пада на единица продуктъ, се намалява съ увеличение на производителността. Въ горния примѣръ намалението между първата и втората година е съ 10%, за да достигне въ четвъртата година съ 25%. Въ това отношение дегресивнитѣ разноси играятъ сжщата роля, както и постояннитѣ, обаче, относителното намаление което тѣ оказватъ върху единичната костуема стойностъ, при увеличение на продукцията, е по-малко отколкото намалението причинено отъ постояннитѣ разноси. При намаление на производителността влиянието на двата вида разноси е точно обратното, а именно тѣ увеличаватъ единичната стойностъ на продукта, като увеличението отъ постояннитѣ разноси е по-значително, отколкото това, причинено отъ дегресивнитѣ.

Дегресивнитѣ разноси се срещатъ твърде много въ предприятията, като въ опредѣлени степени на производителностъ голѣма частъ отъ разноситѣ въ много предприятия сж дегресивни. При нормални условия на дейностъ разноситѣ се увеличаватъ дегресивно, като се почне отъ най-наската и се стигне до нормалната степенъ на производителностъ. Ако, обаче, производителността стане по-голѣма отъ продукцията на предприятието при нормални условия на работа, то въ такъвъ случай дегресията въ разноситѣ престава и може да се превърне въ прогресия, докато се дойде най-после до крайната възможна степенъ на изполу-

ване производственитъ възможности, която може да бжде превишена само следъ разширение на производството. Като дегресивни разноси се проявяватъ, преди всичко разноситъ по управление на предприятието, по контролиране на производството, консумиранитъ вжглища, въ случай че нормалната работа на производственитъ сръдства не е превишена, употребления коксъ въ високитъ пещи и др.

Освенъ това при отдѣлнитъ разноси дегресията не е еднаква. Могатъ да се различатъ тукъ най-различни нюанси, като при едни дегресията въ разноситъ е по-слаба, а при други по-силна. При нѣкои разноси дегресията е толкова слаба, че тѣ се приближаватъ до пропорционалнитъ, а при други тя е толкова силна, че ги приближава до постояннитъ разноси. Съ силна дегресия се характеризиратъ разноситъ предимно въ масовитъ производства, като напримѣръ, въ руднитъ заводи. Намалението въ продукцията на голѣмитъ пещи е съпроводено съ много по-малко намаление въ размѣра на нѣкои отъ разноситъ, което е причина въ подобни предприятия да се засили дегресията. Сжщо така и при масовитъ производства на продукти въ течно и газообразно състояние въ повечето случаи дегресията е по-силна, отколкото произвеждане на предмети въ твърдо състояние. Това се дължи на обсоятелството, че въ първата група предприятия най-често всички работи въ връзка съ производството се извършватъ съ помощта на различни технически съоръжения, които трѣбва да бждатъ обслужвани и подържани независимо отъ колебанието въ количеството на продукцията. Ето защо и разноситъ по обслужване и подържане на тѣзи съоръжения въ нѣкои случаи показватъ толкова силна дегресия, че се приближаватъ до постояннитъ разноси. Въ останалитъ индустриални предприятия, кждето чрезъ техническитъ съоръжения се създава известна автоматичность въ производствения процесъ, вследствие на което отдѣлнитъ манипулации върху произвеждания продуктъ следватъ въ опредѣленъ ритъмъ, се забѣлѣзва силно увеличение на постояннитъ разноси. Като типични предприятия, които показватъ силна дегресия въ разноситъ, могатъ да се посочатъ транспортнитъ предприятия, като желѣзопѣжнитъ, трамвайнитъ и др. п., въ които дегресията въ разноситъ отива къмъ насищане. Всички предприятия съ силна дегресия въ разноситъ сж много чувствителни къмъ конкуренцията и сж лесно уязвими, когато не използватъ напълно производствения си капацитетъ. Конкуренцията спрямо тѣхъ е много по-силна, отколкото спрямо другитъ предприятия. По слаба дегресия въ разноситъ се среща най-вече въ индустриални предприятия съ индивидуално производство, въ които автоматичността въ производството не е тѣй-силно развита, като, напримѣръ, въ предприятията отъ текстилната, кожарската, металната, мебелната и др. индустрии. Тѣзи предприятия не сж тѣй силно чувствителни къмъ непълното използване на производствения си капацитетъ, защото слабата дегресия въ разноситъ приближава последнитъ до пропорционалнитъ.

Отъ тукъ е ясно, че дветъ дегресии оказватъ нееднакво влияние върху единичната костуема стойность и иматъ противоположно въздействие върху дейността на предприятията. Докато предприятията, въ които преобладаватъ силно дегресивнитъ разноси, за да бждатъ въ състояние да продължатъ своята дейность, запазвайки напълно стопанската си мощъ, трѣбва да се стремятъ винаги да поддържатъ по въз-

можност максимална степенъ на производителностъ, то въ сѣщото време предприятия съ преобладаващи слабо дегресивни разноски, при ограничени пласментни възможности, могатъ да намалятъ продукцията безъ съ това да изложатъ сѣществуването си на нѣкакви особено голѣми рискове.

Въ противовесъ на пропорционалнитѣ и постояннитѣ разноски, дегресивнитѣ иматъ по-сложенъ характеръ. Тѣ съдържатъ елементитѣ на пропорционалнитѣ и постояннитѣ разноски и поради това представляватъ сума отъ тѣзи два вида разноски. Поради това, пропорционалнитѣ и постояннитѣ разноски, разгледани като нѣщо цѣло, въ резултатъ ще се получатъ дегресивни разноски.

Прогресивни разноски сж тѣзи, които се увеличаватъ въ въ по-силна степенъ отколкото увеличението на производителността. Въ резултатъ на това разносиктѣ припадащи се на единица продуктъ се увеличаватъ. При намаление на продукцията прогресивнитѣ разноски оказватъ обратно влияние върху единичната костуема стойностъ на продукта. Ясно е, че тѣзи разноски изобщо сж нежелателни, защото оказватъ противоположно влияние на онова, което оказватъ разгледанитѣ до сега видове разноски. Следствие на това, ако допуснемъ че въ дадено предприятие преобладаватъ прогресивнитѣ разноски, то трѣбва да се стреми не къмъ увеличаване, а къмъ намаляване на продукцията. Понеже при нормални условия на работа малка частъ отъ разносиктѣ показватъ прогресивностъ, то отрицателното имъ влияние, при увеличена продукция, се компенсира отъ положителното влияние, което оказватъ другитѣ разноски върху единичната костуема стойностъ на продукта. И тукъ отдѣлнитѣ прогресивни разноски показватъ голѣма разновидностъ въ степента на прогресията. Колкото прогресията въ разносиктѣ е по-слаба, толкова тѣ се приближаватъ до пропорционалнитѣ разноски.

Следниятъ примѣръ ни показва сжщността на прогресивнитѣ разноски:

	Продукция	Разноски	Разн. за 1 тонъ
1935 год.	32000 кгр.	2560000	80
1936 „	36000 „	3240000	90
1937 „	40000 „	4000000	100

Отъ тукъ ясно се вижда, че увеличението на разносиктѣ става по-силно отъ увеличението на продукцията. Презъ втората година продукцията се увеличава, спрямо първата година, съ 4000 кгр., докато разносиктѣ се увеличаватъ съ 680000, отъ което следва, че 1 кгр. увеличение причинява сръдно разноски 170. Между втората и третата година увеличението въ продукцията е пакъ 4000 кгр., обаче въ разносиктѣ то е 760000, отъ което следва, че 1 кгр. увеличение тукъ срува 190. Сжщата зависимостъ между продукцията и разносиктѣ ще се констатира и при сравнение на първата съ третата година, кждето увеличението е 8000 кгр. и въ разносиктѣ 1440000, или 1 кгр. увеличение струва сръдно 180. По-голѣмата стойностъ на единицата продуктъ отъ увеличението е причина, щото съ увеличаване продукцията да се увеличава и частъта отъ прогресивнитѣ разноски въ единичната стойностъ на продукта. А споредъ изследванията на Schmalenbach онѣзи предприятия, които при по-слаба степенъ на производителностъ иматъ силно дегресивни разноски,

при извънмърна степен на продукцията ще имат силно прогресивни разноси.

Извънмърното увеличение на производителността обикновено причинява прогресивни разноси. Отъ това следва, че появата на прогресивни разноси въ предприятието показва, че сръдствата за производство сж претоварени, че нормалната степен на производителност е превишена и че предприятието се приближава до крайния предѣл на производственитѣ си възможности. Признацитѣ за това по-голѣмо напрежение въ предприятието отъ нормалното сж различни, като на-примѣръ, силопроизводнитѣ машини сж претоварени, на много машини оборотътъ е увеличенъ, броятъ на смѣнитѣ или на работницитѣ се увеличава, за да се подтикнатъ работницитѣ къмъ по-интензивна работа имъ се даватъ прогресивни премии, на мѣстото на неквалифициранитѣ работници се поставятъ квалифицирани съ по-голѣмо възнаграждение и т. н. Всички тѣзи мѣрки ще увеличатъ значително продукцията, но заедно съ това ще се увеличатъ и разносикитѣ, като степенѣта на това увеличение при нѣкои разноси ще бже по-силно отъ това на производителността. Ако предприятието, за да запази постигнатата вече производителностъ, разшири производственитѣ си сръдства, то прогресията въ разносикитѣ ще изчезне. Съ това предприятието отново ще се върне къмъ нормални условия на работа. Ако, поради естеството на производството или нѣкои други съображения, не е възможно да се направятъ необходимитѣ разширения, то предприятието ще остане подъ влиянието на регресивнитѣ разноси до тогава, докато е принудено да поддържа такава висока степен на производителностъ, за да е въ състояние да задоволи увеличеното търсене на произвежданитѣ отъ него продукти. Въ такъвъ случай неблагоприятното влияние на регресивнитѣ разноси се компенсира обикновено съ увеличението, което може да се направи въ продажнитѣ цени. Подобно предприятие [по естественъ пѣтъ ще се върне къмъ нормални условия на производство, когато намаленото търсене ще наложи и съответно намаление въ продукцията.

Дегресивни разноси сж тѣзи, които при увеличаване на продукцията намаляватъ, а при намаление на сжщата увеличаватъ абсолютния си размѣръ. Следователно, засилването на производителността оказва върху тѣзи разноси точно обратно въздействие, поради което припадащата се частъ отъ тѣхъ въ стойността на единицата продуктъ постепенно намалява. Намалението тукъ, обаче, е много по-силно отколкото при постояннитѣ и дегресивнитѣ разноси, поради което регресивнитѣ разноси оказватъ най-благоприятно въздействие върху единичната коштуема стойностъ. Но поради обстоятелството, че се срещатъ много рѣдко, тѣ иматъ твърде малко значение за дейността на предприятията. Като необикновенъ случай на регресивни разноси въ практиката могатъ да се посочатъ разносикитѣ по пещитѣ въ които се развива висока температура изградена отъ огнеупорни камъни, които задържатъ топлината и сж много чувствителни къмъ колебанията въ последната. При подобни пещи едно намаление въ производството или спиране на нѣкоя пещъ причинява веднага унищожаване на много такива камъни,

Следниятъ примѣръ показва нагледно сжщността на регресивнитѣ разноси:

	Продукция	Разноски	Разноски за 1 кгр.
Януарий	30,000 кгр.	600,000	20
Февруарий	35,000 „	525,000	15
Мартъ	32,000 „	544,000	17
Априлъ	29,000 „	638,000	22

Отъ тукъ се вижда, че при продукцията презъ януарий 30,000 кгр. разноснитъ сж 600,000. което дава разноски 20 за единица продуктъ. Презъ февруарий продукцията се увеличава на 35,000 кгр., а разноснитъ спадатъ на 525,000, което дава разноски 15 на 1 кгр. Презъ мартъ продукцията е по-малка отъ тази презъ февруарий, но по-голѣма отъ сжщата презъ януарий, което обстоятелство оказва съответното влияние върху общата сума на разноснитъ и върху припадащитъ се разноски на единица продуктъ. Презъ априлъ продукцията е най-малка (29,000 кгр.) но затова пъкъ разноснитъ сж най-високи (638.000 и 22)

Отъ изложеното до тукъ за разноснитъ се вижда голѣмото значение, което има за индустриалното предприятие точното опредѣляне на видоветъ разноски и отдѣлното имъ третиране. Една подобна класификация на разноснитъ дава възможностъ да се познае влиянието на отдѣлнитъ разноски върху единичната стойностъ на продукта въ дадено предприятие и съобразно съ това могатъ да се взематъ необходимитъ мѣрки за възможното намаление на нѣкои отъ тѣхъ, като се измѣни и размѣра на продукцията. Чрезъ постигнатото намаление въ единичната костуема стойностъ на продукта, предприятието е въ състояние да засили пазарнитъ си позиции и може да увеличи и печалбата. Или пъкъ като се знае влиянието на отдѣлнитъ видове разноски, трѣбва да се стремимъ така да организираме предприятието, че постояннитъ разноски и особено прогресивнитъ, да бждатъ сведени до възможния минималенъ размѣръ. Отъ тукъ се вижда, че подобно опознаване на разноснитъ въ дадено индустриално предприятие, е особено ценно и отъ практическа гледна точка.

Тукъ трѣбва да споменемъ, че нѣкои отъ разноснитъ не запазватъ своя характеръ при всички степени на производителностъ. Така, напримѣръ, разноснитъ по отчетността на предприятията сж постоянни при по-ниска степенъ на продуктивностъ, като при постепенното увеличение на продукцията преминаватъ въ дегресивни, после въ продукционални, като при голѣмитъ предприятия могатъ да станатъ даже и прогресивни.

Това се дължи на обстоятелството, че необходимостта отъ едно по-общо или по-подробно отчитане дейността на предприятието при различнитъ степени на производителностъ не е еднаква, поради което се предизвиква и съответно измѣнение въ разноснитъ за канцеларски материали, счетоводни книги, формуляри и др.

Направената до тукъ класификация на разноснитъ може да се отнесе още и върху общата сума на разноснитъ въ дадено предприятие. Въ такъвъ случай ще се познае какво влияние оказва степенъта на производителностъ върху общата сума еа разноснитъ, като сп установи отдѣлнитъ степени на производителностъ дали се характеризиратъ съ пропорционалностъ, постоянностъ, дегресивностъ или прогресивностъ въ общата сума на разноснитъ. За тази целъ ще си послужимъ съ следния примѣръ, отъ който ще се види нагледно какъ се опредѣля категорията

на общата сума на разносикът въ връзка съ постепенно увеличаващата се производителност.

Продукция въ тона	Разноски за цѣ- лата продукция	Разноски за 1 тонъ	
500	100000	200	Зона на постояннитѣ разноски
800	100000	125	
1000	100000	100	
1200	108000	90	Зона на дегресивнитѣ разноски
1600	128000	80	
2000	150000	75	
2400	180000	75	Зона на пропорционалнитѣ разноски
2800	210000	75	
3200	256000	80	
3600	324000	90	Зона на прогресив. разноски
4000	400000	100	

Отъ тукъ се вижда, че общата сума на разносикът при разнитѣ степени на производителностъ може да премине презъ различни зони. Това се дължи на обстоятелството, че при дадена степенъ преобладаватъ тѣзи или онѣзи групи разноски. Напримѣръ, ако въ дадено предприятие едни отъ разносикът сж пропорционални, а други постоянни, то общата сума на разносикът ще се характеризира съ дегресия. Ако едни отъ разносикът сж дегресивни, то въ зависимост отъ преобладаващата група, общата сума на разносикът може да бѣде дегресивна, прогресивна или пропорционална. Въ резултатъ пъкъ на прогресивни и пропорционални разноски се получаватъ прогресивни разноски, но съ по-слаба регресия.

Отъ горния примѣръ се вижда, че предприятието започва съ постоянни разноски и следъ това преминава въ зоната на дегресивнитѣ. При продукция отъ 2000 до 2800 тона сумата на разносикът показва пропорционалностъ и се достига до минималния размѣръ на единичната коштуема стойностъ, именно 75. Подъ и надъ тази производителностъ разносикът сж относително повече и то при по-малка продукция поради дегресия, а при по-голяма прогресия въ общата сума на разносикът.

Отъ теоритическо гледище общата сума на разносикът до нормалната степенъ на производителностъ е дегресивна, а при по-голяма производителностъ става вече прогресивна, като степенята на дегресията и прогресията въ отдѣлнитѣ случаи е най-различна. Въ това развитие, обаче, дегресията въ общата сума на разносикът не се превръща веднага въ прогресия щомъ предприятието надмине нормалната продукция. Постепенно намаляващата се дегресия следъ достигане опредѣлена продукция се превръща въ пропорционалностъ, която продължава известно време въпрѣки постоянното увеличение на продукцията и едвамъ следъ това се превръща въ прогресия. Дветѣ степени на производителностъ, между които разносикът сж пропорционални, образуватъ пропорционалнитѣ граници на производителността, като едната е долна граница, а другата горна. Въ дадения примѣръ по-горе дегресията завършва при производителностъ 2000 тона (и отъ тукъ почва пропорционалността), която образува долната пропорционална граница на производителността, а продукцията 2800 тона, при която завършва

пропорционалността въ разноситѣ, ще образува горната пропорционална граница на производителността. Продуктивността между тѣзи две граници, характеризира се съ пропорционални разноси, образува интервала на пропорционалната производителност. Отъ тукъ следва, че общата сума на разноситѣ въ едно предприятие показва следното развитие: разноситѣ сж дегресивни до долната пропорционална граница на производителността, въ интервала на пропорционалната производителност иматъ пропорционаленъ характеръ и следъ преминаване на горната пропорционална граница на производителността ставатъ вече прогресивни. Последното обстоятелство показва, че производственитѣ срѣдства на предприятието сж претоварени и че се използватъ до крайния предѣлъ новитѣ производствени възможности.

Отъ изложението по класификацията на разноситѣ въ зависимостъ отъ степенята на производителността се вижда, голѣмото практическо значение на тази класификация. За отдѣлното индустриално предприятие тя играе ролята на компасъ, чрезъ който се организира и посочва неговата дейностъ. Чрезъ познаване сжщността на отдѣлнитѣ видове разноси и тѣхното влияние въ коштуемата стойностъ на продукта, може да се постигне едно, тѣй да се каже, съзнателно ржководене дейността на предприятието, като се взематъ навреме всички необходими мѣрки, които ще да му дадѣтъ възможностъ да постигне поставенитѣ си цели. Въ това именно се заключава голѣмото значение на разгледания въпросъ.

РЕГЛАМЕНТИРАНЕ ТЪРГОВИЯТА НА НЕУТРАЛНИТѢ ДЪРЖАВИ ПРЕЗЪ ВРЕМЕ НА ВОЙНА. ЗАДЪЛЖЕНИЯТА НА НЕУТРАЛНАТА ДЪРЖАВА И НА НЕЙНИТѢ ПОДАНИЦИ.

отъ

ИВАНЪ СТ. ВЛАХОВЪ

Неутралитетътъ е една модерна концепция. Той не е сжществувалъ нито въ древността, нито въ срѣднитѣ вѣкове.

Въ древността съседитѣ на воюващитѣ се опредѣляха къмъ единия или другия отъ противникитѣ и се намѣсваха въ войната.

Въ срѣднитѣ вѣкове воюващитѣ не зачитаха неутралнитѣ и често неутралнитѣ указваха помощъ на единия отъ воюващитѣ, безъ да ставатъ съ това противници на другия.

Въпроситѣ относно неутралитета се поставиха предимно при морскитѣ сношения. по причина на постоянния контактъ на воюващитѣ кораби съ тѣзи на неутралнитѣ. Разрешаването на тѣзи сложни въпроси сж предизвикали изработването на правила, които били формулирани въ единъ прочутъ въ срѣднитѣ вѣкове сборникъ, издаденъ презъ 13 вѣкъ въ Барселона, подъ названието *Consolat del mar*. Сжщата тази грижа да се регламентира неутралитета, е заставила презъ 1713 г. Франция и Англия да сключатъ единъ търговски договоръ, въ който фигуриратъ разпореждания относно неутралитета по море и военната контрабанда. Презъ

1780 г. вследствие залавянето отъ испанцитѣ на нѣколко руски кораби, натоварени съ жито, предназначено за Гибралтаръ, руската императрица Екатерина II, прокламира двата принципа; 1) Че всички неутрални параходи могатъ да циркулиратъ свободно отъ пристанище до пристанище и брѣговетѣ на воюващитѣ страни. 2) Че стокитѣ, принадлежащи на поданици на воюващитѣ, натоварени на неутрални кораби, сж свободни, съ изключение на военно-контрабандни предмети и сключила за тази цель конвенция съ Швеция и Дания, известна подъ названието: „Лигата за въоръжения неутралитетъ“.

Въ 1854 г. Франция и Англия подпомогнаха Турция въ борбата ѝ съ Русия. Принципитѣ, които тогава се прилагаха въ морския неутралитетъ, бѣха много различни. Франция взе инициативата да ги уеднакви и на конгреса въ Парижъ, съ който се приключи Кримската война, се прие Парижката декларация отъ 16 априлъ 1856 г. която съдържа 4 правила по тази материя, които се съблюдаватъ и до днесъ, а именно: 1) Забрана на корсарството, 2) Неутралното знаме покрива (покровителствува) неприятелската стока, 3) Не може да се залавя неутрална стока. Морскиятъ блокусъ трѣбва да бжде действителенъ.

Самото название „неутралитетъ“ произлиза отъ латинската дума *neuter*, която знай — нито едното, нито другото. Неутрална държава е тази, която не взема участие въ войната, ни на една, ни на другата страна. Една война, която възниква между две или повече държави, се отразява и върху отношенията на другитѣ невоюващи държави. Отношенията между неучастнуващитѣ въ войната държави въ нищо не се промѣнятъ, но положението на всѣка една неутрална държава по отношение на воюващитѣ се промѣня.

Bustamente се опитва да формулира едно схващане за неутралитета, което да обхваща сжщественитѣ елементи отъ даденитѣ отъ разнитѣ групи писатели дефиниции и опредѣля неутралитета като „едно легално положение на международнитѣ юридически личности, които презъ време на една война се въздържатъ по единъ постояненъ начинъ, да взематъ участие въ враждебнитѣ действия, но които въ международната общностъ иматъ особени права и задължения, произходящи отъ войната, които не сжществуватъ въ мирно време“.

Образуването на Обществото на Народитѣ, породило въ главитѣ на мнозина политици и писатели—правници идеята, че се туря край за винаги на международнитѣ войни, вследствие на което неутралитетътъ, като отражение на войната, трѣбваше да изчезне като понятие отъ действителността и правовото поради това, че въ едно съвършено юридическо всемирно общество на народитѣ, самата война, като срѣдство за уреждане спороветѣ, ще изчезне.

Въ 1931 година една авторитетна личностъ отъ О. Н. — М. de Madariaga, казва отъ трибуната на събранието: „неутралитетътъ вече не сжествува“, и се опита да го обявятъ като несъвмѣстимъ съ колективната сигурностъ. Така сжщо въ своитѣ речи и трудове N. Politis поддържа сжщата теза за несъвмѣстимостта на неутралитета съ пакта на О. Н. и пакта Брианъ — Келогъ.

Друга група писатели поддържатъ, че пактътъ за О. Н. и договорътъ Брианъ — Келогъ, безъ да отричатъ неутралитета, сж направили дълбоки промѣни въ неговото схващане и приложение. La Pradelle твърди,

че следъ създаването пакта за О. Н., ако въ отношенията на неговитѣ членове неутралитетътъ съществува, той е относително доброволно ома-ловаженъ, чрезъ учредяването на идеалната система на санкции, а Fauchille твърди, че има войни търпими отъ пакта, спрямо които се прилагатъ съвременнитѣ принципи на неутралитета и войни противни, при които неутралитета има особенъ диферинциранъ и относителенъ характеръ, въ зависимостъ отъ законната кауза на воюващитѣ.

Винаги въ практиката ще се повдигатъ въпроси, дали се касае за една законна отъ гледището на чл. 15, или до незаконна война, въ смисъла на чл. 16 отъ Пакта за О. Н. и държавитѣ, несъгласни съ нѣкое прието само съ вишегласие решение на съвета на О. Н. не сж длъжни да взематъ участие въ санкциитѣ, и поради това сж въ правото си да останатъ неутрални. Освенъ това, може да се спори, дали държавитѣ, които участвуватъ въ санкциитѣ противъ скъсалата съ пакта държава, не сж въ края на краищата и тѣ неутрални.

Така и сжщо въ чл. 38 отъ договора за въздухоплаване, подписанъ въ Парижъ на 13. X. 1919 год. отъ многобройни държави се казва, че въ случай на война постановленията на този договоръ нѣма да накрънятъ действията на договорящитѣ, било като воюващи или неутрални.

Въ договоритѣ за международния режимъ на желѣзницитѣ (чл. 32) и на пристанищата, подписани на 9. XII. 1923 г. въ Женева, се споменава изрично, че условията на сжщитѣ се прилагатъ въ време на война съвмѣстно съ правата и задълженията на воюващитѣ и неутралнитѣ.

За частнитѣ лица, както и за правителствата, неутралитетътъ е изворъ на специални задължения.

Правилата за неутралитета се установяватъ едни въ интереса на воюващитѣ, други — въ интереса на неутралнитѣ, и всички иматъ една и сжща цель: да организиратъ, да локализируютъ войната, като прегатъ на воюващитѣ да си служатъ съ неутралната територия за тѣхнитѣ военни действия. Тѣ прѣко ограничаватъ тѣхната продължителностъ, като забраняватъ на неутралнитѣ повечето отъ действията, които биха улеснили единия или другия отъ воюващитѣ да продължаватъ войната.

Задълженията на неутралнитѣ държави иматъ своето основание въ безпристрастието и въ въздържанието по отношение на воюващитѣ, да не облагодетелствува, нито вредятъ на една отъ странитѣ. Този принципъ предполага еднаквостъ, така го признава Хагската Конвенция отъ 1907 год. върху правата и задълженията на неутралнитѣ въ една сухопътна или морска война, споредъ което ограничителнитѣ и запретителни мѣрки, които взема неутралната държава, трѣбва да се прилагатъ еднакво къмъ воюващитѣ.

1. Задължение за обявяване и съобщаване на неутралитета.

Има разни мнения по въпроса, дали сж задължени неутралнитѣ държави да обявяватъ официално и да съобщаватъ по дипломатически пътъ на воюващитѣ тѣхното намѣрение да останатъ неутрални, щомъ избухне една война. Повечето писатели се произнасятъ, че не е строго необходимо да се декларира официално неутралитетътъ, понеже мирътъ е нормалното положение между държавитѣ, които не сж прѣко ангажирани въ борбата, отъ което се подразбира неутралитета.

Между малобройнитѣ писатели, които се произнасятъ въ противенъ смисълъ, е Fiore, който твърди, че ако избухне война, всѣка държава е задължена да обяви и съобщи по дипломатически пѣтъ, че ще съблюдава неутралитетъ, и че по липса на подобни декларации и съобщение, тя не може да иска да бѣде считана за неутрална.

Декларациитѣ по дипломатически пѣтъ на неутралитета обикновено сж последвани отъ прокламациитѣ, които неутралнитѣ правителства отправятъ до своитѣ поданици, за да имъ напомнятъ задълженията за неутралитетъ и наказанията и рисковетѣ, на които се излагатъ, ако ги нарушатъ. Примѣръ въ това отношение е *Neutrality act* отъ 31 августъ 1935 г. и на съответния законъ на неутралитета отъ 18 февруарий 1936 г. на Съединенитѣ Американски щати, споредъ които председателя на републиката отъ започване военнитѣ действия или презъ време на сжщитѣ, трѣбва да обяви тѣзи факти и да възприеме една серия мѣрки.

2. Една неутрална държава е задължена да се противопоставя за преминаването на воюващитѣ войски презъ нейната територия.

Хагската конференция отъ 1907 г. прие и санкционира горното правило въ чл. 2 отъ конвенцията, което гласи, че е забранено на воюващитѣ да прекарватъ презъ територията на една неутрална държава войски и обози съ муниции и провизии, а въ чл. 5 на сжщата конвенция е казано, че неутралната държава не трѣбва да търпи горепоменатитѣ действия на своята територия.

При това отъ горнитѣ правила има предвидено изрично изключение въ чл. 16 ал. 3 на Пакта за О. Н., споредъ който, ако нѣкой членъ на О. Н. прибегне до война, нарушавайки задълженията, предвидени въ чл. 12, 13 и 15 и др. отъ Пакта О. Н., другитѣ членове взематъ необходимитѣ мѣрки, за да улеснятъ минаването презъ тѣхната територия на военнитѣ сили на всѣки членъ О. Н., който участвува въ една обща акция на О. Н. противъ избухналата война.

3. Една неутрална държава не може да доставя войски на друга воюваща държава, защото тя ще участвува по този начинъ въ войната.

Тя не може сжщо да позволи на единъ отъ воюващитѣ да установява върху нейна територия бюра за записване и събиране на доброволци, даже и ако неутралната държава даде сжщото улеснение и на другия воюващъ, неутралитетътъ се счита нарушенъ. (§ 4 V Хагска Конвенция отъ 1907 год.).

Положението е съвсемъ различно, когато се касае за подданицитѣ на една неутрална държава, когато преминаватъ изолирано границата, които постъпватъ индивидуално въ войскитѣ на единъ отъ воюващитѣ. Тѣ естествено се считатъ отъ противния воюващъ за неприятели, и не могатъ въ никой случай да се позоваватъ на покровителството на тѣхното правителство, но тѣ не ангажирватъ отговорността на тѣхното отечество. Единственото нѣщо, което § 6 отъ V Хагска Конвенция иска отъ неутралната държава, е да не улеснява това събиране на доброволци. Но при все това практиката е въвела въ много вътрешни законодателства на държавитѣ, правилото, че се губи поданството съ постъпване на едно лице на служба въ една чужда войска, безъ разрешение на правителството на неговата държава и сжщия не може да се завърне въ отечството си, безъ разрешението на Държавния глава и загубеното си поданство може да добие отново само като изпълни усло-

вията, които се налагатъ на единъ чужденецъ, за да добие поданство по натурализация (ал. 4 на чл. 17 и въ чл. 19 отъ закона за българското поданство).

4. Да не доставя неутралната държава на единъ отъ воюващитѣ оржжия, военни муниции, нито кораби и самолети. Но това задължение се отнася само за правителството на неутралната държава. Частнитѣ лица, въ една неутрална държава, кждето производството и търговията съ оржжия, муниции, кораби и самолети сж позволени и законни могатъ да извършватъ продажби, транспортъ, износъ и транзита на подобни военни доставки, обаче сжщитѣ се излагатъ на риска да се конфискуватъ тѣхнитѣ стоки, като военна контрабанда отъ страна на противния воюващъ (чл. 7 отъ V Хагска Конвенция отъ 1907 год.).

5. Неутралната държава не може да дава парични субсидии на единъ отъ воюващитѣ. Тя не може сжщо така да разреши на единъ отъ воюващитѣ да организира върху нейната територия заемъ или публична подписка; ако направи това — ще участвува косвено въ войната, като подпомогне единъ отъ воюващитѣ, но нищо не прѣчи на частнитѣ лица да подписватъ заеми за една отъ воюващитѣ държави и да изпращатъ пари. Това сж изолирани индивидуални действия, които не засягатъ никакъ неутралитета и които неутралнитѣ държави не могатъ даже да забранятъ (чл. 17 и 18 отъ V Хагска Конвенция отъ 1907 г.

Помощитѣ, дадени на воюващия за благотворителни цели, напр. за раненитѣ, сж позволени.

6. Неутралното правителство е задължено да употреби всѣка бдителностъ, за да забрави въ своята юрисдикция екипирането и въоръжението на всѣки корабъ, за който има сжществени мотиви да се мисли, че е предназначень да воюва срещу една държава, съ която е въ миръ, а така сжщо да попрѣчи и да напусне водитѣ и всѣки корабъ, предназначенъ за военни цели; 2) да не позволява на никого отъ воюващитѣ да направи неговитѣ пристанища и води база на неговитѣ морски действия срещу другия, нито да си служи за увеличение и подновяване на своитѣ военни припаси, оржжия, или да спира хора; 3) да употреби всѣка бдителностъ въ своитѣ пристанища и води, за да забрани всѣко нарушение на гореизброенитѣ задължения. Тѣзи задължения сж установени въ Вашингтонскитѣ правила отъ 8. V. 1871 г.

7. Неутралната държава трѣбва да забрани на воюващитѣ да не правятъ върху нейната територия никакви военни действия; тя има строгото задължение да накара да се рекспектира нейната територия отъ всѣка отъ воюващитѣ. Тя трѣбва да забрани преминаването презъ нейна територия на воюващитѣ, даже и когато редовнитѣ съобщителни сръдства между воюващитѣ държави се намиратъ презъ нейна територия, освенъ това трѣбва да попрѣчи и на самолетитѣ на единъ воюващъ да прехвъркватъ надъ нейната територия, било за да наблюдаватъ, било за да достигнатъ територията на другия воюващъ. Освенъ това неутралната държава е задължена да не позволява на своитѣ територия и води да се докарватъ заловени отъ воюващитѣ кораби, нито да се установяватъ сждилища за морскитѣ залавяния, нито да се пазятъ и продаватъ на нейна територия заловенитѣ кораби и товари. Този въпросъ е подробно уреденъ въ чл. 4 отъ Хагската конвенция за неутралитета въ морската война.

Единъ неутраленъ, който, въпрѣки сериозни усилия, е билъ безсиленъ да забрани горейзброенитѣ действия, не може да се счита, че е нарушилъ неутралитета.

8. Неутралнитѣ търговски кораби сж задължени да търпятъ провѣрката (визитацията) и евентуалното имъ залавяне отъ страна на военнитѣ кораби на воюващитѣ. Неутралнитѣ държави биха нарушили неутралитета, ако позволятъ на тѣхнитѣ търговски кораби да се въоръжаватъ, за да се противопоставятъ на горепоменатитѣ контролни мѣрки въ морската търговия презъ време на война.

Сжщитѣ правила се прилагатъ и за неутралнитѣ аероплани, понеже опасността, която представляватъ за воюващитѣ е еднаква съ тази на корабитѣ.

Неутралността на товара, пренасянъ подъ неприятелско знаме, се доказва съ помощта на коносаментъ, фактури други книжа на борда. Измамата не се презюмира, заловителя, който се позовава на нея, трѣбва да я докаже съ писмени доказателства или чрезъ свидетели. Има законна презумпция за измама, само когато книгата сж били хвърлени въ морето въ момента на залавяне кораба.

Неутралността на кораба трѣбва да бжде доказана отъ този, който то претендира че е неутраленъ. Отъ тамъ произлиза и правото на визита, което принадлежи на воюващитѣ. Самиятъ фактъ, че е вдигнато неутрално знаме не е достатъчно доказателство за неутралността на кораба. Воюващиятъ, който упражнява правото на визита, може да иска да му се представятъ корабнитѣ книжа, установяващи поданството на кораба, актоветѣ за собственостъ и списъкъ на екипажа. Въ всѣка държава законодателятъ е опредѣлилъ условията, на които трѣбва да отговарятъ търговскитѣ кораби, за да иматъ нейото поданство.

Отъ качеството на стопанина зависи и неутралността на товара. Но кой ще бжде собственикъ на товара — експедиторътъ или получателътъ — обикновено се признава последния, но това се опредѣля отъ търговскитѣ договори и обичаи.

Международното право не е успѣло още да накара да се възприеме една дефиниция за военна контрабанда. Много класификации сж били предложени, но никоя не е получила общо съгласие и одобрение.

Военна контрабанда представлява забравена търговия, извършвана по море въ вреда на една друга воюваща страна. Много лесно се разбира принципа, който налага това ограничение въ търговията на неутралнитѣ. Презъ военното време неутралнитѣ запазватъ правото да търгуватъ при условие — да не участвуватъ нито прѣко, нито косвено въ враждебнитѣ действия. Преносътъ на оръжие и муниции, предназначени за единъ воюващъ, безъ съмнение, не е престѣпление, но това е единъ враждебенъ актъ, опълномощаващъ противника да се брани, да се предпазва.

Френската доктрина, фигурираща въ Ордонанса за Морската търговия (Морски законникъ) отъ 1681 год. чл. 11 и въ правилника отъ 26 юлий 1778 год, има предъ видъ само предназначението на стокитѣ, безъ да държи смѣтка за това на кораба. Англия следва една противна практика: тя зачита само предназначението на кораба, ако отъ корабнитѣ и др. доказателства се установява, че пренасянитѣ съ кораба стоки

(оржия, муниции) съ неприятелско предназначение трѣбва да се разтоварятъ въ едно неутрално пристанище, по-далечно отъ неприятелското пристанище. Въпрѣки това, Англия ги конфискува. Обратно, ако кораба се отправи за неутрално пристанище, стоката се уважава, даже ако неприятелското предназначение е показано.

Ако се приеме френската или английската система една измама е възможна. Привидното предназначение на кораба или товара може да бѣде едно неутрално пристанище, близко до едно неприятелско мѣсто, което е реалното предназначение на стокитѣ, които ефективно образуватъ военната контрабанда. Пристигнали въ неутралното пристанище, тѣ могатъ да бѣдатъ препратени, било съ сѣщия корабъ, било съ друго превозно сръдство къмъ неприятелското пристанище. За да се избѣгне тази измама и се спре контрабандата, възприето е, че може да се държи смѣтка за една общностъ на презумции, показващи измамната маневра: фалшиво означение на стокитѣ, дисимулация, съ имената и качества на истинския експедиторъ, за предшествашитѣ транспорти, направени отъ истинския експедиторъ въ законни условия, факта, че неутралното пристанище е единъ центъръ на контрабанда и пр. Теорията, която държи смѣтка за тѣзи презумции и позволява залавянето на кораба и неговия товаръ, било само стокитѣ, считани за военна контрабанда, е известна подъ названието: Теория за продълженото пѣтуване, или за продължителността на пѣтуването.

До Лондонската декларация отъ 26. II, 1909 г. никое международно законодателство не се е занимало съ въпроса, кога има военна контрабанда и отъ тамъ е голѣмата неизвестностъ въ това отношение. При липса на конвенционално право, съгласили сѣ се само за предметитѣ, служащи веднага за война. Това се нарича абсолютна военна контрабанда, но освенъ тѣзи предмети, съществуватъ единъ голѣмъ брой други, които споредъ едни, образуватъ военна контрабанда, споредъ други — необразуватъ. Гроцини ни прави въ това отношение една класификация останала известна. Той разпредѣли търговскитѣ артикули на 3 категории: 1) предмети, изключително предназначени за война (оржия и муниции); 2) предмети предназначени за мирно употребление, като луксозни артикули и 3) предмети съ двойно употребление, съмнително служащи за целитъ на войната, а така сѣщо и за мирни цели, като: сѣра, силитра, олово, дървенъ материалъ, коне, вжглища, провизии, хранителни припаси.

Презъ време на Кримската война Франция и Англия бѣха се разбрали върху принципитѣ, които да следватъ при морската търговия на неутралнитѣ, но тѣзи държави не намѣриха формула, за да дефиниратъ военната контрабанда. Парижката декларация спомена два пѣти военна контрабанда, за да изключи привилегиитѣ, давани на редовния товаръ, но тя не я опредѣли повече. Несигурността, съществуваща на практика и въ доктрината, за да се опредѣли военната контрабанда и да засегне съ санкции нейния транспортъ, стѣсняваше значително неутралнитѣ и ги караше да понасятъ голѣми рискове.

Край на това положение на нѣщата поставя Лондонската декларация отъ 26 февруарий 1909 година. Тя установи по единъ постояненъ начинъ три листи на предмети: едни съставляващи абсолютна контрабанда и които винаги иматъ характера на контрабанда, други образу-

ватъ условна контрабанда и трети други, съставляващи свободната листа-които никога нѣматъ характера на контрабанда. Предметитѣ на абсолютната контрабанда сж тѣзи, които изключително се употрѣбаватъ за война. Чл: 22 отъ декларацията изброява тѣзи, които съ пълно право се считатъ като такива, безъ специална декларация за воюващитѣ: оржидия, куршуми, барутъ, експлозиви, лафети, барутни сандѣци, военни дрехи, биваченъ (лагеренъ) материалъ, ездитни, впрегатни и за товарене животни и пр. Освенъ тази листа — всѣка държава може да състави друга, по-пълна, която трѣбва да се съобщи на другитѣ сили.

Обекти на условната контрабанда сж предмети, можащи да служатъ като за военно употрѣбление, така сжщо и за мирни цели: припаси, фуражи, дрехи и платове за облѣкло, злато и сребро на монети и ключета, кораби, желѣзопжтенъ материалъ, материали за телеграфи и телефони, горивни материали, бодлива телъ. Свободната листа е съставена отъ предмети, които въ никой случай не могатъ да се считатъ за контрабанда: суровъ памукъ, вълна, коприна, каучукъ, смоли, хмелъ, торове, прѣстъ, варъ, тебеширъ, тухли, керемиди, плочи, хартии, сапунъ, бои и пр. Има контрабанда, когато тия предмети сж предназначени за неприятеля, но предназначението не трѣбва да се разбира по сжщия начинъ, както абсолютната и условна контрабанда. По отношение предметитѣ на абсолютната контрабанда, споредъ старата френска доктрина се имаше предъ видъ не мѣстоназначението на кораба, а това на товара му, трѣбва щото предметитѣ да сж отправени къмъ неприятелска територия, или къмъ една територия, заета отъ него — нѣма значение, дали транспорта се извършва прѣко или изисква едно претоварване на другъ корабъ, или ще се извърши сухоземенъ транспортъ. Трѣбва най-накрая да бждатъ предадени на неприятеля.

Предметитѣ трѣбва да бждатъ натоварени върху единъ корабъ, чието предназначение е било територията на неприятеля, било окупирана отъ него територия. Ако стокитѣ сж документирани за едно неутрално пристанище, тѣ не могатъ да образуватъ контрабанда, нѣма какво да се търси, дали отъ това пристанище тѣ ще трѣбва да се изпратятъ на неприятеля по сухо или по море. Корабътъ трѣбва да бжде заловенъ въ нарушението — не може да се залавя единъ корабъ по причина на по-раншенъ завършенъ контрабанденъ транспортъ, понеже на се касае за престѣпление, а за враждебенъ актъ. Залавятъ се направо контрабанднитѣ предмети, било абсолютни или условни. Могатъ да се заловятъ и свободнитѣ стоки, но ако само принадлежатъ на собственика на контрабандата. Тази строгостъ има за целъ да обезкуражи тѣзи, които експедирадъ контрабандата, кслкото за кораба, той се конфискува, само когато контрабандата надмине повече отъ половината на товара, въ случая има едно истинско враждебно предприятие, което трѣбва да се засегне.

Докато френското законодателство уважава свободата на договоритѣ, подъ резерва на измама, Англия и Съединенитѣ Шати възприематъ по принципъ, че неприятелския или неутраленъ характеръ на товара се опредѣля отъ характера на собственика му. Така, тѣзи две държави не признаватъ въ военно време валидността на единъ договоръ между неутраленъ изпращачъ и неприятелъ—получателъ, който поддържа собствеността на товара на изпращача до пристигането му, въ мѣстоназначението.

Френското законодателство счита меродавно поданството, а не мѣстожителството на собственика на товара, за да опредѣли, дали е неутраленъ или неприятелски.

Противно на Франция, Англия и Съединенитѣ Щати считатъ за мѣродавно мѣстожителството, а не поданството, за да се опредѣлятъ неутралния или неприятелски характеръ на стоката. За тѣхъ неприятелъ е този, който има мѣстожителството си въ неприятелска страна, даже ако се касае за неутраленъ поданикъ. Неутраленъ е всѣки, който има мѣстожителството си въ неутрална страна, даже да се касае за неприятелски поданикъ.

Приравнява се къмъ военната контрабанда и така наречената враждебна помощъ, която единъ неутраленъ прави на единъ воюващъ, една услуга, противна на неутралитета. Такива сж следнитѣ действия: 1) Когато единъ корабъ пжтува специално за да пренесе и отдѣлни пжтници, зачислени къмъ армията на неприятеля, или съ огледъ да пренесе новини въ интереса на неприятеля; 2) Единъ корабъ пренася войскава частъ или лица, които презъ време на пжтуването даватъ прѣка помощъ въ действията на неприятеля, и този транспортъ да става съ знамето на собственика, или на този, който е наелъ кораба, или на капитана; 3) Корабътъ взема прѣко участие въ враждебнитѣ действия, напр. поставя мини, прави разузнаване и пр.; 4) Ако е подъ заповѣдта или контрола на неприятелски агентъ; 5) Ако е наетъ изцѣло отъ неприятелско правителство въ качеството на транспортенъ корабъ, напр. вжглищенъ транспортъ, придружаващъ флотата; 6) Ако се употрѣбява за пренасяне неприятелски войски, или за пренасяне, предаване новини въ интереса на неприятеля.

Трѣбва да се отбележи, че Лондонската декларация не е била ратифицирана отъ никоя държава. Презъ голѣмата война 1914—1918 год. Франция, ползувайки се отъ правото да прибавя на предметитѣ, представляващи абсолютна или условна контрабанда прехвърли балонитѣ и относително предмети за авиация отъ втората (условна) листа въ първата листа (абсолютна контрабанда) и увеличи номенклатурата на предметитѣ, представляващи условна контрабанда. Англия сжщо действа като Франция съ постепенни разширения на тѣзи листи. Колкото се касае за враждебното предназначение на предметитѣ отъ абсолютната контрабанда (чл. 30 отъ Лондонската декларация) предметитѣ, предназначени за неприятелска територия, или територия, окупирана отъ неприятеля, Франция съ декретъ отъ 12.IV 1916 год. допълни това правило, като прибави два нови случая, когато неприятелското предназначение се презюмира.

Съ декретъ отъ 7. VII. 1916 година Франция се отказа отъ прилагането, на Лондонската декларация и реши да прилага принципитѣ на международното право, така, както били посочени въ инструкцията отъ 30. I 1916 година до морскитѣ офицери.

Отначало Англия съ една заповѣдъ отъ 13. IV. 1916 година премахна разликата между абсолютна и условна контрабанда и съ заповѣдъ отъ 7. VII. 1916 година, се отказа отъ прилагане правилата на Лондонската декларация.

Санкцията, въ случай на нарушение на правилата на контрабандата, бѣше измѣнена отъ Англия и Франция, относно момента, когато е въз-

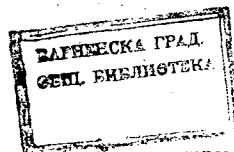
можно залавянето. Правилото бѣше, че кораба трѣбва да се залови въ нарушението. Съ заповѣдъ отъ 25. VIII. 1914 година Англия съ декретъ отъ 6. XI. 1914 година и Франция декларираха противно на този принципъ, че единъ неутраленъ корабъ, който е сполучилъ да пренесе контрабанда на неприятеля съ фалшиви книжа, може да бѣде заловенъ за това, като наказание, че е извършилъ този транспортъ, ако е билъ срещнатъ преди да се завърналъ, т. е. да е завършилъ своето пътуване — връщане. Така сѣщо неутралния корабъ, чиито книжа на борда показватъ неутрално предназначение и който въпрѣки това привидно предназначение отиде въ неприятелско пристанище, се наказва съ залавяне и конфискация. Ако е билъ срещнатъ преди да извърши следващото пътуване, силитѣ приеха конфискацията на самия корабъ, споредъ принципа на Лондонската декларация отъ 1909 година, когато контрабандата по своето тегло, своя обемъ и своя фрахтъ представлява повече отъ половината на товара, Франция съ декретъ отъ 7 юлий 1916 година съобщава, че ще счита за конфискация не само кораба, контрабандата и законнитѣ стоки, принадлежащи на собственика на контрабандата, както гласѣше декларацията, но цѣлия товаръ. Англия не бѣше толкова строга, тя по този въпросъ прилагаше правилата на Лондонската декларация.

Отъ дветѣ правила кое е най-доброто. — Изглежда, че правилото което държи смѣтка за мѣстожителството на собственика. Морската война се различава много отъ континенталната война. Тя има за целъ, преди всичко, да попречи на неприятелската търговия, докато континенталната война визира търговията на противника. Неприятелската търговия разбира, очевидно, търговията извършвана отъ всички търговски кѣщи, намиращи се въ неприятелски страни и не отъ търговскитѣ кѣщи, намиращи се въ други страни. Прочее мѣстожителството на собственика на това трѣбва да опредѣли неприятелския и неутраленъ характеръ на този последния.

Лондонската Морска Конференция се е опитала да опредѣли неприятелския или неутраленъ характеръ на товара и да опредѣли правилата, относно неговото прехвърляне. Въ чл. 58 тя е подчинила неприятелския или неутраленъ характеръ на стокитѣ на личността на тѣхния собственикъ.

Качеството на неприятелъ или неутраленъ на собственика се опредѣля (англичанитѣ и американцитѣ поддържатъ втората теза, германцитѣ и французитѣ поддържатъ първата).

Никакво споразумение не се е постигнало, въпрѣки, че е било предложено едно срѣдно правило; неприятелскиятъ или неутраленъ характеръ на стокитѣ, намиращи се на борда на единъ неприятелски корабъ се опредѣля отъ поданството (неприятелско или неутрално) на тѣхния собственикъ и въ случаятъ на липса на поданство или двойно поданство отъ мѣстожителството му (въ неприятелска или неутрална страна). Въпросътъ не се е разрешилъ, значи трѣбва юриспруденцията и международния сѣдъ за залавянията да опредѣля при всѣки единъ случай, подложенъ за разглеждане. Въпросътъ за прехвърлянето или продажбата презъ време на пътуването на една неприятелска стока въ момента на заминаването, конференцията въ чл. 60 прие следното разпореждане. Неприятелскиятъ характеръ на стоката, натоварена върху единъ корабъ, съществува до мѣстоназначението, въпрѣки едно прехвърляне, станало

през време на експедиция. Следъ обявяване на войната, при все това, ако единъ неутраленъ упражнява законно право на ревендикация върху стоката. Въ случай на несъстоятелностъ на собстееника, стоката придобива неутраленъ характеръ.

Презъ свѣтовната война, войната не се водеше само по бойнитѣ полета. Тя се проявяваше и въ тила и въ заводитѣ, кждето се фабрикуваха топове и муниици, въ индустриални и земеделски центрове, кждето приготвяваха всичко необходимо за екипирането и прехраната на войскитѣ. Всѣка група воюващъ трѣбваше да се занимава да прѣчи щото противна група да не може да получава чрезъ съседнитѣ, неутрални, сурови и обработени материали. Отъ тамъ произхождаха и забранитѣ за износъ на материалитѣ, които можеха да иматъ тѣзи неутрални, държави отъ материалитѣ, необходими за своята собствена индустрия, или за тѣхното собствено снабдяване. Холандия и Швейцария, поради географическото имъ разположение се намираха въ трудно положение, за да съгласуватъ конфликтитѣ, спорнитѣ интереси. За доброто на общитѣ интереси, образува се едно дружество, което съ съгласие на Франция и Англия, трѣбваше да получава всички стоки, които идваха презъ море, като се ангажирваше, че нѣма да се новоизнесатъ за Централнитѣ сили. Въ Швейцария единъ подобенъ органъ съ сжщата целъ е билъ създаденъ подъ името Швейцарско д-во за икономическо наблюдение и контролъ. Аналогични споразумения се сключиха отъ Съгласенцитѣ съ Дания и Норвегия. Само Швеция се отказа давлѣзе въ споразумение по този въпросъ подъ предлогъ, че ще противоречи съ нейния суверенитетъ.

Неутралнитѣ върху територията на единъ воюващъ трѣбва да се подчинятъ на сжщото третиране, както мѣстнитѣ поданици.

Неутралнитѣ, които живѣятъ върху територията на единъ отъ воюващитѣ, се ползватъ съ сжщитѣ права и сж подчинени на сжщитѣ задължения, както мѣстнитѣ поданици. Ако се намиратъ или иматъ имоти върху театъра на военнитѣ действия въ една завоевана частъ отъ страната, тѣ трѣбва да се покровителствуватъ въ тѣхната личностъ и въ тѣхния имотъ. Реквизициитѣ и военнитѣ контрибуции и всички други тяжести, които сж последици на военната необходимостъ. Тѣ не могатъ да претендиратъ да се ползватъ въ качеството имъ на неутрални съ единъ по-благоприятенъ режимъ, отколкото поданицитѣ и жителитѣ. Чужденцитѣ, които при нормални обстоятелства се ползватъ съ всичкитѣ предимства и добро сжществуване, трѣбва въ периода на смутове и нещастия да взематъ участие въ бедствията, които засѣгнатъ страната. Ж. п. материалъ, произходящъ отъ територията на неутрални държави, независимо отъ това, дали принадлежатъ на тѣзи сили, на държави или частни лица, признати като такива, могатъ да бждатъ реквизирани и използвани отъ воюващитѣ само въ случаитѣ и размѣри, когато го изисква една императивна наложителна необходимостъ. Той трѣбва да се върне, колкото е възможно по-скоро въ страната, отъ която произхожда. Неутралната държава може въ случай на нужда да задържи и използва съразмѣрно материала, произходящъ отъ територията на воюващата държава. Обезщетение се плаща отъ едната и другата страна съразмѣрно употребления материалъ и продължителността на употреблението.

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

ТЕОРИЯ НА СЧЕТОВОДСТВОТО отъ проф. В. Гериловски.

Нашата счетоводна литература е обогатена съ сериозния трудъ на г-нъ Гериловски, озаглавенъ Теория на счетоводството. Обикновено се смѣта, че счетоводството е по-скоро техника, отколкото наука, обаче г-нъ Гериловски принадлежи къмъ онѣзи автори, които се стремятъ да построятъ счетоводнитѣ операции върху една научна база. За такава се взема живото стопанско предприятие, съ неговитѣ вътрешни и външни стопански закономерности. Счетоводството е едно логическо продължение и същевременно изражение на тѣзи стопанско-функционални закономерности на стопанското предприятие. Счетоводството е, следователно, единъ клонъ отъ науката за стопанското предприятие. Понеже науката за стопанското предприятие е сравнително млада, а стопанско-биологичното схващане за счетоводството е още по-младо, различията въ мисловнитѣ построения и въ заключенията на авторите сж повече отъ нѣщо обикновено. Казвамъ това, защото и г-нъ Гериловски проявява различия въ сравнение съ нѣкои отъ авторите, които сжко сж наклонни да дадатъ теоретическа основа на счетоводството.

Сега за сега мѣстото не ми позволява едно дълго и широко обсъждане на труда на г-нъ Гериловски, затова тука само ще се помъжа да възбудя единъ интересъ къмъ него. Въ всѣки случай, по-добре е трудътъ да бжде направо прочетенъ, за да се разбератъ качествата му.

Теорията на счетоводството е раздѣлена на XII глави, всѣка отъ които представлява нѣщо завършено за себе си, обаче всички части сж подчинени на позитивната теория, застъпвана отъ Дюмарше. Като про-

следи човѣкъ цѣлия курсъ, вижда, че е дадено сравнително широко мѣсто на въпроса за балансовитѣ оценки, но безъ това не би се изчерпала и закръглила една обща теория на счетоводството, още повече, че балансътъ е, въ очитѣ на автора, изходната база за счетоводната теория. Тука е опредѣлено заслужено мѣсто и за допълнителнитѣ балансови пера.

I. Въ първата глава се изнася сжщността на счетоводството. II. Въ втората глава е опредѣлено понятието за баланса и за инвентара. III. Третата глава се заема отъ теорията за оценките при годишнитѣ баланси. IV. Въ четвъртата глава е изложено учението за динамичнитѣ смѣтки. Тукъ е отдѣлено мѣсто и за интересния законъ за двойното записване въ смѣтките. V. Петата глава съдържа повече технически елементи. Тукъ се говори за различнитѣ видове счетоводни книги и за връзката помежду имъ. VI. Въ шестата глава се разглежда откриването на счетоводнитѣ книги. VII. Седмата глава обяснява различнитѣ видове счетоводни операции. VIII. Въ осмата глава сж обяснени различнитѣ начини за приключване на счетоводнитѣ книги. IX. Въ деветата глава авторътъ се занимава съ особеноститѣ на счетоводнитѣ записвания въ зависимост отъ юридическитѣ форми на предприятията. Отдѣлено е мѣсто за едноличнитѣ фирми, за събирателнитѣ дружества, за командитнитѣ дружества и за кооперативнитѣ сдружения. X. Десетата глава се занимава пъкъ съ особеноститѣ на счетоводството, само че въ зависимост отъ основнитѣ измѣнения въ живота на предприятието: ликвидация, сливане и преобразуване. XI. И въ единадесета глава става дума за особености на счетоводнитѣ записвания, но при предприятия съ клонове. XII. Въ по-

следната глава сж изложени по-главнитѣ системи отъ счетоводни книги, а именно при италианската система, при американската система и при френската и германската системи.

Изобщо въ този си трудъ г-нъ Гериловски засяга и излага сжщитѣ практически счетоводни въпроси, както е правено почти въ всички публикации отъ тази област на нашата и чужда литература, но надъ това отгоре той прави единъ цененъ опитъ да намѣри единъ теоретически коренъ, едва въ който случай счетоводството би могло да претендира да бжде наука. Както въ началото бѣше казано, безъ да навлизамъ въ счетоводно техническата страна на

този трудъ въ подробности, възможнo е, че нѣкои специалисти биха могли да оспорватъ известни тези — това е, обаче, естествено за една сравнително нова ориентировка на единъ отъ клоноветѣ на науката, а е и по-малко важно въ сравнение съ усилията на автора да построява счетоводната практика върху една научна теория. Именно тука ще бжде и заслугата на тази книга за нашата научна счетоводна мисль. Оставаме съ надеждата, че г. Гериловски ще продължи да работи въ това направление.

Книги, като тази, трѣбва да бждатъ непременно прочетени.

С. Ч.

ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

ЗАПЛАТИТЪ НА ДЪРЖАВНИТЪ СЛУЖИТЕЛИ У НАСЪ.

Въ свръзка съ чувствителното поскъпване на издържката на живота, което се признава отъ всички, съ изключение на официалния индексъ, публикуванъ отъ дирекцията на статистиката, смѣтаме за интересно да преведемъ даннитѣ за заплатитѣ на държавнитѣ служители по бюджета на държавата за текущата година.

България е бедна страна и материалното положение на всички работни слоеве е твърде тежко въ сравнение съ други, даже балкански държави, съ които ние най-подхожда да се сравняваме. Не може да се отрече, обаче, че колкото и скромна заплатата на държавния служителъ, бѣ завидна за всички работни слоеве презъ време на най-тежкитѣ години отъ стопанската депресия — 1931 до 1936 год.

Особено тежко бѣ положението на дребнитѣ и срѣдни селски стопани презъ този периодъ. Катастрофалното спадане на ценитѣ бѣ намалило

твърде чувствително доходитѣ на тѣзи стопани. Отъ 1936 година, обаче, положението почва да се измѣня. Ценитѣ на земеделскитѣ произведения се покачватъ, а заплатитѣ на държавнитѣ служители оставатъ сжщитѣ. Презъ последнитѣ две години имаме даже въвеждане на нѣкои нови одръжки отъ заплатитѣ на тѣзи служители като еднодневенъ доходъ, задължително плащане на общинската трудова повинность въ пари и опредѣляне на една по-голяма сума въ сравнение съ миналото и пр.

Освенъ това наблюдава се и поскъпване на нѣкои вносни стоки поради увеличение на митата. Всичко това говори за едно значително влошаване положението на чиновничеството и най-вече на дребното чиновничество, чиито заплати сж, както ще видимъ долу, крайно ниски и между което се срѣщатъ твърде често по-многобройни домакинства.

Броя на всички държавни чиновници по бюджета за 1938 година, включително, тия отъ главната дирекция на желѣзницитѣ и пристани-

нищата, възлиза на 122,775 души, а общата сума на заплатитѣ на тѣзи чиновници е 3,132,983,795 лева. Сръдната заплата на единъ служителъ съгласно тия данни е крѣгло 2550 лева. При изчислението на тази сръдна заплата сѣ включени всички заплати, отъ най-голѣмата до най-малката, поради което се получава единъ сравнително високъ размѣръ сръдна заплата, което не отговаря на действителността. Грамадната маса държавни служители получаватъ сръдни заплати подъ 2000 лева, което се вижда отъ следнитѣ данни:

Месечна заплата	Брой на чиновницитѣ които получаватъ
отъ 20500 до 10540 лв.	32 души
„ 9990 „ 5000 „	2104 „
„ 4910 „ 3500 „	6568 „
„ 3420 „ 2500 „	12282 „
„ 2450 „ 2000 „	31482 „
„ 1940 „ 1500 „	25283 „
„ 1470 „ 1000 „	42897 „
„ 990 „ 600 „	748 „
Съ непоказано възнагражд.	1379 „
122775 души	

Отъ горнитѣ данни е видно, че най-голѣмата заплата за държавенъ служителъ у насъ е 20550 лв. месечно, която се получава отъ министритѣ.

Ясно е сжщо че грамадната маса отъ държавнитѣ служители—100,410 души, или крѣгло 80% получаватъ месечна заплата подъ 2500 лева, а крѣгло половината отъ държавнитѣ служители получаватъ заплати подъ 2,000 лв. Броя на държавнитѣ служители, които получаватъ заплати подъ 1500 лв. месечно е 43,645 души или повече 32% отъ всички държавни служители въ страната.

Очевидно е, че при тѣзи ниски заплати въ сравнение съ нашитѣ условия, ние имаме предъ видъ повѣстинитѣ продукти отъ първа необходимостъ на вътрешния пазаръ въ сравнение съ нѣкои западноевропей-

ски страни, тежестъта при разпределение чиновническитѣ доходи пада изключително върху нѣкои първостепенни нужди. Тѣзи нужди сѣ: жилище, храна, облѣкло. Културнитѣ нужди на българския държавенъ служителъ, въ неговата широка маса не могатъ въ никой случай да бждатъ даже отчасти задоволени при сегашния размѣръ на заплатитѣ.

Главното перо въ разходния бюджетъ на държавния чиновникъ съ заплата до 2000 лв. месечно е храната, което възлиза въ голѣмитѣ градове на около 1000 — 1200 лева месечно за едно двучленно семейство. Второто по-значително перо отъ разходитѣ е наематъ. За сжщото семейство месечния наемъ се движи между 600—700 лв.

Издрѣжката на едно градско чиновническо домакинство възлиза при задоволяване само на най-належащитѣ нужди—храна и квартира и то при най-скромни притенции—на 1800—2000 лв., колкото е месечната чиста заплата на голѣмото болшинство отъ чиновницитѣ у насъ. Ами за облѣкло, болести, културни нужди, колкото и да сѣ ограничени тѣ, отъ кжде си набавя сръдства дребниятъ чиновникъ?

За да отговоримъ на тѣзи въпроси, не можемъ да се позовемъ на статистически данни, а на наблюденията, които всѣки читателъ сигурно прави. Болшинството отъ дребнитѣ и сръдни чиновници у насъ държавни и частни прибѣгватъ систематично до заеми, за да свържатъ двата края на своя крайно ограниченъ бюджетъ. Чиновничеството у насъ права заеми за да задоволи най-насъщнитѣ си нужди. Има единъ много малкъ брой чиновници, които прибѣгватъ, защото иматъ тази възможность, до странична работа, за да подобрятъ дохода си отъ „редовната“ месечна заплата.

Иначе какъ могатъ да отговарятъ

дребните чиновници съ заплати до 2000 лв. на нужди, като снабдяване децата си съ зимни дрехи, плащане училищни такси и учебници. Могат ли да спестяват „по малко“ всеки месец, за да отговарят на тези нужди, които се явяват акутно—най-малко веднаж въ годината?—положително не.

Още през 1931/33, по време систематичното нередовно изплащане на заплатите при много държавни учреждения се създадох така наречените „чиновнически взаимопомогателни каси“, които от тогава се умножиха твърде много и развиват една „завидно кооперативна“ дейност.

Масата дребни и средни чиновници, най-вече държавни служители, не могат да съществуват без тези каси, защото те сж отдавна икономически заробени от сжщитѣ. Въ края на месеца е голѣма рѣдкост чиновникъ да получи цѣла заплата. Има единъ много голѣмъ брой държавни служители, при които учреждения съществуват „спомогателни каси“, които не получават въ края на месеца заплата нито левъ, даже заплатата имъ е изтеглена въ касата за нѣколко месеца (до колкото позволява устава на касата, при разнитѣ учреждения размѣра на кредита, който ползуват чиновниците е различно опредѣлянь) въ авансъ.

При сжщитѣ каси е въведена и твърде на широко използвана така наречената „купонна система“ за снабдяване съ почти всички необходими за едно градско домакинство артикули отъ частни търговци.

Въпреки че този начинъ на широко стоково кредитиране е много разпространенъ и безъ който голѣмия брой отъ чиновническитѣ семейства у насъ едва ли би могълъ да съществува, върху него не е никъкъ писано, сжщия не е проучаванъ и не се разполага съ данни за неговото

пълно освѣтление, макаръ че съставлява голѣмъ интересъ за нашия социаленъ животъ.

Ако се направи една анкета за ползуването на стоковъ и париченъ кредитъ само отъ държавнитѣ служители за покриване на насжщни нужди, резултатитѣ ще бждатъ сигурно поразителни. Ще се установи, че грамадната маса отъ нашето чиновничество е задължияло твърде тежко, за да се спаси отъ хроническо гладуване или улесни задоволяването на нѣкои свои насжщни нужди.

Интересно е да се подчертае, че чиновничеството у насъ дава видъ да се чувствува доволно отъ положението си или най-малко, че се е помирило съ него.

Докато въ работническитѣ срѣди се води една доста настойчива борба за подобряване на материалното положение, въпреки че една голѣма частъ отъ работницитѣ, които получаватъ надници между 60—80 лв., се намиратъ почти въ сжщото положение на чиновницитѣ съ месечни заплати подъ 1800 лв., а тяхния брой е надъ 50.000 души, нѣмаме никакви или почти никакви прояви, по които може да се сжди че чиновническитѣ срѣди у насъ издигатъ искания за подобрене на материалното имъ положение. Твърде страховито се чува нѣкои единични гласове, за повишение заплатитѣ на учителитѣ. Учителитѣ у насъ получаватъ, обаче, въ сравнение съ другитѣ държавни служители най-малки заплати.

Трѣбва ли да се смѣта, че тази „неохота“ къмъ проявяване на справедливи искания за подобрене на материалното—положение на чиновничеството, частно и държавно, особено днесъ, когато живота посжжпва бързо, се дължи на нѣкакво привилегировано положение на чиновничеството спрямо другитѣ по-слаби материално обществени слоеве? Решително не! Има други причини за това, на които

ние поради нѣкои съображения не можемъ да се спремъ. Важно е да се отбележи, обаче, че между нашето чиновничество се е загнозидилъ единъ дълбокъ и страшенъ страхъ отъ постоянно увеличаващия се брой на интелигенцията и по специално отъ интелигентнитѣ безработни. Този страхъ го сковава.

Д-ръ Д. Тошевъ.

КАПАЦИТЕТЪТЪ НА ТЮТЮНЕ- ВОТО ПРОИЗВОДСТВО ОТЪ РО- ДОПСКИЯ РАЙОНЪ.

Подъ горното заглавие югославскиятъ инженеръ-агрономъ г. М. Кажичъ е направилъ едно проучване, публикувано въ списанието „Агрономически гласникъ“, въ което се даватъ интересни сведения за тютюнопроизводството въ този районъ.

Би трѣбвало да се изтъкне, обаче, че споредъ границитѣ, които той е далъ на родопския районъ, въ неговия обсъгъ влизатъ и много други райони, които споредъ нашитѣ разбирания за Родопитѣ, не би трѣбвало да влизатъ въ него. Въ действителностъ, неговото проучване обхваща тютюнопроизводството въ Балканския полуостровъ, включвайки въ родопския районъ намиращъ се въ България, пловдивската и старо-загорски области, цѣла източна и южна Тракия, намиращи се въ гръцки рѣде и вардарската бановина, намираща се въ Югославия. Изключено е, следователно, производството на тютюнъ отъ Турска Тракия, което е, обаче, и сравнително много по-малко отъ това на родопския районъ.

Въ своето проучване г. Кажичъ изтъква, че родопскиятъ районъ заема планинскиятъ и хълмистъ дѣлъ на югоизточната частъ на балканския полуостровъ. Отъ общата повърхностъ на района (104.328 кв. километра), само 40—50% се използва за земеделіе поради планинския характеръ на мѣстността. Затова и на-

селението общо взето е много бедно.

Обработването на земята става извънредно екстензивно. Отъ годнитѣ за обработване земи се използватъ само половината, така че общо обработваемата площъ възлиза на 17 до 26% (срѣдно 22.5%) отъ общата повърхностъ на района. Останалата частъ представлява некултивирани пасбища, блата и т. н.

Вземайки предвидъ, че на едно стопанство се падатъ срѣдно по 27 декара (сметайки срѣдното семейство отъ петъ члена), както и че 5 до 15% отъ обработваемата площъ редовно остава подъ угаръ оскуждицата отъ земя се очертава още по-изразително.

70 до 80% отъ обработваемата площъ въ родопския районъ се заема отъ житни храни. Останалото е подъ угаръ (5 до 15%), зашто е съ индустриални растения (2—10%), лозя (0.5 до 2%), изкуствени ливади, овощни и зеленчукови градини и др.

Поради слабата земя, сухиятъ климатъ и нерационалното обработване, главната култура — житната, дава твърде слабъ доходъ (70—90 кгр. на декаръ), така че почти цѣлата обработваема площъ не е достатъчна за да изхрани мѣстното население.

Въпрѣки това, примитивниятъ животъ на тамошното население е бивалъ задоволяванъ съ този доходъ. Печалбарството и пжтуванията въ други райони сж доставяли оборотни капитали и сж покривали скромнитѣ му културни нужди. Съвременното стопанисване отъ страна на държавата и на частнитѣ лица, обаче, изисква по-живъ оборотъ на капитала. Печалбарството като изворъ на доходи отпадна. Поради това и преориентацията на земеделіето въ централния балкански районъ се върши въ посока на отглеждане на индустриални растения: афионъ, слънчогледъ рапица и т. н., а особено къмъ отглеждане на тютюнъ, който вече

отъ нѣколко десетилѣтия въ южнитѣ райони, а отъ 1918 г. и въ цѣлия родопския районъ, е единъ отъ най-значителнитѣ стопански фактори.

До 1912 година главниятъ носителъ на тютюневата култура въ този районъ бѣше турското население. Замѣшването му съ нови населения и производители, споредъ г. Кажичъ, е указало неблагоприятно въздействие върху качеството на тютюна, което едва презъ последнитѣ години отново се е подобрило. Производството на тютюнъ презъ последното десетилѣтие е показвало голѣми отклонения, подъ влиянието на кризата, на политически и други фактори, така че едва отъ 1934 г. въ този районъ започватъ да се произвеждатъ нормални количества и качества тютюни. Годината 1935 се взима за нормална, поради това и изчисленията на съществуващото положение сж направени за състоянието на тютюна въ 1935 г.

Състоянието на тютюневото производство, допълнено съ нѣкои други социални, демографски и стопански данни, е дадено въ следната таблица: (вж. стр. 282)

Както се вижда, отъ общо обработенитѣ земи само 0.85 до 7.4% сж заети съ тютюнъ. Съ тютюнъ, често пѣти като съ второстепенна култура, се занимаватъ всичко отъ 10 до 41% отъ населението на отдѣлнитѣ области. Въ южнитѣ райони (Тракия, Източна Македония) процентътъ на населението и на обработенитѣ земи, заети съ тютюнъ, е по-голѣмъ. Въ единични производствени центрове (Ксанти, Драма, Източни родопи, Дупница, Прилепъ и др.) този процентъ е много по-голѣмъ.

Ако бихме искали да опредѣлимъ максималнитѣ възможности за производство на тютюнъ въ родопския районъ, отъ решающее значение е увеличението на производствения капацитетъ на отдѣлнитѣ мѣстности,

което увеличение може да бжде неизмѣримо, защото плановото рационализиране и интензивиране на тютюневата култура не може да се мѣри само съ огледъ на сегашнитѣ тютюневи центрове, станали такива по случайни или спекулативни причини. Възможниятъ производственъ капацитетъ при една разумна обработка е неизмѣримо по-голѣмъ и се обуславя отъ огромнитѣ тютюневи терени и отъ милионното население на Родопския край, които днесъ само частично или никакъ не се използватъ за обработката на тютюнъ.

Населеността на родопския районъ не е много голѣма. Гъстотата на населението, особено въ ония райони, които се занимаватъ съ отглеждането на тютюнъ, се движи отъ 37 до 50 души на кв. километъръ. Това позволява още едно допълнително увеличение на населението, а посредствомъ него и повишаване капацитета на производството на тютюнъ.

Необикновено малкитѣ повърхности, които се обработватъ отъ отдѣлнитѣ производителни семейства (2.8 до 5.8 декара), и малкото количество тютюнъ, произведено отъ едно срѣдно семейство (230—332 кгр.), сж признаци, че производството на тютюнъ е обикновено практикувано като второстепенно занятие. Този фактъ е отъ решително значение и за качеството на тютюна, тъй като не позволява инвестирането на капитали и специализирането на работната сила. Увеличаването на производствения капацитетъ на родопския районъ по отношение на тютюна изисква по-голѣмо ангажиране на трудъ и капиталъ, както и по-голѣмъ брой професионални производители на тютюнъ.

Отъ горното изложение се вижда, че всички фактори, които опредѣлятъ производствения капацитетъ и рационализацията на тютюневото про-

Тютюневата култура въ родопския районъ 1935 г.

Область	Съ обработка на тютюнъ се занимаватъ			Капацитетъ на района				Капацитетъ на семейств.	
	Семейства	Жители	%	Хектара	% отъ обраб. площъ	Кгр. на 1 хект.	Всичко кгр.	Декара	Кгр.
Гърция:									
Тракия	18.127	90.635	28%	7.882	5	528	4.151.584	4-3	230
Македония	77.412	387.060	25%	45.135	7.4	552	24.869.684	5-8	322
Всичко	95.539	477.695	26%	53.017	7%	550	29.021.268	5-5	303
България:									
Пловдивска	28.531	142.655	17%	10.173	3	869	8.837.373	3-5	309
Старо-Загорска	44.594	222.850	41%	13.472	3.4	761	10.251.285	3-0	230
Софийска	25.054	125.270	40%	8.892	5.2	934	8.311.766	3-5	332
Всичко	98.179	490.775	30%	32.537	3.6	842	27.400.242	3-3	280
Югославия:									
Вардарска бановина	21.407	107.035	10	5.888	0.85	1114	6.559.884	2-8	306
А всичко	215.125	1.075.505	24%	91.442	4%	688	62.981.776	4-2	292

Забележка: Старозагорският районъ е пресмѣнатъ безъ района на Нова-Загора (Кавакли — Нова-Загора).

изводство, а именно, природни, социални и стопански, сж ангажирани твърде слабо въ родопския районъ, поради което и неговитѣ възможности за засилване на производството на тютюнъ въ количествено и качествено отношение, сж на практика неограничени.

БРЕМЕТО НА ВЪНШНИТѢ НИ ДЪРЖАВНИ ДЪЛГОВЕ.

Токущо излизлиятъ отъ печатъ Отчетъ на Главната дирекция на държавнитѣ и на гарантиранитѣ отъ държавата дългове за 1937 г. дава поводъ да се спремъ на въпроса за действителното ни дългово бремѣ, понесено до сега и предстоящо за понасяне въ бъдаще. Това е единъ измежду най-сериознитѣ въпроси за нашето народно стопанство, защото заемитѣ и тѣхното бремѣ предопредѣлятъ мѣстото ни въ свѣтовната стопанската конюнктура въ най-голѣма степенъ.

За правилното освѣтление на този

крайно важенъ проблемъ за държавнитѣ ни финанси, за девизната ни политика и за народното ни стопанство изобщи сж необходимими нѣколко думи за естеството на поеманитѣ отъ насъ дългове.

Още самото освобождение налага на младото княжество окупационенъ дългъ къмъ Русия. Такъвъ е наложенъ и на Източна Румелия. Съединението прехвърли всички дългове на източна Румелия върху съединеното княжество. Източна Румелия бѣше обременена освенъ съ окупационенъ дългъ, още и съ даждие и годишна данъ къмъ Турция. Когато презъ 1908 год. обявихме независимостта, възложенъ ни бѣше турскиятъ окупационенъ дългъ къмъ Русия. Иначе Турция щѣше да воюва съ насъ. Така, по този начинъ се оформиха тѣй нареченитѣ дългове по създаването на българското княжество и царство. Положението на този редъ дългове е следното:

Дългове, свързани с обявяване на независимостта ни, в златни лева	Номинална сума	Изплатено до 1937 г. вкл.	Отъ изплатеното		Забележка
			Лихви и др. разн.	Погашения	
1. Окупационен дълг на княжеството	26,4	26,4	—	26,4	погасенъ
2. Окупационен дълг на Изт. Румелия	26,4	6,9	—	6,9	висящъ
3. Даждие на Изт. Румел.	10,9	10,9	—	10,9	погасенъ
4. Годишна данъ на Изт. Румелия	—	63,9	—	63,9	"
5. Отстъпени на Турция при „Съединението“ лихви и други	—	26,6	26,6	—	"
6. Дълг къмъ Русия (1909 г.)	82,0	11,3	9,7	1,7	висящъ
Всичко	145,7	146,0	36,3	109,8	

на младото княжество разбираха, че желѣзопътнитѣ съобщения сѣ основното условие за стопанския и културенъ прогресъ на страната, затова насочваха вниманието си къмъ откупуването на заваренитѣ ж. п. линии и къмъ постройката на нови. Понеже държавата не разполагаше съ пари за целта, оставаше откритъ пътятъ къмъ заеми. Така се оформи втората група заеми за ж. п. строител-

Остатъкътъ по окупационния дългъ ство. Тѣ сѣ известни още подъ на бившата Източна Румелия се води името нѣмски заеми (австрийски банки). Положението на сѣщитѣ е след-

жавнитѣ и на гарантиранитѣ отъ ното: (вж. стр. 284).
държавата дългове въ книжни рубли На 31. XII 1937 год. заемътъ 1892 на сума 3,618,250. Остатъкътъ по год. е показанъ на сума 91,748,620 дълга 1909 г. се води въ френски лева (споредъ валоризационната спогодба отъ 1926 год. равни на 3·4 милиона златни лева).

Последното десетилѣтие отъ миналия вѣкъ е запомнено съ лошитѣ си реколти, та бюджетнитѣ дефицити стигнаха застрашителни размѣри. Тѣкмо тогава се проектираше реорганизацията на армията. По тѣзи две причини се оформи третата група дългове, наричани още френски заеми, понеже сѣ сключвани при френски банки. Само заемътъ 1909 год. е сключенъ пакъ отъ австрийски банки. Положението на тази група заеми е следното: (вж. стр. 284)

Освободеното княжество нѣмаше Валозираниѣ презъ 1926 год. заеми отъ 1902, 1904, 1907 и 1909 год. сѣ показани на 31. XII. 1937 год. последователно 77·5 милиона златни лева, 76·5 милиона златни лева, 122·3 милиона златни лева и 73·5 милиона лева.

Следъ 1912 година навлѣзохме въ единъ сравнително дълъгъ воененъ пе-

Заеми, въ милиони златни лева	Номинална сума	Ефективна сума	Изплатено до 31.XII.1937 г.	Отъ изпла- теното		Забележка
				Погашения	Лихви	
6% заемъ 1888 г.	46,8	46,8	92,3	46,8	45,5	погасенъ 1907 г.
6% " 1889 г.	30,0	25,7	58,0	30,0	28,0	" 1907 г.
6% " 1892 г.	125,0	108,9	196,3	65,8	130,5	валориз. 1926 г.
6% авансъ 1897 г.	10,0	8,4	10,6	10,0	0,6	погасенъ 1898 г.
6% " 1898 г.	10,0	8,4	10,7	10,0	0,7	" 1899 г.
5% вр. заемъ 1898 г.	3,7	3,7	4,0	3,7	0,3	" 1899 г.
5% следъ " 1899 г.	39,5	35,2	42,0	39,5	2,5	" 1902 г.
Всичко	265,0	237,1	413,9	205,9	208,1	

риодъ, който ни наложи колосални разходи. Голѣмата частъ отъ тѣхъ се посрѣща чрезъ външни заеми. За Балканската война заемитѣ бѣха сключвани въ Франция, Русия и Австрия, а за голѣмата война заемитѣ

Заеми, въ милиони златни лева	Номинална сума	Ефективна сума	Изплатено до 31.XII.1937 г.	Отъ изпла- теното		Забележка
				Погашения	Лихви	
6% заемъ 1900 г.	25,0	22,3	28,6	25,0	3,6	погасенъ 1902 г.
Краткосроченъ заемъ 1901 г.	4,0	4,0	4,0	4,0	—	" 1902 г.
5% заемъ 1902 г.	106,0	86,4	106,6	10,3	96,3	валориз. 1926 г.
5% заемъ 1904 г.	100,0	82,0	87,9	7,5	80,4	" 1926 г.
4 1/2% заемъ 1907 г.	145,0	123,3	99,5	5,8	93,7	" 1926 г.
4 1/2% заемъ 1909 г.	100,0	86,0	52,8	4,5	48,3	" 1926 г.
Разлика въ курса и други разноси	—	—	104,0	—	104,0	
Всичко	480,0	404,0	483,4	57,1	426,3	

бѣха сключвани въ Германия и само отчасти въ Австрия. Положението на тази четвърта група заеми е следното: (вж. стр. 285)

Войнитѣ 1912/18 години сж ни ангажирали 1 милиардъ 238 милиона зл. лева външни заеми, отъ които на ржка сж получени 1 милиардъ 136 зл. лева. Срецу тѣхъ сме броили кржгли 4 милиона зл. лева въ брой и кржгло 2 милиарда 230 милиона зл. лева въ стоки и оставаме длжници на Diskonto съ сумата 7·3 милина зл. лева (споредъ спогодбитѣ). Включени сж въ репарационнитѣ ни задължения и, следователно, анулирани сж нашитѣ дългове къмъ Германия и Австро-Унгария на сума 711 милиона златни лева, а сж анулирани наши вземания по аванса ни на Reichsbank и по доставени на Герма-

ния храни и други стоки на обща сума 2,229,9 златни лева. Загубата ни въ полза на Германия се равнява на 1,518,8 златни лева.

Войнитѣ завършиха съ миренъ договоръ и произтичащи отъ него спогодби, които ни наложиха колосални задължения съ характеръ на контрибуции. Тѣхъ ги смѣтаме като пета група дългове. Положението на сжщитѣ е следното: (вж. стр. 286)

Подъ формата на различни видове военни контрибуции по войната 1915/1918 год. сме изплатили 134·6 милиона зл. лева въ брой и сме загубили 3,674,4 милиона зл. лева въ натура. Общата ни загуба се равнява на 3,809,0 милиона зл. лева. Къмъ нея следва да прибавимъ и чистата загуба отъ нашитѣ съюзници на сума 1,518,8 милиона зл. лева. Въ такъвъ

Дългове, въ милиони златни лева	Номинална сума	Ефективна сума	Изплатено до 31.XII.1937 г.	Отъ изпла- теното		Забележка
				Погашения	Лихви и други	
1. Съкр. бонове 1913 на Banque de Paris etc.	75,0	60,0	19,0	17,3	1,7	изплатени 1926
Разлика въ курса	—	—	25,2	—	25,2	—
2. Съкр. бонове 1913 на Banque d' Escompte, Петроградъ	27,7	22,2	—	—	—	висящъ
3. Съкр. бонове 1913 на Wiener Bankverein	30,0	24,0	30,0	30,0	—	погасенъ 1915
4. Авансъ отъ Diskonto 1915	120,0	100,8	21,9	—	21,9	включ. въ дълга
5. " " " 1916	150,0	126,0	18,0	—	18,0	къмъ Diskonto
6. Дългъ къмъ " 1929	17,0	17,0	12,9	7,5	5,4	1929
7. Авансъ отъ съюзнитѣ правител- ства 1915	200,0	168,0	—	—	—	включ. въ ре- парациитѣ
8. Ежемесеченъ заемъ отъ сжщитѣ 1915/18	261,0	261,0	—	—	—	
9. Дългъ по военни доставки 1915/18	250,0	250,0	—	—	—	
10. Дългъ срещу аванса на Reichsbank 1918	82,5	82,5	106,1	82,5	23,6	
11. Дългъ къмъ "Източнитѣ желѣз- ници" 1916	25,0	25,0	1,0	—	1,0	анулирани
12. Наши вземания отъ съюзниците за храна и др.	—	—	2.229,9	—	2.229,9	
Всичко	1.238,2	1.136,5	2.464,0	137,3	2.326,7	

случай войната 1915/1918 год. ни е ошетила съ 5,327,8 милиона зл. лева срещу едно наложено задължение отъ 3,575,6 милиона зл. лева. Не само че сме изплатили много повече отъ наложеното, но остава да дължимъ още 90,5 милиона зл. лева.

Колосалното изтощение по всички линии на стопанския ни животъ, което войнитѣ ни причиниха, можеше да се лѣкува само чрезъ външни заеми. И действително такива бѣха сключени презъ 1926 год. (7% заемъ, за настаняване на бѣжанцитѣ) и презъ 1928 год. (7½% стабилизационенъ заемъ). Сключени сж подъ покровителството на Обществото на народитѣ. Положението на тази шеста група заеми, е следното: (вж. стр. 236).

Срещу полученитѣ на рѣка 197,5 милиона зл. лева сме броили общо 184,9 милиона, значи, заетитѣ суми сж почти изплатени и оставаме длъж-

ници съ още 140,8 милиона зл. лева. Следъ 1931 год. и до днесъ правихме и правимъ държавни доставки изъ чужбина на кредитъ, но общата сума не е още установена или поне не може да се види въ отчетитѣ на дирекцията. Затова ще се задоволимъ съ изброенитѣ до тука външни дългове.

Общата картина на всички дългове, пресмѣтани по групи, ще бжде следната: (вж. стр. 287)

Срещу поети общи задължения отъ 5 милиарда 926 милиона златни лева (крѣгло 160 милиарда днешни лева) сме броили въ пари и въ стоки 7 милиарда 730 милиона зл. лева (крѣгло 209 милиарда днешни лева) и оставаме длъжници съ 600 милиона зл. лева (крѣгло 16 милиарда днешни лева). Съ други думи, следъ като до 31. XII. 1937 год. сме броили 49 милиарда днешни лева повече, от

Наложени задължения въ милиони златни лева	Номинална сума	Изплатено до 31.XII.1937 г.	Отъ изпла- теното		Остатъци споредъ валоризац. спогодба 1926
			Погашения	Лихви и разноски	
Репарации	2,250,0	28,4	0,3	28,2	фактич. анулирани 1932 г.
Окупационенъ дългъ	25,0	2,6	2,0	0,6	фактич. анулирани 1930 г.
Арбитражни дългове	8,5	5,5	0,7	4,8	4,5
Жонксиянъ—Салоникъ	5,6	5,8	4,6	1,2	0,3
Ориентаъ—Табако	2,0	2,8	2,0	0,8	1,5
Деклозиеръ	2,5	4,5	0,5	4,0	остатъкътъ изплат. въ натура
Реституции	40,0	0,1	0,1	—	84,2
Спогодба Молловъ—Кафандарисъ	104,4	16,3	6,1	10,2	остатъкътъ изплат. въ натура
Къмъ Югославия	61,2	8,6	8,6	—	остатъкътъ отлож. съ мораториумъ —Хувъръ
Къмъ Румжния (секвестри)	3,4	2,1	1,7	0,4	—
Къмъ Италия	0,4	0,1	0,1	—	—
Разлика въ курса	—	67,7	22,6	45,1	—
Поетъ отъ насъ Отомански дългъ	1,072,5	—	—	—	още неоформенъ официално
Всичко	3,575,6	134,6	47,0	87,6	90,5
Къмъ тѣхъ изплатено:					
Стойността на бойнитѣ и небойни материали и др.	—	3,527,8	—	—	
За подържане на съглашен. войски	—	65,6	—	—	
На Югославия и Гърция се припадатъ части отъ нашитѣ дългове	—	9,4	—	—	
Реституции и други въ натура	—	50,0	—	—	
Секвестъръ въ Англия	—	14,8	—	—	
10% въ брой на гръцкитѣ емигранти	—	6,8	—	—	
А всичко	3,575,6	3,809,0	3,721,4	87,6	90,5

Въ милиони зл. лева	Номинална сума	Ефективна сума	Изплатено до 31.XII.1937 г.	Отъ изпла- теното		Остатъкъ спо- редъ спогодб.
				Погашения	Лихви	
Бѣжански заемъ	82,9	72,7	78,2	41,6	36,6	45,9
Стабилизационенъ заемъ	138,1	124,8	81,1	5,3	75,8	94,9
Разлика въ курса	—	—	25,6	13,2	12,4	—
Всичко	221,0	197,5	184,9	60,1	124,8	140,8

Групи дългове, въ мил. зл. лева	Номинална сума	Ефективна сума	Изплатено до 31.XII.1937 г.	Отъ изплатеното		Остагъкъ на 31.XII.1937 г.
				Погашения	Лихви и други	
I група	145,7	145,7	146,1	109,8	36,3	8,4
II "	265,0	237,1	413,9	205,8	208,1	3,4
III "	480,0	404,0	483,4	57,1	426,3	349,8
IV "	1.238,2	1.136,5	2.464,0	137,3	2.326,4	7,3
V "	3.575,6	3.575,6	3.809,0	3.721,4	87,6	90,5
VI "	221,0	197,5	184,9	60,1	124,8	140,8
Всичко	5.925,5	5.696,4	7.501,3	4.291,5	3.209,8	600,2
Разлика между ном. и ефект.	—	—	229,1	—	229,1	—
Обща сума	5.925,5	5.696,4	7.730,4	4.291,5	3.438,9	600,2

колкото е поетото номинално задължение, оставаме длъжници съ още 16 милиарда днешни лева. Не може отъ сега да се предполага, съ колко лихви и други разноси ще ни обременятъ тѣзи длъжници 16 милиарда днешни лева.

ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

НОВАТА СТОПАНСКА ПРОГРАМА НА РУЗВЕЛТЪ.

Въ своето послание до Конгреса (американското народно събрание), президентътъ на Северо-американската република, г. Рузвелтъ иска особено настоятелно участието на частнитъ капитали въ националната кампания за създаване работа на всички безработни, прамахването на несправедливитъ данъци и облекчаване данъчното бреме на онѣзи дребни търговски предприятия, чиято стопанска дейностъ сега е спъвана отъ тежкитъ данъци.

Г-нъ Рузвелтъ е казалъ, че въ съвмѣстна работа съ държавата, частнитъ стопански предприятия могатъ да направятъ и развитието интензивна индустриална дейностъ. Отъ своя страна, той обещава, че ще направи предложение на Конгреса да насърчи работата на частнитъ капитали, които ще могатъ да взематъ масово участие въ строежа на жилища.

Малкитъ стопански предприятия ще бждатъ проучени и подложени на такова данъчно облагане, което

ще имъ осигури равни възможности за състезаване съ мощнитъ стопански конкуренти. Противокартелнитъ закони ще преследватъ всѣкакви монополистически опити.

Що се отнася до данъчното облагане, комиситъ на Конгреса сж отдавна заети съ проучвания на несправедливоститъ въ данъчнитъ закони, които ще бждатъ отстранени постепенно. Г-нъ Рузвелтъ декларира, че всѣко измѣнение въ данъчното облагане не ще се извърши за чисто спекулативни печалби съ работата на капитала. Преди всичко съ тѣзи облекчения се цели действителното развитие на всички производствени предприятия.

Американскитъ желѣзници и другитъ обществени стопански предприятия ще бждатъ проучени най-внимателно, тъй като неразумното имъ финансово подпомагане отъ държавата въ близкото минало прави много трудно разрешението на всички тревожни въпроси, свързани съ тѣзи предприятия.

Има положителни указания, че г. Рузвелтъ работи енергично да спре

сегашния упадък и застой в стопанската дейност. Пътят за едно постоянно стопанско възстановяване в Щатите е трасиран умъло. Сегашният стопански застой не може да се сравнява с онзи през 1929 год., казва г. Рузвелт, но нашата временна задача е да засилим потока на частни капитали в стопанството, за да се създаде работа за всички.

Обръщайки се към американското земеделие, г. Рузвелт говори, че съизработването на новата земеделска програма Конгреса ще има предвид всички важни проблеми, засягащи плодородността на почвата и стопанското благосъстояние на земеделците и консуматорите. На консуматорите ще се осигури същата протекция срещу недостатъчното производство в годините на оскудица, която и на земеделците се дава срещу свръхпроизводството в годините на изобилието.

Както се очакваше, г. Рузвелт настоява за бърза реорганизация на държавния административен апарат в интереса на ефикасността и по линията на модерната стопанска административна практика. Но г. Рузвелт предупреждава, че това буквално не значи осигуряването на най-големи икономии в разходите на държавата.

Въ своето послание до Конгреса, г. Рузвелт настоява за учредяването на областни планови съвети, които ще работят за запазването и развиването на националните ресурси.

Спирайки се на проблемата за труда, той казва, че бързото действие от страна на Конгреса е от голямо значение, стига надниците и заплатите, както и покупателната мощ, да се поддържат винаги на високо ниво, за да се парализира окончателно дейността на опасните разрушителни фактори в общата и

индустриална стопанска дейност. Най-после, г. Рузвелт иска въ своето послание щото вътрешната търговия да бъде контролирана по такъв начин, че детският труд и предлагането на евтина работна ръка от някои общини, които желаят да привлечат при себе си някои индустрии, да бъдат направени невъзможни.

Уолъ Стрийт се е противопоставил на тази социална политика на г. Рузвелт. Финансистите и стопанските дейтели от банковия квартал на Ню-Йорк искат намаляване на данците върху неразпределените печалби на индустриите и върху капиталите.

ПРОБЛЕМАТЪ ЗА СУРОГАТИТЕ НА СУРОВИТЕ МАТЕРИАЛИ.

Изглежда, че големите очаквания, които сж се възлагали на изкуствената вълна, не сж се оправдали напълно. Въ едно швейцарско списание се коментират известни събития, които през последните месеци заплашват дори да преустановят по нататъшното производство на изкуствена вълна. Действително, преди известно време производството на изкуствена вълна, която се изработва от дървен материал, е било силно увеличено, така че през 1938 година то е достигнало до 150.000 тона, срещу 12.580 тона през 1933 година. Точно една трета от това количество се пада на Германия. Задържането на производството на тази висота, или увеличението му, обаче, не е възможно, тъй като оскудицата на дървен материал в Германия е толкова голяма, че създава големи грижи на отговорните власти.

Не само че производството на изкуствена вълна изисква разходването на големи количества дървен материал, но дървото днес е крайно необходимо и за производството на изкуствена коприна, за увеличените

строежи и за въоръженията и най-после за добиването на други сурогати, като напримъръ изкуственъ бензинъ и гума (последнитъ се добиватъ отъ вжглища, но затова пъкъ въ новооткрититъ рудници се употрѣбаватъ огромни количества дървени материали за конструктивни цели). И не само, че Германия е изразходвала до сега много повече дървета, отколкото може да си достави отъ собственото производство, но и вносътъ на дървенъ материалъ се увеличава всѣка година. Презъ 1936 г. Германия е платила 153 милиона райхсмарки за вносъ на дървенъ материалъ, което твърде силно засяга нейнитъ девизни резерви. Едно друго неудобство се открива и въ това, че въ връзка съ тази оскъдица се е стигнало и до намаляване или преустановяване износа на производства, които сж непосредствено зависящи отъ дървения материалъ, като напримъръ ротационната и друга хартия. Това подбиване на износа влошава още повече девизния балансъ на Германия.

Що се отнася до проблема за изкуствената вълна, интересно е да се припомни, че странитъ, разполагащи съ огромни горски богатства, каквито сж напримъръ Швеция и другитъ скандинавски държави, не сж пристъпили къмъ издигане на фабрики за производство на изкуствена вълна, нито мислятъ да правятъ такива, а изнасятъ своя дървенъ материалъ, като съ полученитъ девизи си купуватъ истинска естествена вълна, чието производство е още 10 пжти по-голѣмо, отколкото е производството на изкуствената вълна въ свѣта. Освенъ това, въ действителностъ изкуствената вълна е само наполовина изкуствена, понеже представлява отъ себе си смѣсъ отъ „вистра“ (произвеждана отъ дървенъ материалъ) и естествена вълна.

Германия вижда, че е много не-

разумно отъ нейна страна, като е пристъпила къмъ производството на единъ сурогатъ, като съ това се е свързала съ двойна зависимостъ отъ чужбина, и то единиятъ пжтъ при вноса на дървения материалъ и вториятъ: при вноса на естествена вълна, която сжщо участвува въ изработването на изкуствената. Поради това се започна и преработването на „вистра“ съ домашни сурови материали, като напримъръ съ ленъ. И тукъ, обаче, се появяватъ мъжнотии. Нѣмскитъ лѣкари сж установили, че тѣзи тъкани обвиватъ кожата като лека гума, т. е. тѣ сж непроницаеми и поради това прѣчатъ на дишането и на провѣтриването на кожата. Вследствие на това, бързо се достига до кожни възпаления и разпадане на епидермиса. Освенъ това, тѣзи тъкани не държатъ топло. Ако се желае „вистра“ да се употрѣби като полезна тъканъ, тогава тя би трѣбвало да бжде примѣсена съ преобладаващи количества естествена вълна.

Единъ опитъ да се напредне въ това отношение е и производството на вълна отъ млѣко („ланита-вълна“). Свѣтовното производство на казеинъ досега е било едва достатъчно да покрие индустриалния разходъ на тази материя за производството на галалитъ, на разни хранителни предмети и на лѣкарства. Освенъ това въ последно време казеинътъ се употрѣбява и при производството на лакове и аероплани. Ако следователно, сега се пристъпи и къмъ изработване на текстилни произведения отъ казеинъ, който не се намира въ неограничени количества, ще трѣбва да се намѣрятъ сурогати за него въ досегашнитъ производства, въ които е билъ употрѣбяванъ, ако не се предвижда изобщо прекратяването на тия производства. Но понеже отдѣлнитъ страни не могатъ и не желаятъ да дадатъ своя казеинъ за производство

на текстилни материали, то въ търсенето на нови сурогати се е стигнало до употребата и на „рибни бълтъчини“. До сега тия бълтъчини се употребяваха въ Германия за приготвянето на цѣлъ низъ предмети, които служатъ за храна (намѣсто яйца, като брашно за сладкиши, за майонеза и други хранителни предмети). Сега се пристъпва къмъ производството на влакна отъ тѣзи бълтъчини, които сж получили името „викингъ-влакна“, а най-новата изкуствена вълна носи името „рибена вълна“. Въ връзка съ тѣзи най-нови индустрии, обаче, се надигатъ протеститѣ на земеделскитѣ кржгове, които досега използваха рибенитѣ отпадъци за производството на рибено брашно, което се употребява за изхранване на добитъка. Този трагикомиченъ случай показва затрудненията, а по-нѣкога безмислицата на проблема за сурогатитѣ. Понеже всѣки отпадъкъ вече отдавна има своето предназначение, то всѣко негово ново използване предизвиква нужда отъ нови сурови материали, и химичитѣ ще се въртятъ поради това въ единъ затворенъ кржгъ, докато стопанскитѣ водачи не видятъ, че все пакъ най-удобно е дрехитѣ да се правятъ отъ естествена вълна, а сладкишитѣ да се мѣсятъ отъ пшеничено брашно, вмѣсто отъ рибешки бълтъци.

К.

ЖИТНАТА ПРОБЛЕМА

Отъ нѣколко години насамъ за насъ съществува сериозна житна проблема. Когато реколтата е голѣма, озадачаваме се за покриване на загубитѣ отъ износа, който Дирекцията на Храноизноса прави по нискитѣ международни цени. Когато реколтата е бедна, озадачаваме се за изхранването на населението.

Въ всѣки случай нашата система за валоризиране на житото ни е позната, защото сме ѝ съвременници.

Поучително ще бжде, все пакъ, ако направимъ единъ прегледъ на подобни системи и другаде. Вземаме Германия, като типъ на вносителъ, който иска да засили собственото си производство, Швейцария, като типъ на постояненъ вносителъ и Съединенитѣ щати, като типъ на износителъ.

РЕГУЛИРАНЕТО НА ТЪРГОВИЯТА СЪ ЗЪРНЕНИ ХРАНИ ВЪ ГЕРМАНИЯ

Намѣсата на държавата въ стопанския животъ презъ 1933 година се съвпада съ една много добра реколта. Още реколтата 1932/33 год. бѣше толкова добра, че запаситѣ отъ мѣстното производство и внесениѣ количества храни не можаха да бждатъ изконсумирани. Реколта 1933/34 се получи рекордна за следвоенното време не само качествено, но и количествено. Поради добритѣ реколти и запаситѣ, отъ които се залегнаха, вноса на зърнени храни можеше да се ограничи до крайностъ. Мѣркитѣ, които бѣха взети, съществено се различаваха отъ мѣркитѣ, вземани отъ преди идването на Хитлеръ на властъ. Влиянието върху пазара чрезъ доставка отъ страна на държавата, както ставаше презъ по-раншитѣ кризисни периоди, се изостави. Възприе се директното регулиране на ценитѣ. Вземайки за база положението на затвореното национално стопанство, търсѣше се главно производствената цена. Следъ опредѣлянето на цената, количеството се контингентира на мелницитѣ и отъ тамъ на хлѣбопекарницитѣ и търговцитѣ на брашна, като по тоя начинъ се затвърди цената и се осигури пласмента на производителитѣ. Покровителственитѣ цени трѣбваше да задължаватъ мелницитѣ да държатъ по-голѣми складове на разположение, за да сж въ състояние да закупуватъ всичкитѣ предлагани имъ храни. Понеже това не бѣше направено, то усиленото

предлагане, предизвикано отъ излишъците поради много добрата реколта, предизвикаха спадане на цената. Тогава се прибегна до определянето на покупната цена отъ производителитъ за търговцитъ и отъ тѣхъ за мелницитъ, като се намали посрѣдническата печалба. Прибегна се и до интервенция върху цената на едрата търговия съ брашна. Така, къмъ завършването на първата стопанска година, се дойде до урегулирването ценитъ на хлѣбнитъ зърнени храни, което обхващаше производителитъ, търговцитъ и мелничаритъ.

Реколтата 1934 година бѣше срѣдна. Производството на хектаръ бѣше по-малко. Особено реколтата на овеса бѣше много слаба, което указа своето влияние за следващата година. Обработваемата площъ съ овесъ се значително намали. Това намаление се отрази зле върху запаситъ отъ фуражъ, понеже тѣ и безъ това бѣха малко поради слабата реколта на сѣното. За да се задоволи нуждата отъ фуражъ, трѣбваше частъ отъ ржжъта да се употреби за фуражъ. Ако не бѣше голѣмата нужда отъ фуражъ, запаситъ отъ пшеница и ржжъ сигурно биха били достатѣчни за изхранването на населението. Въ края на краищата изхранването на населението и добитъка се задоволи отчасти чрезъ намалената консумация, чрезъ употреба на зърнени храни за фуражъ и чрезъ вносъ отъ чужбина. Вмѣсто предполагаемитъ излишѣци отъ около 300000 тона, въ края на годината стана нужда да се внесе нето 1.2 милиона тона зърнени храни. Това положение се създаде и поради факта, че неможаха да се реализиратъ предвижданитъ икономии. При това положение настѣпи новата стопанска 1934/35 година, която указа влияние върху мѣркитъ на правителството за задоволяване нуждитъ на стопанството съ хранителни и фуражни запаси.

Докато презъ 1933/34 година намѣсата клонѣше къмъ защита на производителитъ, за да се запазятъ високитъ цени, презъ 1934/35 година намѣсата клонѣше къмъ защита главно на консуматоритъ и въобще на продоволствието. Докато за 1933/34 година важеше определената минимална цена, подъ която не можеше никой да купува зърнени храни отъ производителитъ, за 1934/35 година се приложи твърдата цена. Отне се свободата на конкуренцията въ пазаря. Цената се определя независимо отъ количеството на производството или на търсенето и предлагането. Тя се определя отъ Райхснереищандъ въ зависимостъ отъ производственитъ разноски на германското земеделско стопанство. Твърдата цена засегна пшеница, ржжъ, ечмикъ, овесъ, брашно и трици. За различнитъ провинции цената съ малки отклонения бѣше различна, въ зависимостъ отъ отдалечеността имъ отъ голѣмитъ консумативни центрове. Търговцитъ закупуватъ хранитъ отъ производителитъ и ги продаватъ на мелничаритъ по определенени цени, като за себе си запазватъ известенъ, определенъ отъ закона, процентъ, който служи за покриване разноскитъ по манипулирането, печалбата на капитала и като рамка, въ която може да става конкуренцията. За защита на консуматоритъ се определя и твърда цена на петъ вида народенъ хлѣбъ.

Въ различното време цената е различна като презъ производствения сезонъ тя е най-ниска, а колкото по-късно се продава храната, цената се повишава, като включва всички манипулационни разноски и наеми, които биха се платили, ако храната се закупи презъ лѣтото. Това се прави и съ цель да нѣма презъ лѣтото и есенъта претрупано предлагане. Изготвятъ се месечни таблици за всички храни, като се има предъ

видъ да нѣма много голѣми разлики въ ценитѣ между единъ и други месеци. За различнитѣ произведения въ различнитѣ провинции ценитѣ сж сжщо различни, съобразно съ съ условията за поминѣка на населението и близостѣта на пазаритѣ. Тамъ, кждето производителитѣ сж много облагодетелствувани съ добъръ поминѣкъ и близки пазари, близкитѣ търговци и мелничари, закупвайки храната на по-ниски цени, заплащатъ допълнителна такса—премия, която се събира въ специаленъ изравнителенъ фондъ. Отъ него се плаща премия на ония мелничари, които закупватъ храна отъ отдалечени краища съ по-голѣми транспортни разноски.

Стабилизирането цената на хлѣбни тѣ зърнени храни внесе смущения въ пазаря. Стана ясно, че твърдата цена трѣбва да се приложи и за другитѣ земеделски култури, за да може да се осъществи проектираното регулиране дохода на земеделското стопанство и да се ограничатъ мжнотинитѣ по прехранага.

Обърна се сериозно внимание на посрѣдническата търговия съ зърнени храни, като се намали до минимумъ разликата между покупната цена отъ производителя до продажната цена на консуматора. Затова се наложи да се ограничи свободата на продажба отъ производителя за да се насочи продажбата само натамъ, накждето може най-евтино да достигне до консуматоритѣ,

Въ тая нова обща стопанска целъ се наложи да се взематъ и други мѣрки. Така се дойде до окончателната намѣса въ мелничарската и хлѣбопекарската индустрии, кждето се образуваха свързани опредѣлени цени. Реколтната 1934/35 год. завърши съ характерната система на строго опредѣлени цени въ цѣлиятъ секторъ на зърненото производство и консумацията на храни, брашна и хлѣбъ. За да се достигне до една

релативно естествена цена при производителитѣ, мелничаритѣ и хлѣбаритѣ, прибѣгваше се до контингентирането. Така се предвядваше пазара отъ претрупвания или отъ липса въ търсенето и предлагането. Реколтната 1934/35 год. се характеризира главно като организационна за продовлствието на германското стопанство съ хранителни продукти.

Реколтнитѣ години 1935/36 и 1936/37 дадоха сжция резултатъ както 1934/35 години. Последвалото намаление на засѣтата площъ съ пшеница отъ реколта 1934/35 бѣше отчасти компенсирано съ повишеното производство на хектаръ отъ реколта 1935/36 година. Употрѣбата на зърнени храни за фуражъ продължи и тая година.

Поради ограничението на вноса, при увеличени нужди за консумация, заваренитѣ запаси се намалиха съ около 1.5 мил. тона. Реколта 1936/37 се указа сжщо срѣдна. Употрѣбата на зърнени храни за фуражъ продължи, запаситѣ се привършваха, и се наложи да се внесатъ отъ чужбина доста голѣми количества храни. Това постоянно намаляване на запаситѣ поради срѣднитѣ реколти и почти намаляващи се засѣти площи съ зърнени храни налагаше да се продължи системата навмѣшательство, установена отъ по-раншнитѣ реколтни години. Имаше само нѣкой измѣнения и допълнения въ политиката на ценитѣ 1935/36 година, обаче тѣ запазваха винаги основната линия на продължена тенденция на твърди свързани цени, които обхващаха всички разклонения на мелничарската и хлѣбопекарна индустрии.

Едно сжщественно подобрене се внесе въ контингентната система за доставкитѣ. Контингентирането се доусвършенствува и разшири отъ Априль 1937 година за всички доставки на зърнени храни. Къмъ началото на 1937/38 година изрично се

забрани употребата на зърнени храни за фуражъ. Въ връзка съ описаното до сега организиране на пазаря за зърнени храни създаде се единъ особенъ чиновнически апаратъ, който регулираше пазаритъ и се видоизмѣняше или по право се разширяваше крачка по крачка върху всички клонове, свързани съ прехраната. Тоя апаратъ най-напредъ засягаше производителитъ и мелничаритъ. Въ 1934/35 година се разшири, като обхващаше всички стопански степени—отъ производството до консуматора. Само за мелничарската индустрия се даваше частична самостоятелностъ, която бѣше окончателно премахната презъ реколтната 1936/37 година,

Организирането на прехраната отъ 1933 година насамъ съществено се отличава отъ дотогавашната организация. До 1933 година държавата се намѣсваше само инцидентно въ кризисни периоди, по нѣкога само въ известни провинции. Основата бѣше напълно свободното частно стопанство. Интервенцията се извършваше отъ полудържавни органи, каквато бѣха „Германското дружество за зърнени храни“ и акционерното дружество за „Зърнена индустрия и посрѣдничество“. На мѣстото на тия полудържавни органи дойде единъ новъ всеобхващащъ апаратъ съ определена организация и цели. Тоя апаратъ имаше вертикална организация, ръководство и самоуправление, нареченъ институтъ по прехраната или Райхсхеерщандъ. Тоя институтъ обединява всички участници, безразлично чиновници или частни лица, които сж заети прѣко въ продоволствието по прехраната на страната. Къмъ него принадлежатъ не само производителитъ, но и търговията съ земеделски произведения, обработващитъ и преработващитъ земеделски произведения, кооперациитъ и специалнитъ (тъй наречени пазарностопански) съюзи. Мѣстнитъ организации на

всѣки отдѣленъ клонъ се обединяваха въ главни пазарни съюзи. Въ всички пазарно стопански формации преобладава ръководниятъ принципъ. Държавното ръководство се упражнява чрезъ министра на прехраната, който има контролни функции. Министрътъ на прехраната определя целитъ на политиката и начинитъ за тѣхното провеждане.

Когато мѣстното производство не достига и се прави вносъ по предварително определени контингенти, внесеното количество по фактурирани цени формално се продава на райхсцелето, което отъ своя страна задържа разликата между покупната цена и продажната цена въ страната и сжщото внесено количество се продава или на сжщия вносителъ, или остава къмъ държавнитъ запаси, но по цената, която важи за вътрешнитъ пазари.

Продажбата на храни отъ страна на производителитъ става на мѣстнитъ търговци, като производителя предварително взема разрешение отъ съюза, може ли да продаде храната си на търговеца, когото фиксира въ молбата си. Ако съюзътъ намѣри, че не трѣбва да се продаде на тоя търговецъ, предлага на производителя да продаде храната на другъ, като му дава срокъ отъ единъ месецъ. Ако до тогава не се извърши продажбата, трѣбва да се иска ново разрешение. Движението на хранитъ се регулира отъ стопанския съюзъ въ съюзъ съ мелничарския съюзъ.

Стопанската организация на мелницитъ определя годишниятъ капацитетъ на мелницитъ въобще. Следъ това се определя месечниятъ капацитетъ и се съпоставя съ нуждитъ за смилане. Ако капацитета на мелницитъ надминава нуждитъ, тогава се забранява всѣко строене на нови мелници, тия които сж вече построени си разпредѣлятъ контингентно работата, като за най-малкитъ мелници се испол-

зува пълният капацитет. Колкото по-голяма е мелницата, толкова по-малък контингент процентно получава. Ако се констатира че нѣкоя мелница е нерационално организирана, тя се затваря, а загубитѣ на мелничаря се покриватъ отъ общия мелничарски фондъ. Колкото една мелница е по-рационално организирана има и повече печалба. Има обаче дадена граница, отъ която не може повече да се печели. Която отъ мелницитѣ минава тая граница, задължена е да дава известенъ процентъ отъ свѣрхпечалбитѣ си за специално учредения фондъ, отъ който се плаща на затворенитѣ временно нерационално организирани мелници.

М. Ц.

ШВЕЙЦАРСКИТѢ ЖИТНИ И БРАШНЕНИ ТЪРГОВСКИ РАЗПО- РЕЖДЕНИЯ.

Държавниятъ контролъ върху житната търговия датира още отъ 1915 година, когато като мѣрка за национално възможване правителството взе пълната отговорностъ за житния вносъ и за разпредѣлението. Този монополъ продължи до 1929 година. Въ послѣдствие той бѣше изоставенъ следъ плебисцита, който бѣше произведенъ по сѣщия въпросъ.

Законътъ, който премахна монопола, предвиждаше мѣрки за правителствена помощ на мѣстнитѣ производители на жито. Главнитѣ точки на този законъ сѣ формирането и подържането на правителствени запаси и закупуването на мѣстно произведено жито на една гарантирана цена. Правителството сѣщо така предвиди и единъ институтъ, който да продава това жито на мелничаритѣ, да плаща премии на мелничаритѣ, и да защитава швейцарската мелничарска индустрия отъ чуждестранната конкуренция.

За да може да се осигури достатъченъ запасъ отъ жито въ страната,

правителството поддържа единъ резервъ отъ приблизително 3,000,000 бушела, който, обаче, може да се увеличи при известни специални условия. Този резервенъ запасъ се съхранява както въ държавни, така и въ частни складове и трѣбва да се състои отъ видове и качества, които сѣ най-подходящи за мелене. Продажитѣ за мелничаритѣ отъ тѣзи резерви се правятъ подъ пазарнитѣ цени въ момента, като равни количества винаги се закупуватъ на конкурентни цени отъ чуждестранни жита, така че опредѣленото минимално количество се винаги поддържа въ складовѣтѣ.

За да може да се осигури задоволителна цена за производителитѣ на мѣстно жито, законътъ предвижда, че правителството трѣбва да закупува направо отъ производителитѣ всички предлагания на жито, които сѣ подходящи за направата на хлѣбъ при цена между 34 и 45 шв. франка за 100 килограма ф. о. б. кола или предадено въ мелницата или складъ. Действителната цена, по която се заплаща това жито, се опредѣля годишно отъ Федералния Съветъ. За жито отъ по-високо качество, може да се доплати една специална премия отъ 1.50 франка за 100 килограма. Сѣщо така може да се плати една субсидия на производителитѣ на жито въ планинскитѣ области вследствие на високата производителна стойностъ на житото.

Мелничарската индустрия е подъ надзора на правителството, чийто съвети и инструкции тя трѣбва да изпълнява. Напримѣръ, нѣкои мелници сѣ задължени да складираватъ тѣхната частъ жито отъ националния резервъ безъ заплащане за това. Тѣ сѣщо трѣбва да приематъ за смилане мѣстното жито, което се закупува отъ правителството. Въ допълнение, при молба отъ хранителната администрация, тѣ трѣбва да заку-

пуватъ отъ време на време чуждестранно жито, което се пази въ резервнитъ складове, за да може да се прави едно периодично подновяване на тѣзи запаси.

Правителството опредѣля цената, по която трѣбва да се заплати чуждестранното жито, взето отъ резервнитъ запаси при база на срѣдната цена за чуждестранно жито отъ подобно качество предадено въ мелницата. Мѣстното произведено жито се закупува отъ мелницитъ при една опредѣлена цена при предаване въ най-близката желѣзопътна гара на мѣстото гдето е произведено.

Като възмездие за ограниченията, къмъ които швейцарската брашнена индустрия трѣбва да се придържа, правителството запазва пазара на брашното изключително на швейцарскитъ мелничари. Това се постига вследствие на една наредба, споредъ която брашно може да се внесе само съ разрешение на „Хранителната администрация“ и само срещу заплащането на една възмездна (възнаградителна) премия, голѣмината на която се опредѣля отъ правителството. Въ действителностъ, обаче, нѣма вносъ на хлѣбни брашна. Законътъ дава право на правителството да запазва интереситъ на консуматоритъ на хлѣбъ отъ експлоатация отъ страна на мелничаритъ, които иматъ една монополна привилегия по отношение продажбата на брашно.

Всички фирми и частни лица, следователно, които внасятъ, продаватъ, мелятъ или търгуватъ съ жито, сж подъ надзора на швейцарското правителство. Тѣ трѣбва да се регистриратъ и трѣбва да се съобразяватъ съ наредбитъ, предвидени отъ закона за житото. Въ действителностъ, цѣлото движение на чуждестранното жито отъ момента, когато влиза въ страната до окончателното му консумиране, се контролира отъ правителството. По отношение на

мѣстното жито тази наредба започва съ предаването отъ производителитъ житото на правителството.

Житото произведено въ Швейцария не е достатъчно да задоволи мѣстнитъ нужди на страната. Нѣщо повече, това жито, както се произвежда, се нуждае отъ твърди жита за производство на брашна, които сж подходящи за направата на хлѣбъ. Докато вноса се контролира съ вносни контингенти, опредѣлени отъ правителството, действителното закупуване става чрезъ основани мѣстни търговски агенции. Вносътъ подлежи на вносно мито отъ 0.60 франка за 100 килограма. Въ настоящитъ години житния вносъ се изобщо прави отъ страни, които иматъ „замръзнали“ швейцарски кредити и отъ страни, които искатъ да взематъ швейцарски индустриални продукти въ замѣна на жито.

ЗЕМЕДѢЛСКИЯТЪ КОНТРОЛЕНЪ ИНСТИТУТЪ ВЪ С. ЩАТИ

Земедѣлскиятъ контроленъ институтъ бѣше основанъ за да проведе наредбитъ на гласувания на 12 май 1933 година и въ послѣствие допълненъ Законъ за земеделския контролъ (уравняване). Политиката на парламента, както е показана въ този законъ, целѣше да възстанови стойността на американскитъ земеделски произведения, колкото е възможно по-скоро и по-безболезнено, по отношение покупателната имъ стойностъ, която получаватъ за тѣхъ селянитъ, спрямо стойността на нѣщата, които селянитъ купуватъ въ замѣна, както това бѣше презъ 5 годишния периодъ, малко преди Свѣтовната война (1909 — 1914). Презъ този периодъ сжществуваше едно сравнително справедливо балансиране между ценитъ, които земеделцитъ получаваха и ценитъ, по които тѣ заплащаха. Сжщо така частта отъ държавния приходъ, която се изразход-

ваше за подобрието на земеделието, бѣше балансирана съ тази, която се изразходваше за индустрията. На 6 януарий 1936 година Върховниятъ съждъ постанови като не конституционни тѣзи мѣрки за производственото уравниване (контролиране), които представляваха една отъ методитѣ за провеждането на тая политика, вследствие на което тѣзи мѣрки бѣха преустановени.

Законътъ за запазването на почвата и този за мѣстното ѝ разпредѣление (вътрешното разпредѣление на земята), бѣше утвърденъ на 29 февриарий 1936 година. Мотивитѣ за създаването на този законъ и неговитѣ цели бѣха:

1. Запазването и подобрието на плодovitостта на земята.

2. Насърдението къмъ економично (рационално) използване на земята и нейното запазване.

3. Намаляване на аксплоатацията на неплодородни национални източници на почва, а така също и намаляването на ненадминато обработване на земята.

4. Запазването на рѣкитѣ и пристанищата срещу вредитѣ, причинени отъ срутване на почвата съ цель да се приобиятъ службитѣ по запазването отъ наводнения съ тѣзи по подържане на плавателността.

5. Подновяването, колкото е възможно по-скоро и по-неусетно, процента на покупателната сила (възможность) при наличността на чистия доходъ на единъ земеделецъ съ таквъ, който е неземеделецъ, което нѣщо съществуваше презъ предивонения периодъ. Подържането на това сходство.

На 19 мартъ 1936 година бѣше гласувана сумата 470,000 долара (39,220,000,000 лева) за провеждането на целитѣ предвидени въ този законъ. Бѣше предвидено въ Закона за запазване на почвата и вътрешното разпредѣление на земята дава-

не на помощи направо отъ Федералното правителство на отдѣлнитѣ производители съ цель да се проагитиратъ мѣроприятитѣ, предвидени въ закона, като тѣзи помощи ще се даватъ за периода отъ утвърждаването на закона до 1 януарий 1938 година. Следъ тази дата такива помощи ще се даватъ чрезъ разпредѣлението на сумитѣ (фондоветѣ) само на щатитѣ, които сж възприели такива програми за запазване рационалното използване на земята и които сж уредили агенции, надлежно удобрени отъ секретарията на земеделието. Щатитѣ, които възприематъ такива програми и уредятъ такива агенции преди 1 януарий 1938 година, могатъ да получатъ помощи и преди тази дата.

Земедѣлскитѣ контроленъ институтъ е предаденъ къмъ Министерството на земеделието съгласно, наредбитѣ на чл. 10 (а) отъ закона за земедѣлския контролъ отъ 12 май 1933 година и чл. 13 отъ закона за запазване на почвата и вътрешното разпредѣление на земята; той оторизира и дава право на секретарията по земеделието да се грижи за изпълнение на чл. чл. 7 до 14 на закона за запазването на почвата и вътрешното разпредѣление на земята. Работитѣ по изработването и изпълнението на програмитѣ и наредбитѣ въ връзка съ тази дейность се изпълняватъ отъ специалисти, които сж добре запознати съ земедѣлскитѣ проблеми. Други сходни отдѣления отъ Министерството на земеделието и на федералното правителство въ Вашингтонъ сж въ услуга на института за провеждането на тази програма. Извънъ Вашингтонъ институтътъ се подпомага отъ различни федерални и щатски земедѣлски служебни лица и капацитети, а също така и отъ множество други чиновници и разни организации, сдружения и комитети на производители и други, които сж заинтересувани отъ земедѣлската индустрия.

Институтът също така е подпомогнат от сътрудничеството на директоритъ на различните отдели на института и от други необходими административни и изпълнителни чиновници. Вътрешната организация на института се състои от 10 главни отдели, съ допълнителни независими отдели и чиновници, изпълняващи различни длъжности.

Отделитъ на института и тяхнитъ служби и цели сж:

1. Отделъ за изготвяне на програмата за дейността на института, която програма определя политиката на института, развива отделни програми и изготвя плановетъ за различнитъ артикули (произведения), изготвя плановетъ за осъществяването на обектитъ, предвидени въ Закона за земеделския контролъ и този за запазване на почвата и разпредѣлението на земята, координира случайноститъ (непредвиденитъ необходими служби) при провеждането на плана съ точно определенитъ програми на института.

2. Финансовъ отделъ, който има грижата по отношение на всички финансови въпроси, включая проучването имъ; разпредѣлението и администрирането на всички разходи и общото ръководство на бюджета.

3. Отделъ за информация, който надзирава и ръководи цѣлата информационна дейность на института, завежда цѣлата осведомителна (докладна) кореспонденция, изготвя всички доклади, завежда службата по печата и издава постоянни отчети.

4. Отделъ за допитване на консулаторитъ (искане съветъ), който ръководи и проучва всички въпроси отнасящи се до интереситъ на консулаторитъ по отношение програмитъ и дейността на института.

5. Отделъ за пазаря, който се грижи и завежда администрирането на всички планове, свързани съ пазаря на земеделскитъ произведения съ

цель да се проведатъ целитъ на Закона за земеделския контролъ. Този отделъ има грижата за проучване на всички въпроси, свързани съ пазаря.

6. Юженъ отделъ, който ръководи наредбитъ на Закона за земеделския контролъ и тѣзи на Закона за запазване на почвата и разпредѣлението на земята, придадени къмъ дейността на Земеделския контроленъ институтъ, подъ прѣкото ръководство на областния директоръ въ щатитъ: Южна Каролайна, Джорджина, Флорида, Алабама, Мисисипи, Луизиана, Арканзасъ, Тексасъ и Оклохама.

7. Южно централенъ отделъ, който ръководи сжитъ служби въ щатитъ: Тенеси, Кентъки, Северна Каролайна, Вирджиния, Западна Вирджиния, Мерилендъ и Делауеръ.

8. Северенъ отделъ, завежда службитъ въ щатитъ: Пенсилвания, Ню Джърси, Ню Йоркъ, Къняктиктъ, Масачузетъ, Мейнти, Вермонтъ, Ню Хампшайръ и Родъ Айлендъ.

9. Северо централенъ отделъ, въ щатитъ: Охайо, Мичиганъ, Индиана, Илинойсъ, Уисконсинъ, Йова, Мисури, Небраска, Южна Дакота и Минесота.

10. Западенъ отделъ, въ щатитъ: Северна Дакота, Канзасъ, Колорадо, Уайомингъ, Монтана, Ню Мексико, Аризона, Калифорния, Итахъ, Невада, Идахо, Орегонъ и Вашингтонъ.

Четиритъ отдела за отделнитъ продукти, които имаха грижата по администрирането на програмитъ и наредбитъ относно земеделскитъ продукти, както сж обяснени въ Закона за земеделския контролъ, като „основни“, бѣха преустановени съ самото прекратяване на програмитъ на производствения контролъ. Ликвидирането на службитъ на тѣзи отдели се възлага на ново основанитъ областни отдели.

Мѣстнитъ комитети на фермеритъ (земевладѣлци) взиматъ ръководно участие въ администрирането на мѣ-

стнитѣ служби на Института. Въ изпълнение на тѣхъ ще се открие по единѣ щатски комитетъ въ всѣки щатъ съ по 3 до 5 члена, като болшинството отъ тѣхъ ще бждатъ производители.

Х.

ПРОПАДНАЛИЯТЪ ОПИТЪ СЪ 40 ЧАСОВАТА РАБОТНА СЕДМИЦА И ДНЕСНИТѢ ГОЛѢМИ СТОПАНСКИ ПРОБЛЕМИ НА ФРАНЦИЯ.

Въ едно югославско списание се правятъ интересни коментарии по поводъ решителниятъ жестъ на френския пръвъ министъръ, който отхвърли безъ колебание четиредесетъ часовата работна седмица.

По поводъ на това негово решение тамъ се изтъква, че валутнитѣ кризи, които се отбелязватъ въ странитѣ съ свободна валута, могатъ да се разглеждатъ като барометрични указатели за онова, което се върши въ самото стопанство. Девалвацията и контролътъ върху девизнитѣ обороти се отнасятъ до барометричната стрелка, а не до онова, която я движи.

Въ случая съ Франция единѣ такъв двигателъ е четиредесетъ часовата работна седмица. Французкиятъ капиталъ не е престаналъ още отъ момента на нейното въвеждане да изтъква, че тя прѣчи на нормалния ходъ на производството. Отъ друга страна, партиитѣ на народния фронтъ смѣтаха четиредесетъ часовата седмица като свое главно завоевание. Трудно би могло да се твърди, че радикалсоциалиститѣ сж били нѣкога нейни искрени привърженици. Тѣ станаха нейни крепители поради политически нужди. А Даладие, който се числи къмъ лѣвицата, въпрѣки тържественитѣ изявления, че ще запази социалното законодателство, се реши да измѣни закона за 40 часовата работна седмица. И въпрѣки, че този законъ още не е отмѣненъ, това решение бѣше смъртенъ ударъ за него.

Това положение не изненадва. Четиредесетъ часовата седмица бѣше взела видътъ на напълно радикална реформа само въ момента на нейното въвеждане. Щомъ, обаче, се започна прилагането ѝ, дойдоха много корективи и изключения отъ правилото. А следъ това и тамъ, гдето бѣше приложена напълно, се видѣ, че има много нѣщо за измѣняне. Правейки постоянни отстъпки, правителството искаше да помири това социално завоевание съ интереситѣ на капитала. Тамъ гдето подобни действия не сж били възможни, давани сж облекчения отъ друга страна и по другъ начинъ, като напримѣръ опрощаване на известни данѣци. Капиталътъ винаги е считалъ, че това сж полумѣрки и е настоявалъ за пълното премахване на 40 часовата работна седмица. При нейното прилагане тя бѣше толкова окастрена, че всѣко ново измѣнение би значило пълното ѝ премахване.

Защо пропадна експериментътъ съ 40 часовата работна седмица? Това бѣше една голѣма реформа, която повлѣче следъ себе си още редъ други и не може да се сравнява съ съкращаването на работното време отъ 12 на 10 часа и по-късно на 8 часа, при все че и това съкращаване се извърши съ голѣми борби въ миналото и въ началото на настоящето столѣтие. Работното време отъ 40 часа, ако би се разпредѣлило въ 6 дни, увеличава извънредно силно разходитѣ по пускането въ действие и по спирането на производствения апаратъ. Отъ тукъ и необходимостта да се въведе работна седмица отъ 5 дни съ 6 работнически смѣни, така, че производствениятъ процесъ да върви непрекъснато, а всѣки шести день една работна смѣна да бжде на почивка. Въ нашето общество, обаче, което въ продължение на цѣлата своя история е било свързано съ 6 дневната работна седмица, това

не може да се проведе толкова просто. Въведоха се два неработни дни. Това е компромисно решение, което влѣзна въ конфликтъ съ онази динамика на стопанския животъ, която отговаря на днешната съвременна техника. И въ действителностъ, производствениятъ апаратъ се използва толкова по-добре, колкото по-дълго работи безъ прекъсване. Съ реформата, обаче, отношението между работни и неработни дни се измѣни отъ 6 къмъ 1 на 5 къмъ 2. Правителството на народния фронтъ не можа да въведе цѣлата верига други реформи, които обуславяха 40 часовата работна седмица и не искаше да направи това по политически съображения, защото би изострила силно положението въ Франция съ огледъ на положението въ чужбина. Обявявайки пауза въ реформитѣ си, правителството мина отъ офанзива въ отбрана. Реформитѣ, които въ сжщностъ бѣха проведени наполовина, ако не се продължеха, трѣбваше да бждатъ коригирани, пъкъ дори и отхвърлени.

За отдѣлнитѣ капиталисти нѣщата се представятъ малко по-друго яче. Капиталистътъ трѣбва да плати на работника за 40 часа работа толкова, колкото по-рано за 48 часа. Неговитѣ производствени разходи сж по-голѣми а конкурентоспособността му — по-малка, особено въ сравнение съ чужбина.

При тия условия той не може да наеме повече работници, които заедно съ старитѣ биха работили колкото по-раншитѣ (по-малко на брой) работници. Поради това се намали и обемътъ на националното производство, което се отразява въ намалението на националния доходъ, който споредъ думитѣ на г. Даладие е спадналъ отъ 47 милиарда златни франка презъ 1931 година на 22 милиарда златни франка презъ 1937 година. За да се увеличи производ-

ството би трѣбвало всѣки работникъ да работи по-дълго. Това не е продължението, за което се говори въ Германия, именно работниятъ день да стане отъ 8 на 10 часа. Въ Германия причината за исканото продължение е оскъдицата на работна ръка, а тукъ, въ Франция—нерентабилността на производството, поради което главната проблема, която се слага, е да не се увеличаватъ надниците въ сжщия процентъ, както и работното време.

По смисъла на изявленията на г. Даладие, сега въ Франция се работи върху ликвидацията на 40 часовата работна седмица, при все че се говори само за нейната реформа. Реакцията въ работническитѣ срѣди, обаче е най-голѣма, когато имъ се отнематъ тѣхнитѣ завоевания. Ако правителството остане съ своитѣ намѣрения, Франция скоро ще се сблъска съ голѣми политически конфликти. Ако пъкъ направи само нѣкои леки отстъпки отъ закона, възможно е още нѣкои преимущества за работниците отъ 40 часовата седмица да бждатъ откъснати. А това е само постепененъ начинъ за нейното ликвидиране.

По поводъ ликвидирането на 40 часовата работна седмица би могло да се отбележи и рѣдката искреностъ, която прояви по този случай г. Даладие. Очертавайки стопанското и финансово положение на Франция при този случай, той изнесе такива неблагоприятни данни, че лесно би могло да се каже, че е искалъ да представи дяволътъ по-черенъ, отколкото е въ сжщностъ. Националниятъ доходъ, както се каза и по-горе, споредъ него е спадналъ на 22 милиарда франка, а половината отъ тази сума се обхваща отъ държавния бюджетъ. Докато националниятъ доходъ е спадналъ, финансовитѣ тежести сж се увеличавали, така че страната се почувствува притисната отъ една

трайна депресия, а въ известни моменти несъразмърността между националния доходъ и финансовитъ тежести добиваха облика на валутна криза съ франка. И въ действителностъ всички последни кризи въ положението на франка иматъ началото си въ тази несъразмърностъ между националния доходъ и финансовитъ тежести. Икономиститъ, освободени отъ политически съображения, лесно могатъ да признаятъ това положение. Но много рѣдко е това да се направи отъ политикъ, понеже на политикитъ е присъщо да поставятъ политическиятъ си интереси надъ всички останали и често не искатъ да признаятъ дори ония факти, които бодатъ въ очитъ.

Покритието на франка, споредъ думитъ на Даладие, е стопроцентово. За политикитъ това би било достатъчно за да дадатъ оптимистични изявления. Изисква се истински куражъ отъ единъ министъръ да се признае, че здравината на франка не зависи отъ златото, съ което разполагатъ френскитъ банки и девизния фондъ. Въпрѣки голѣмото си покритие, франкътъ губѣше отъ своята стойностъ поради инфлацията, която фактически се върши съ чести и голѣми заеми, сключвани отъ държавата при френския емисионенъ институтъ. Дотогава, докато правителството не признаеше открито, че неговата стопанска политика трѣбва да се измѣни, френскиятъ франкъ се заплашваше отъ сериозни опасности, понеже непризнаването на истинската причина за слабостта му, позволяваше да се продължава погрѣшната практика.

Поради това и на френското правителство се поставятъ две основни проблеми, които трѣбва да разреши, а именно: да се увеличи националниятъ доходъ и да се намалятъ държавнитъ разходи до размѣръ, който може да се приеме, че е допустимъ

въ сравнение съ националния доходъ. Многого опити съ провеждането на конюнктурна политика въ разни страни показаха, че тя не винаги е ефикасна, а особено въ кратки срокове. А въ Франция положението е таково, че производството трѣбва да се увеличи колкото се може по-скоро.

Голѣмиятъ френски економистъ Фр. Женни, завеждащъ стопанската колони на в-къ Танъ, смѣта, че за да се достигне до този резултатъ, е необходимо не само да се увеличи работното време, но да се намалятъ и държавнитъ данъци върху капитала, както и да се ограничатъ държавнитъ заеми на капиталовото тържище. Въ момента последнитъ сж толкова голѣми, че частниятъ капиталъ чувства конкуренцията на държавата и за това трѣбва да плаща висока лихва, ако изобщо иска да се снабди съ кредитъ. А въ Франция безъ кредитъ не може да се очаква никакво подобрене.

Отъ друга страна трѣбва да се намалятъ държавнитъ разходи. Националниятъ доходъ трѣбва да бѣде три пѣти по-голѣмъ отъ тѣхъ, за да може да се каже, че тѣ сж поносими. Поради това, националниятъ доходъ би трѣбвало да се увеличи съ 8 милиарда златни франка. Понеже за сега таково увеличение не може да се постигне въ краткъ срокъ, трѣбва да се намалятъ разходите. Така и едното и другото ще се върши едновременно.

И дветѣ тѣзи понятия сж толкова широки, че подъ тѣхъ може да се подведе всичко съ изключение на луксозната индустрия. Сѣдейки по държането на работническитъ партии изглежда, че тѣ не считатъ момента за удобенъ да смѣкватъ правителството по този поводъ. Отъ това може да се извади заключението, че партиятъ ще употребятъ авторитета си, за да попрѣчатъ и на синдикатитъ, които изглеждатъ като повече

борчески настроени, да не правят голъми прѣчки на правителството. Това би било знакъ, че Франция въобще вижда необходимостта да понесе жертви, за да се поправи народното ѝ стопанство. . К.

КАКЪ ДАНИЯ Е РАЗРЕШИЛА ВЪПРОСА ЗА ИЗЛИШНОТО СЕЛСКО НАСЕЛЕНИЕ

• Преди 50 години Дания бѣше предимно земеделска страна. Главното ѝ производство бѣше житото, което се внасяше главно въ Англия. Въ предпоследното десетилѣтие на миналия вѣкъ, когато Русия и задокеанскитѣ страни понижиха цената на житото на свѣтовнитѣ пазари и предизвикаха аграрна криза, за Дания се появи проблемътъ за преориентация на земеделското производство, понеже житото вече не бѣше рентабилно. Отъ тогава насамъ все повече внимание се обръща на скотовъдството и главни износни артикули за Дания станаха месото, маслото, сланината, яйцата. Тази преориентация имаше за последица механизирването на земеделското производство, а последното направи една частъ отъ селското население излишно съ огледъ на трудовитѣ възможности, които дава земеделието. Така преориентирането на земеделието постави на дневенъ редъ новиятъ проблемъ за намиране на работа на излишното земеделско население. Дания разреши този въпросъ като създаде собствена индустрия, която днесъ храни около 30% отъ цѣлокупното население на тази държава.

Докато въ миналото селското население въ Дания е задоволявало съ собствено производство нуждитѣ си отъ облѣкло, обувки, бира, освѣтление и инструменти, интензифицирането на производството и все по-голѣмото разпредѣление на труда го накара да напусне този видъ работа. Изработването на тия артику-

ли се прехвърли на индустрията. Така между нея и земеделието се установиха отношения на взаимно подпомагане. Земеделието даваше на индустрията сурови материали, а последната му връщаше машини и помощни материали за производство. Между първитѣ индустриални клонове, които се развиха по поводъ на преориентацията въ земеделието, трѣбва да се споменатъ кланичния, млѣчинитѣ произведения и индустрията за производство на машини за преработка на млѣкото. Тѣзи индустриални клонове сж първи не само по време, но се ползуватъ и съ свѣтовна слава.

Отъ всички дански индустрии, най-интересна е желѣзната, за която въ Дания нѣма никакви естествени условия за съществуването ѝ. Дания нѣма въ границитѣ си нито желѣзни руди, нито камени въглища и внася изцѣло и двата артикула. И въпрѣки това, желѣзната е най-важната и най-развитата индустрия въ Дания, а нейнитѣ произведения успѣшно издържатъ всѣка конкуренция на свѣтовнитѣ тържища. Данскитѣ корабостроителници, фабрики за локомотиви, вагони, дизелмотори и т. н. даватъ производства, които не оставатъ назадъ отъ другитѣ индустриални страни. Въ известни индустриални клонове, тя дълго време играеше ръководна роля. Първиятъ моторенъ параходъ „Селандия“ е изработенъ въ Дания. Ротационнитѣ пещи за производство на циментъ сж дански специалитетъ. До 1935 г. само една фабрика е изработила отъ тия пещи съ обща дължина 30.3 километра. Износътъ на машини и автомобили презъ 1937 година е възлизалъ на 8 милиона крони, а на параходи — на 53.7 милиона крони.

По важностъ циментната индустрия не остава задъ желѣзната. Отъ 70 милиона тона, на колкото възлиза общото свѣтовно производство на

циментът през 1930 година, Дания е дала 17 милиона тона. Индустрията за производство на масла, чийто сурови материали се внасят от Африка и Индия, произвежда годишно около 100 милиона кг. масло, около 70% от което се изнася. Важен износен индустриален клон е електротехническият, който произвежда разни електрически апарати за голяма част от световните параконни нужди, а освен това дава на собствената си страна машини за производство на електрическа енергия. Тръбва да се изтъкне, че Дания спада въ числото на страните, които имат най-гъста електрическа мрежа.

От останалите клонове на данската индустрия, важни сж от гледище на износа производствата на бира, ликьори, стъкла, млъчни и месни консерви и шоколади, докато други, като тия за производство на маргарин, на изкуствени торове, захар, кожи, обуца, хартия, гума, бои, лакове, мелничарска, текстилна и т. н., работят въ голъмата им част за вътрешния пазаръ.

От 1880 година, от когато индустрията започна силно да се развива, населението, което намира приложение на трудовите си сили при нея, е порасло съ 85%, докато земеделското население се е увеличило само съ 3%. Днес данската индустрия е толкова развита, че нейният износ възлиза на около 400 милиона крони (7.200 милиона лева), или една четвърт от стойността на цълия дански износ, докато преди 30 години индустриалният износ е възлизал само на 20 милиона крони (380 мил. лв.) Индексът на индустриалното производство (1935=100) е бил през 1937 г. 106.5, а през май т. г. 109. Това показва, че и сега данската индустрия не е престанала да се развива.

Примърът на Дания, тази малка страна съ 44.000 кв. километра земя и 3.300.000 население, е много поучителен за България, която върви по нейния път и за стопановедите, които смътат, че всички индустрии, които не се подхранват от мътни сурови материали сж паразитни.

К.

СТОПАНСКИ КНИГОПИСЪ

1. Български

Списание на Българското икономическо дружество. Год. XXXVII. 1938 год.

Кн. 6. Инж. Ю. Данчовъ — Към съгласуване на съобщителните сръдства; Д-ръ Петър Дочевъ — Проблемата за ножицата на цените въ България; Д-ръ Т. Близнаковъ — Нашето земеделско и промишлено производство през 1937 г.; Д-ръ Хр. Плевъ — Българо-гръцките стопански отношения.

Кн. 7. Асенъ Кемилевъ — Насочване на паричния национален доход въ България; А. Г. Христофоровъ — Стопанското положение на България през първото полугодие на 1938 год.; Вл. Неръзовъ — Стопански интереси на Великите сили въ Централна и Югоизточна Европа.

Списание на Института на заклетъ експертъ-счетоводители въ България. Год. VII. 1938 г.

Кн. 8—9. Ал. Миновъ — Акционерните дружества и хонорарите на закл. експ.-счетоводители; П. Кузминъ — Баланс; Н. Гачевъ — Имущественъ и провърителенъ баланс; М. Ст. Пяковъ — Смътно — бюджетно счетоводство; Д-ръ Б. К. Дамяновъ — Имущественото състояние на Столичната община; А. Джелеповъ — Популярните банки въ нашето кредитно дъло; Б. Хр. Джапуновъ — Научният характер на счетоводството и достъпността на счетоводната теория към самообразование; К. Н. Мутафовъ — Институтът на патентованите счетоводители въ Англия и Уелс.

Юридически архивъ. Год. IX. 1938 Кн. 5—6. Проф. Франческо Карнелути — Право и процесъ; Проф. Д-ръ Л. Диковъ — Еволюция на понятието договоръ; Наумъ Христовъ — Единъ споръ около мътнителната давност; Ал. Кожухаровъ — Задълженията за издръжка по българското поло-

жително право; Севдалиня Пенчев — Суборгания въ правата на осигурения срещу трети лица; Мих. Андреев — Нови възражения въ въззивната инстанция; Тодоръ Кирчев — Нотариалните актове за собственост по обстоятелствена провѣрка като доказателство; Пепо Коенъ — Подсъзнателното въ наказателния процесъ.

Тютюновъ прегледъ. Год. VII. 1938. Кн. 7. М. Д. Поповъ — Ат. Д. Ченгелевъ (биограф. бележка); Сотиръ Яневъ — За Ат. Д. Ченгелевъ; Дим. Байловъ — Спомени за Ат. Д. Ченгелевъ; М. Д. Поповъ — Книжовното наследство, което остава Ат. Д. Ченгелевъ; Н. Агънски — Тютюновиятъ пазаръ въ Египетъ; Вл. Ботановски — връзката между качеството на тютюните и почвите въ Неврокопско.

Кооперативно движение. Год. III 1938. Кн. 1. Хр. Ганевъ — Едно голѣмо дѣло на бълг. коопер.; П. Дичевъ — Сто години кооперация; Д-ръ Б. Януловъ — Собственикъ срѣдства на земедел. кооперации.

Отецъ Паисий. Год. XI. 1938. Кн. 7. Г. Константиновъ — Две десетилѣтия; проф. Г. П. Геновъ — Следъ Солунското споразумение; Никола Коларовъ — Мирните договори и малцинствения проблемъ въ последно време; Д-ръ Ив. С. Пенаковъ — Бесарабските българи празнуватъ единъ стогодишенъ юбилей; П. Атанасовъ — За Българската пропаганда на чужбина.

Народно стопанство. Год. XXXIV 1938, кн. 7, 8, 9.

Земедел.с. Год. XIII. 1938, кн. 6, 7.

Списание на Съюза на нар. кооп. банки. Год. VII. 1938.

Индустриаленъ прегледъ. Год. IX. 1938 бр. 7.

Кооперативно дѣло. Год. XIII. 1938 бр. 3, 4.

Кооперативна пробуда. Год. III 1938 бр. 5, 6, 7.

Общинска автономия. Год. XI. 1938 бр. 2, 3.

Био-списание на Съюза на бълг. инж. и арх. Год. XXXVIII. 1937, бр. 11, 17.

Славянска беседа. Год. II. 1938 бр. 3, 4.

Икономически известия. Год. XI 1938, бр. 6, 7.

Земедел.с. Год. XLII. 1938, бр. 7: Д-ръ Ив. Др. Поповъ — Върху нуждата отъ бѣлтъчни храни у насъ; Ст. Кумановъ — За птицевѣдните райони у насъ — (Едно мнение); Т. Митковъ — Предварително съобщение за новосъздадените сортове рѣжъ въ Садовската оп. станция; Иванъ Хр. Ковачевски — Измѣстване на арсеновитъ отрови отъ земедел.ието; К. Пейчевъ и П. Бобевъ — Закопи за вината въ разнитѣ страни.

Бразда. Год. III. 1938 бр. 25; Г. Кулишевъ — Солунската спогодба; Василъ Юрковъ — Около напояването; П. Цачевъ — Д-ръ Никола Геннадиевъ (политически образи и събития); В. К. — Какво е далъ българинътъ на другитѣ народи отъ Ст. Чилингировъ (нови книги); Младиятъ Браздаръ — Къмъ младитѣ българи.

2. Чуждестраненъ

Finanzarchiv. Jahrg 1938, Band 6. Heft. 2; Prof. Karl von Balás — Steuer-clearing; Dr. Rudolf Hug-Zur Lehre von dem volkswirtschaftlich richtigen Preise; Fritz Waeger — Konjunkturelle und strukturelle Arbeitslosigkeit; Dr. Otto Friedrich Büllw — Zum Begriff der Ganzheit bei Öthinar Spaun; Dr. Gerhard Wacke — Erhöhung der Gesellschaftsteuer; Prof. Dr. Hero Moeller — Wissenschaft und Praxis; Dez. Dr. Hans Peter — Norm und Theorie. Bemerkungen zu den Fragen der „Ordnung der Wirtschaft“; Dr. Willy Neuling — Gustav Schmoller und die heutige deutsche Volkswirtschaftslehre.

Die Betriebswirtschaft, 31. Jahrg. Heft 7—8. Prof. Dr. W. Hasenack — Wirtschaftsstenerung und Unternehmerinitiative; Prof. Dr. Erich Kosiol — Grundfragen der Konzernbilanzierung; Dr. Joachim Tiburtius — Grundfragen der Kalkulation im Warenhandel; Dr. Hans Seischab — Bewertung und dewisewirtschaftliche Behandlung von Währungsverbindlichkeiten; W. Sommer — Die deutsche Montanindustrie 1936/1937: ein Bilanzvergleich; Dr. Karl Abraham — Sicherung der wirtschaftlichen Leistungsfähigkeit durch Auswertung der Arbeitsmedizin für die Berufserziehung; Dr. Hermann Seelbach — Die Bedeutung der Fachgruppen der Wirtschaftsgruppe Einzelhandel auf dem Gebiete der Berufserziehung.

Der Wirtschaftstreuhand. 7. Jahrgang, 1938, № 1—10.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Band 147, Heft 4: Kolwey, Karl — Indien im Lichte der letzten Volkszählung. Mit besonderer Berücksichtigung religionssoziologischer Grundlagen; Vöchting, Friedrich — Urbarmachungsprobleme im Tavoliere von Apulien; Lütge, F. — Die neuen Preispolitischen Eingriffe auf dem Wohnungs- und Bodenmarkt; Hennig, R. — Zwei Fragen des Weltluftverkehrs.

Heft 6: Gabriel, S. L. — Österreich in der grossdeutschen Wirtschaft; v. Balas, Karl — Die Verteilungsvorgänge und die Buchhaltungsbegriffe; ** Die Entwicklung des internationalen Geld- und Kapitalmarktes und der Märkte einzelner — Länder während des Jahres 1937.

Zeitschrift für Geopolitik. XV. Jahrgang 1938, Heft 3: W. Jantzen — Geopolitik

in der neuen deutschen Schule; G. Amann — Das chinesische Dorf; G. Herrman — Italiens Weg zum Imperium; A. Giordano — Fragen des italienischen Kolonialbesitzes; A. Hauschofer — Berichterstattung aus der atlantischen Welt; — Bericht über den indopazifischen Raum.

Heft 4: G. von Tevenar — Verteidigungsprobleme Niederländisch — Indiens; M. Sell — Das Sorgenkind der niederländischen Landesverteidigung in Europa; G. Hermann — Italiens Imperium im Aufbau; O. Langbein — Wandlungen in der Raumverteilung der UdSSR — Städte.

Heft 5: K. Mehnert — U. S. A. annektiert pazifische Inseln; Z. Domaniewski — Geopolitische Grundlagen der Industrialisierung in Polen; H. Ouvrier — Ukrainer und Polen, Ein Vergleich; M. Markwart — Die Ukrainer in den Vereinigten Staaten; W. von Korostowetz — Vor- und Nachkriegspolitik Russlands.

Ekonomist — revue mensuelle pour questions économiques et sociales. Zagreb, 4-e année, 1938, № 1: Nicola Tintic — Le problème de la durée du travail; Vladimir Pertot — Le problème du blé dans le Bassin de Danube; Mirko Lamer — Les formes de l'évolution de la politique économique; Josip Cabas — Les méthodes pour l'analyse des saisons touristiques.

№ 2—3: Al. Tinti — Halper — La politique d'escompte; Franjo Krajcevic — Le „Betriebswirtschaftslehre“ et son evolution en Allemagne; Eugen Zokalj — Le syndicalisme en France.

№ 4: M. Mirkovic — Das Wert — Problem in der theoretischen Ökonomik; P. Jekin — Der Pflaumenhandel in Bosnien; K. Consarov — Die Maschinisierung der bulgarischen Landwirtschaft; V. Rieger — Die Preisbildung in Deutschland.

№ 5: M. Lamer — Les réflexions sur le mouvement du capital étranger en Yougoslavie; Fr. Krajcevic — Les théories du bilan.

Zeitschrift für handelswissenschaftliche Forschung 32. Jahrg. 1938, 7. Heft. Hans Köhler — Betriebswirtschaftslehre und Steuerrecht; Dr. Carl Boescher — Kritische Auseinandersetzung mit den Vorschritten des H. G. B über die Gewinn- und Verlustrechnung; Assessor Dr. H. H. Walb — Die Verrechnung von Forderungen und Verbindlichkeiten im Jahresabschluss der Aktiengesellschaften; Rudolf Kronenberg — Zur Frage der Preisprüfung.

8—9. Heft. Prof. Dr. Theodor Beste — Die Produktionsplanung; Dr. B. Osterseker — Über Gestaltung und Auswertung von Erfolgsanalysen; Dr. Hans Köhler — Die steuerliche Betriebsprüfung; Hans — Dieter Fuhr — Das Gewinn- und Verlustschema nach § 132 Akt. Ges.; Prof. Dr. Dr. Ernst Walb — Ein Vierteljahrhundert Treuhandstudium an der Kölner Hochschule.

Zeitschrift für Betriebswirtschaft. Jahrg. XII, 1938. Heft 3. Prof. Dr. E. Gutenberg — Der Unternehmer in Einkommen und Gewerbesteuerrecht; Dr. Aufermann — Das Delkrederkonto in der Einkommensteuerbilanz; Geheimer Regierungsrat — Die Besteuerung von Gemeindebetrieben; R. Laaff — Die praktische Durchführung der Tantiemeberchnung; Dr. Max Josef Ottermann — Grundprobleme der französischen Bilanzlehre.

Deutsche Rundschau. 64. Jahrgang. 1938. Heft 8; Karl Pagel — Deutschland und der Südosten; Die Karte des Monats; Joachim Günther — Die „ruhige Bildung“; Die ewige Wirklichkeit; Paul Ortwin Rave — Friedrich Gilly; Theodor Heuss — Reinhard; Paul Fechter — Natur und Schauspiel; Justus Hasagen — Um Machiavelli; Rudolf Pechel — Quer durch das Massif Central; Paul Strecker — Suzanne von Montmartre; Rundschau; Aus Hamanns Schriften; Ina Seidel — Vierundzwanzig Stunden aus dem Leben eines jungen Tobias IV.; K. Wiedenfeld — Zur deutschen Verkehrspolitik; E. K. Wiechmann — Zug der Gestalten; R. Pechel — Sammlungen; Als Werkstudent in Amerika; Richard Wagner; Geschichte der Kirche; Im Pfefferland; Das Buch der Schiffe; Biologisches; Ein neuer Sprachführer; Jugendschriften; Bücher der Praxis.

Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa. 2. Jarg. 1938. Heft 2 Herbert Schönebaum — Der politische und kirchliche Aufbau Siebenbürgens bis zum Ende des Arpadenreiches; Ernst Bauer — Der kroatische Politiker Dr. Ante Starcevic und die Serben; Hans Gaitanides — Bevölkerungsprobleme Griechenlands; H. Rüdiger und H. J. Bayers — Das deutsche Auslandsinstitut in Stuttgart; Arbeitsbericht der Leipziger Südosteuropa — Institute über des Winter — semester 1937/38; Museen auf dem Balkan und in der Türkei; G. W. Paspalew — Biologische Meerestation in Warna (Bulgarien) — ein bulgarisches Institut zur Erforschung des Schwarzen Meeres. W. Markert — Die deutsche Gesellschaft zum Studium Osteuropas.

СПИСАНИЕ НА ДРУЖЕСТВОТО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ ВИСШ. ТЪРГ. У-ЩЕ — ВАРНА
ГЛ. РЕДАКТОРЪ СТ. ЧОЛАКОВЪ, РЕДАКТОРИ: Б. П. БОЙЧЕВЪ, ИВ. ПАНДОВЪ.
Въ списанието се печатат статии и монографии, третиращи народостопански и частностопански въпроси. Работитъ се отпечатватъ завършено и не може да бъдатъ по-големи отъ 1½ кола. Хонораръ до 100 лв. на страница — по преценка на редакционния комитетъ. Ръкописи не се връщатъ. Адресъ на редакцията: Висш. търг. у-ще, Варна.